ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK
PROGRAMI

TÜRKİYE'DE REHABİLİTASYON PSİKOLOJİK DANIŞMANLIĞI ALANINDA ÇALIŞAN PSİKOLOJİK DANIŞMANLARIN UYGULAMALARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BETÜL ORMAN

ANKARA
TEMMUZ, 2019

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
1946

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK
PROGRAMI

TÜRKİYE'DE REHABİLİTASYON PSİKOLOJİK DANIŞMANLIĞI ALANINDA ÇALIŞAN PSİKOLOJİK DANIŞMANLARIN UYGULAMALARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BETÜL ORMAN

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖKHAN ATİK

ANKARA
TEMMUZ, 2019

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Betül ORMAN adlı öğrencinin hazırladığı "Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Alanında Çalışan Psikolojik Danışmanların Uygulamalara İlişkin Görüşleri" başlıklı bu çalışma Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı'nda jüri üyelerince oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

	Jüri Üyeleri	İmza
Başkan	Doç. Dr. İlhan YALÇIN	.....
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ATİK	.....
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KIZIL ASLAN	.....

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından .../.../20... tarihinde, Enstitü Yönetim Kurulunca .../.../20... tarihinde kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yasemin KARAMAN KEPENEKCİ

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgileri akademik yazım kurallarına uygun biçimde raporlaştırdığımı ve bunları etik ilkelere (atıfta bulunulan tüm yapıtlara kaynaklarda yer verilmesi, tezde kullanılan bilgi ve belgelere resmi yollarla ulaşılması ve bunların aslı bozulmadan kullanılması vb.) uygun olarak elde ettiğimi ve sunduğumu bildiririm.

Betül ORMAN

ÖZET

TÜRKİYE'DE REHABİLİTASYON PSİKOLOJİK DANIŞMANLIĞI ALANINDA ÇALIŞAN PSİKOLOJİK DANIŞMANLARIN UYGULAMALARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

ORMAN, Betül
Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ATİK
Temmuz, 2019, xii + 104 Sayfa

Bu çalışmada, Türkiye'deki rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarına ilişkin alanda çalışan psikolojik danışmanların görüşleri incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programlarından mezun olan ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan 10'u kadın 4'ü erkek olmak üzere 14 psikolojik danışman oluşturmaktadır. Verilerin toplanması sürecinde, Kişisel Bilgi Formu ve 15 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılmıştır. Verilerin analiz sürecinde fikir birliğine dayalı nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarına ilişkin psikolojik danışmanların görüşlerinin on temel alan ve 50 kategori altında toplandığı görülmüştür. Bu temel alanlar; rehabilitasyon psikolojik danışmanlığını tercih etme sebepleri, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının tercih edilmeme sebepleri, ilk iş gününe ilişkin duygu, düşünce ve yaşantılar, psikolojik danışmanların kurumlarda yaptıkları çalışmalar, kurum personelinin psikolojik danışmana olan yaklaşımı, psikolojik danışmandan beklenenler, psikolojik danışmanların yaşadıkları güçlükler, psikolojik danışmanların kendilerini yetkin hissettiği alanlar, psikolojik danışmanların yeterlik sahibi olması gereken alanlar ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının geliştirilmesine yönelik önerilerdir. Elde edilen bulgular alanyazın kapsamında tartışılmış ve Türkiye'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarının gelişimine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı, özel eğitim, nitel araştırma.

ABSTRACT

THE OPINIONS OF COUNSELORS WORKING IN REHABILITATION RELATED TO THE PRACTICES OF REHABILITATION COUNSELING IN TURKEY

ORMAN, Betül

Master's Degree, Department of Educational Sciences

Supervisor: Dr. Gökhan ATİK

July 2019, xii + 104 Pages

In this study, the opinions of counselors working in rehabilitation related to the practice of rehabilitation counseling in Turkey were investigated. The study group consisted of 14 counselors (10 females and 4 males) who work in special education and rehabilitation centers and were graduated from Guidance and Psychological Counseling undergraduate programs. In the process of data collection, a Personal Information Form and a semi-structured Interview Form consisting of 15 questions were used. In the data analysis process, the consensual qualitative research method was used. According to the results, it was found that the opinions of counselors related to the practice of rehabilitation counseling were clustered under ten domains and 50 categories. These domains were; the reasons for choosing rehabilitation counseling, the reasons for not choosing rehabilitation counseling, the feelings, thoughts, and experiences for the first working day, the works done by the counselors in their institutions, the approach of the staff to the counselor, the expectations from the counselor, the difficulties experienced by the counselors, the areas where counselors feel competent, the areas where counselors should have competence and the suggestions for the development of rehabilitation counseling. The findings were discussed within the scope of the literature and the suggestions were provided for the development of rehabilitation counseling practices in Turkey.

Key Words: Rehabilitation counseling, special education, qualitative study.

ÖNSÖZ

Akademik ve kişisel hayatımda bana çok şey katan, yüksek lisans tez çalışması sürecinde kişisel ve akademik duruşu ve özenli çalışmasıyla her zaman yol gösterici olan ve bana karşı sabır ve anlayışla yaklaşan sayın tez danışmanım ve sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ATİK'e çok değerli katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Araştırma yöntemine ve araştırmada kullanılan görüşme formuna ilişkin uzman görüşlerini sunan Ankara Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı öğretim üyelerine ve araştırma görevlilerine, katılımcı görüşlerinin kodlanması sürecine destek olan Arş. Gör. Esma DAŞCI'ya ve çapraz analizlerin dış denetimini yapan Arş. Gör. Tunahan ERPAY'a çok teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olan ve beni motive eden çok değerli dostum Cemile DUR ve kuzenim Esma Sevde ORMAN ile hem lisans hem de çalışma arkadaşlarım olan Ayşe Cansu SÖNMEZ ve Yılmaz HASRET'e fikirleri ve enerjileriyle destek ve yardımcı oldukları için yürekten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve varlıklarıyla bana güç ve destek veren sevgili aileme teşekkür ve minnetlerimi sunarım.

Sevgili ailem ve dostlarıma…

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ ... iii
ÖZET ... iv
ABSTRACT ... vi
ÖNSÖZ ... vii
İÇİNDEKİLER ... ix
TABLOLAR DİZİNİ ... xi
KISALTMALAR ... xii
BÖLÜM 1 ... 1
GİRİŞ ... 1
Problem ... 1
Amaç ... 4
Önem ... 5
Sınırlılıklar ... 9
Tanımlar ... 10
BÖLÜM 2 ... 11
KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR ... 11
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Alanı ... 11
Okul Psikolojik Danışmanlığı ... 13
Kariyer Psikolojik Danışmanlığı ... 16
Evlilik ve Aile Danışmanlığı ... 18
Ruh Sağlığı Psikolojik Danışmanlığı ... 19
Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı ... 21
Türkiye'de Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Hizmetleri ... 22
Yurtdışında Rehabilitasyon Hizmetleri ve Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı 27
İlgili Araştırmalar ... 30
Türkiye'de Yapılan Araştırmalar ... 30
Yurtdışında Yapılan Araştırmalar ... 34
BÖLÜM 3 ... 38
YÖNTEM ... 38
Araştırmanın Modeli ... 38
Katılımcılar ... 39
Verilerin Toplanması ... 40
Verilerin Çözümlenmesi ... 42
BÖLÜM 4 ... 44
BULGULAR VE YORUMLAR ... 44
Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığını Tercih Etme Sebepleri ... 48
Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığının Tercih Edilmeme Sebepleri ... 51
İlk İş Gününe İlişkin Duygu, Düşünce ve Yaşantılar ... 55
Psikolojik Danışmanların Kurumlarda Yaptıkları Çalışmalar ... 57

Personele Yönelik Çalışmalar 58
Öğrencilere Yönelik Çalışmalar 59
Ailelere Yönelik Çalışmalar 60
Okul, RAM ve Diğer Kurumlar ile Yapılan Çalışmalar 61
Evrak İşleri ve Raporlama 62
Kurum Personelinin Psikolojik Danışmana Olan Yaklaşımı 62
Psikolojik Danışmandan Beklenenler 63
Yöneticilerin Beklentileri 64
Öğretmenlerin Beklentileri 66
Öğrencilerin Beklentileri 67
Ailelerin Beklentileri 68
Diğer Kurumların Beklentileri 70
Psikolojik Danışmanların Yaşadıkları Güçlükler 70
Psikolojik Danışmanların Kendilerini Yetkin Hissettiği Alanlar 76
Psikolojik Danışmanların Yeterlik Sahibi Olması Gereken Alanlar 79
Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığının Geliştirilmesine Yönelik Öneriler 81
BÖLÜM 5 85
SONUÇLAR VE ÖNERİLER 85
Sonuçlar 85
Öneriler 87
Psikolojik Danışman Eğitimcileri ve Uygulayıcılar İçin Öneriler 87
Araştırmacılara Öneriler 87
Eğitim Politikacıları İçin Öneriler 88
KAYNAKLAR 89
EKLER 96
EK 1. Görüşme Formu 97
EK 2. Etik Kurul Onayı 100
EK 3. Aydınlatılmış Onam Formu 101
BENZERLİK BİLDİRİMİ 103
ÖZGEÇMİŞ 104

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo **Sayfa**

Tablo 1 Katılımcıların Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı..... 40
Tablo 2 Psikolojik Danışmanların Görüşlerine Yönelik Temel Alan ve Kategoriler 44
Tablo 3 Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığını Tercih Etme Sebepleri Temel Alanı ... 49
Tablo 4 Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığının Tercih Edilmeme Sebepleri Temel Alanı . 52
Tablo 5 İlk İş Gününe İlişkin Duygu, Düşünce ve Yaşantılar Temel Alanı 56
Tablo 6 Psikolojik Danışmanların Kurumlarda Yaptıkları Çalışmalar Temel Alanı 57
Tablo 7 Psikolojik Danışmandan Beklenenler Temel Alanı 64
Tablo 8 Psikolojik Danışmanların Yaşadıkları Güçlükler Temel Alanı..... 71
Tablo 9 Psikolojik Danışmanların Kendilerini Yetkin Hissettiği Alanlar Temel Alanı. 76
Tablo 10 Psikolojik Danışmanların Yeterlik Sahibi Olması Gereken Alanlar Temel Alanı.79
Tablo 11 Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığının Geliştirilmesine Yönelik Öneriler Temel Alanı 81

KISALTMALAR

ACA	Amerikan Psikolojik Danışma Derneği
ARCA	Amerikan Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Derneği
ASCA	Amerikan Okul Psikolojik Danışmanları Derneği
BEP	Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı
CACREP	Psikolojik Danışma ve İlgili Eğitim Programlarının Akreditasyonu Konseyi
CORE	Rehabilitasyon Eğitimi Konseyi
CRCC	Rehabilitasyon Danışmanı Sertifika Komisyonu
NRCA	Ulusal Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Derneği
PDR-DER	Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği
RAM	Rehberlik ve Araştırma Merkezi
RCB	Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Bülteni
RCC	Rehabilitasyon Danışma Konsorsiyumu
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu bölümde; araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, araştırma sürecine dair sınırlılıklar ve araştırmada kullanılan kavramların tanımları yer almaktadır.

Problem

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (PDR), Türkiye'de lisans, yüksek lisans ve doktora programlarını içeren, ilk olarak 1950'li yıllarda eğitim alanında ortaya çıkan, günümüzde uzmanlık gerektiren alt dalları olan bir anabilim dalıdır. Bu dallar içerisinde; okul psikolojik danışmanlığı, evlilik ve aile psikolojik danışmanlığı, kariyer psikolojik danışmanlığı, ruh sağlığı psikolojik danışmanlığı ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı yer almaktadır. PDR alanı, uzmanlık gerektiren beş alt dala sahip olmasına karşın lisans ve lisansüstü eğitim programlarında, uygulama alanında ve meslek yaşantısında bu alanlara ilişkin eşit oranda bir dağılıma sahip değildir.

Türkiye'de Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanının tarihçesi incelendiğinde daha çok okul psikolojik danışmanlığı alanındaki gelişmelerin olduğu görülmektedir. Bu durum PDR alanının Türkiye'de ilk olarak eğitim alnında okul rehberlik hizmetleri kapsamında ortaya çıkan bir hizmet olması ile açıklanabilir. Bu nedenle başlangıcından itibaren PDR lisans programlarında verilen eğitim ağırlıklı olarak okul psikolojik danışmanı yetiştirmeye yönelik bir yapı ve içeriğe sahip olmuştur. Bu duruma paralel olarak, PDR lisans programlarından mezun olanlar da büyük oranda Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı okullarda ve Rehberlik ve Araştırma Merkezleri'nde (RAM) istihdam edilmektedir. Son yıllarda MEB'e atanan okul psikolojik danışmanlarının sayısında belirgin düzeyde bir azalma görülse de psikolojik danışman adaylarının en çok eğilim gösterdikleri istihdam seçeneğinin hala okul psikolojik danışmanlığı olduğu görülmektedir (Saki ve Yazıcı, 2018). Diğer bir deyişle PDR mezunlarının lisansta aldıkları eğitimde en çok yer alan, en çok istihdam

edildikleri ve en çok talep gösterdikleri alanın okul psikolojik danışmanlığı olduğu görülmektedir.

PDR alanı, Türkiye' deki ilk yıllarında okul çağında olan ve normal gelişim gösteren bireylere hizmet sunsa da, zamanla hedef kitle ve yapılan uygulamalar genişleyerek farklı alanlarda da hizmet vermeye başlamıştır. Özellikle son yıllarda evlilik ve aile danışmanlığı ile kariyer psikolojik danışmanlığının bu anlamda öne çıktığı görülmektedir. PDR alanının dünyadaki doğuşuna bakıldığında 20. Yüzyılın başında ABD'de mesleki rehberlik hizmetleri ile ortaya çıktığı görülmektedir (Girgin, 2019). Bu anlamda kariyer psikolojik danışmanlığı alanı, başlangıçtan itibaren geniş bir literatüre ve kuramsal alt yapıya sahiptir ve hala gelişimini sürdüren bir alandır. Bununla birlikte, son yıllarda Türkiye'de uygulama alanında daha fazla yer almaya başlamıştır. Bu durumla ilgili olarak; üniversitelerde kariyer merkezleri ve lisansüstü eğitim programları açılmaya, üniversite öğrencilerine kariyer danışmanlığı hizmetleri verilmeye başlanmıştır.

Üniversitelerde lisansüstü eğitim programlarının açıldığı ve yine üniversiteler tarafından sertifikalı eğitim programlarının olduğu bir diğer alan ise evlilik ve aile danışmanlığıdır. Evlilik ve aile danışmanlığı lisansüstü programlarının yanı sıra, tüm alanları kapsayan genel bir eğitimin verildiği PDR programlarında da kuramsal ve uygulamalı olarak evlilik ve aile danışmanlığı derslerinin ağırlığının arttığı görülmektedir. Bu alanda, doktora düzeyinde zengin bir uygulama ve süpervizyon deneyiminin olmasının yanı sıra lisans düzeyinde de zengin bir seçmeli ders havuzunun olduğu bilinmektedir.

Üniversitelerdeki PDR programlarında tüm alt alanları kapsayan genel bir rehberlik ve psikolojik danışmanlık eğitimi verilmekle birlikte kariyer psikolojik danışmanlığı ile evlilik ve aile danışmanlığı alanlarında uzmanlaşmak üzere lisansüstü programların açılmaya başlandığı araştırmacı tarafından belirtilmiştir. Söz konusu genel eğitimin içeriğine bakıldığında rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı üzerine kapsamlı ve yeterli bir eğitimin olmadığı, daha ziyade okul psikolojik danışmanlığı ve kariyer psikolojik danışmanlığının ağırlıkta olduğu bir program görülmektedir. Bu iki uzmanlık alanına ek olarak, belirtildiği üzere son yıllarda evlilik ve aile psikolojik danışmanlığı ile ilgili ders ve uygulamalar PDR lisans programları içerisine eklenmeye başlamıştır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) (2018) tarafından yürürlüğe konulan "Yeni Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları" kapsamında PDR müfredatında yapılan değişikliklere bakıldığında alan eğitimi zorunlu derslerine ek olarak "Okullarda Rehberlik ve

Danışmanlık", "Aile Rehberliği ve Danışmanlığı", "Kariyer Rehberliği ve Danışmanlığı" alt dalları içerisinde yer alan seçmeli dersler açılmıştır. Bu üç alt dal içerisinde toplamda 39 seçmeli ders açılmıştır. Ancak yeni programda rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı ile ilgili yeterli düzeyde bir yenilik ve içeriğe rastlanmamakla birlikte "Okullarda Rehberlik ve Danışmanlık", "Aile Rehberliği ve Danışmanlığı", "Kariyer Rehberliği ve Danışmanlığı" kategorileri altında doğrudan veya dolaylı olarak bu alanla ilgili bazı dersler olduğu görülmüştür.

Türkiye'deki PDR alanının eğitim süreçlerini ve uygulama alanlarını daha iyi yorumlayabilmek için PDR alanının daha çok gelişmiş olduğu Amerika Birleşik Devletleri'ndeki duruma bakmak gerekmektedir. ABD'de profesyonel psikolojik danışmanlar başta eğitim kurumları olmak üzere sağlık ve endüstri kurumlarında görev yapmaktadırlar. Profesyonel psikolojik danışmanlar okullar, istihdam ve rehabilitasyon kurumları, üniversite kariyer planlama ve yerleştirme merkezleri, sağlık kurumlan, özel psikolojik danışma klinikleri, toplum psikolojik danışma merkezleri, endüstri kurumları, üniversite psikolojik danışma merkezleri ve dini kurumlarda hizmet vermektedirler (Doğan, 2000a). Psikolojik danışmanları temsil etmek üzere kurulan bir dernek olan American Counseling Association (ACA)'nın yanı sıra ruh sağlığı, rehabilitasyon ve okul psikolojik danışmanlığı gibi alt uzmanlık alanları için kurulan ve çalışmalar yapan ayrı derneklerin olduğu ve bu derneklerin hem ayrı olarak hem de ACA ile ortak olarak mesleki etkinlikler yaptığı görülmektedir. Türkiye'de ise bu çeşitliliğin Amerika Birleşik Devletleri'ne göre daha az olduğu, PDR mezunlarının daha çok okullarda rehber öğretmen/rehberlik öğretmeni unvanı ile çalıştıkları (Doğan, 1995) ve henüz tüm alanları temsil eden tek bir derneğin olduğu görülmektedir.

Türkiye'de son yıllarda PDR mezun sayısındaki artışı ile birlikte MEB'e bağlı okullarda ve RAM'larda istihdam sorunları oluşmaya başladığı görülmüştür. Bundan dolayı da PDR lisans programlarından mezun olan öğrenciler, alternatif bir istihdam seçeneği oluşturmak için özel kolejlere, MEB dışındaki diğer bakanlıklara, özel psikolojik danışma merkezlerine, askeri kurumlara, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine yönelmeye başlamıştır. PDR mezunlarının MEB dışında nerelerde çalıştığına dair sayısal verileri içeren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Korkut Owen, Acar, Haskan Avcı ve Kızıldağ'ın (2013) gerçekleştirdikleri bir çalışmada araştırmaya katılan 392 psikolojik danışmanın çalışma ortamlarına bakılmıştır. Psikolojik danışmanların %92'sinin okul, özel eğitim gibi eğitimle ilgili kurumlarda, %3'ünün sağlık sektöründe, %3'ünün adalet sektöründe, kalan %2'sinin ise askeri

kurumlar, insan kaynakları gibi farklı sektörlerde çalıştıklarını bulunmuştur. Bu tarama çalışmasının üzerinden geçen altı yılda artan PDR mezunu sayısı ve azalan atama sayıları nedeniyle özel eğitim ve rehabilitasyon kurumlarında çalışan psikolojik danışmanların sayısında önemli oranda artış olmuş olabileceği düşünülmektedir. Ancak lisans programlarında özel eğitime ve rehabilitasyon danışmanlığına yönelik derslerin az sayıda olması ve lisans döneminde bu alana yönelik az sayıda uygulama imkanının olması bu alanda çalışmaya başlayan psikolojik danışmanlar için bir engel oluşturduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte Saki ve Yazıcı'nın (2018) araştırma bulguları psikolojik danışman adaylarının özel kurumlarda ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışmaya yönelik eğilimlerinin düşük olduğunu, psikolojik danışmanların kariyer planlarında henüz rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının yer almadığını göstermektedir. Bu nedenle rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamaları ve ilgili konularda Türkiye'deki mevcut durumu ortaya koyma ihtiyacı hissedilmektedir. Bu kapsamda, bu araştırma "Türkiye'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışan psikolojik danışmanların uygulamalara ilişkin görüşleri nelerdir?" sorusuna cevap aramaktadır.

Amaç

Bu çalışmada; Türkiye'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışan psikolojik danışmanların uygulamalara ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Katılımcılar rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışmaya nasıl karar vermişlerdir?
2. Katılımcıların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanındaki ilk iş günü deneyimleri nasıldır?
3. Katılımcılar özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde ne tür çalışmalar yapmaktadırlar?
4. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde katılımcılardan neler beklenmektedir?
5. Katılımcılar rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında ne tür güçlükler yaşamaktadır?

6. Katılımcılar hangi alanlarda kendilerini yetkin hissetmektedir?
7. Katılımcılar hangi eğitimlere ihtiyaç duymaktadır?

Önem

Milli Eğitim Bakanlığı 2017/2018 yılı örgün eğitim istatistiklerine göre özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin sayısı 2437, bu merkezlerde çalışan öğretmen sayısı ise 24.396 olarak belirlenmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2018). Ancak öğretmen sayısı toplam olarak verildiği ve alanlar arası dağılıma ilişkin bir oran belirtilmediği için bu personelin ne kadarının psikolojik danışman olduğu bilinmemektedir. Bununla beraber PDR alanının tarihçesi ve gelişimine bakıldığında son yıllarda okul psikolojik danışmanlığının yanı sıra kariyer psikolojik danışmanlığı ile evlilik ve aile psikolojik danışmanlığı alanlarında da gelişmeler kaydedilmiş ve çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Lisans ve lisansüstü düzeyde okul psikolojik danışmanlığı, kariyer psikolojik danışmanlığı ile evlilik ve aile psikolojik danışmanlığı alanlarında kuramsal ve uygulamalı derslerin daha çok yer aldığı görülmektedir. Uygulama dersleri incelendiğinde ise, lisansta okullarda gözlem, mesleki rehberlik uygulamaları ve kurum deneyimi dersleri kapsamında okul psikolojik danışmanlığı ve kariyer psikolojik danışmanlığı alanlarında deneyim kazanma imkânının elde edildiği görülmektedir. YÖK (2018) tarafından yayımlanan yeni öğretmen yetiştirme lisans programlarında açılan seçmeli derslerin bu üç alan altında (Okullarda Rehberlik ve Danışmanlık, Aile Rehberliği ve Danışmanlığı, Kariyer Rehberliği ve Danışmanlığı) toplanması da bu savı destekler niteliktedir. Bazı üniversitelerin doktora programlarında uygulamalı olarak Evlilik ve Aile Psikolojik Danışmanlığı derslerinin olduğu ve öğrencilerin süpervizyon eşliğinde bu alanda uygulama yapma imkânı buldukları görülmektedir. Okul psikolojik danışmanlığı, kariyer psikolojik danışmanlığı, evlilik ve aile psikolojik danışmanlığı alt dallarına ek olarak ruh sağlığı psikolojik danışmanlığı ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı da PDR'nin uzmanlık gerektiren alt dalları olmasına rağmen bu alanda yeterli çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu duruma paralel olarak yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarına bakıldığında okul psikolojik danışmanlığı, kariyer psikolojik danışmanlığı ve aile psikolojik danışmanlığı alt alanlarında çalışmalar görülürken rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında yeterli sayıda çalışma olmadığı görülmektedir. Bu durumun hem meslek savunuculuğu hem de yetkinlik açısından rehabilitasyon

psikolojik danışmanı olarak çalışan kişilerin meslek yaşamlarında bir takım sorunlara sebep olabileceği düşünülmektedir.

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına ilişkin bilgi, donanım ve yeterlikler aynı zamanda okul psikolojik danışmanları ve RAM'larda çalışan psikolojik danışmanlar için de oldukça önem arz etmektedir. Okul psikolojik danışmanlarının görev yaptıkları okullarda yer alan kaynaştırma öğrencilerine ve bu öğrencilerin ailelerine dair birtakım görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. 2006 tarihli Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 6. maddesinde "Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin bireysel yeterlilikleri ve tüm gelişim alanlarındaki özellikleri ve akademik disiplin alanlarındaki yeterlilikleri dikkate alınarak, bireyselleştirilmiş eğitim planı geliştirilir ve eğitim programları bireyselleştirilerek uygulanır." ibaresi yer almaktadır. Bu maddeden anlaşıldığı üzere okul psikolojik danışmanlarının görevlerinden biri de kaynaştırma öğrencileri için her eğitim-öğretim yılında en az iki kere toplanan Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) geliştirme birimi toplantılarında yer almaktır. Bu toplantılarda okul psikolojik danışmanı, öğrencinin velisi, sınıf rehber öğretmeni ve özel eğitim öğretmeni bir araya gelir ve öğrenciye sunulan hizmetin sonuçları, geliştirilebilir yanları ve ihtiyaçları değerlendirilir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 23. maddesinde belirtildiği gibi kaynaştırma uygulamaları yapılan okul ve kurumlardaki personel, diğer öğrenciler ve onların aileleri özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin özellikleri hakkında okul idaresince yapılan planlama doğrultusunda RAM, BEP geliştirme birimindeki ilgili kişilerce bilgilendirilir. Aynı yönetmeliğin 14. maddesi gereğince eğitim-öğretim kurumlarındaki özel eğitim hizmetlerini düzenlemek, bu hizmetlerin eş güdümünü sağlamak, izlemek ve değerlendirmek üzere il milli eğitim ve ilçe milli eğitim müdürlüklerinde özel eğitim hizmetleri kurulu oluşturulur. Oluşturulan bu kurulda bir rehber öğretmen bulunma zorunluluğu vardır (MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği 2006; 2018).

Yönetmeliğin 49. maddesinde "Rehberlik ve Araştırma Merkezleri; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitsel değerlendirme, tanılama, izleme ve yönlendirme hizmetlerini yürüterek birey için en az sınırlandırılmış eğitim ortamını önerir, birey ve ailesine destek eğitim ile rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sunar." ifadesi yer almaktadır. Bu doğrultuda sadece alanda rehabilitasyon psikolojik danışmanı olarak görev yapan kişiler için değil okul psikolojik danışmanları ve RAM çalışanları için de engelli bireylere yönelik rehberlik hizmetleri konusunda yeterli bilgi ve becerilere sahip olmak önemlidir. Söz konusu bilgi ve beceriler okul psikolojik danışmanları, Rehberlik

ve Araştırma Merkezlerinde çalışan uzmanlar ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan psikolojik danışmanları doğrudan ilgilendiren konulardır. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin yanı sıra yukarıda da vurgulandığı üzere okullar ve rehberlik ve araştırma merkezleri de bu alanda bilgi, beceri ve yeterlik gerektiren çalışma ortamlarıdır. Diğer bir istihdam alanı ise Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'dür. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının engellilere, yaşlılara ve çocuklara yönelik sunması gereken, yasal düzenlemelerle tanımlanmış sorumlulukları bulunmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2005, 2010). Ancak genel müdürlüğe bağlı engelli rehabilitasyon merkezleri ile yapılan telefon görüşmeleri sonucunda bu merkezlerde çoğunlukla üniversitelerin sosyal hizmet ve psikoloji bölümlerinden mezun olan meslek elemanlarının görev aldığı bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca özel eğitim öğretmenliği programlarından mezun olan kişilerin sayısı Türkiye'nin özel eğitim alanında istihdam edilecek öğretmen ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmaktadır (Eripek, 2004). Bu durum özel eğitim kurumlarında diğer disiplinlerin (çocuk gelişimi, okul öncesi öğretmenliği, sınıf öğretmenliği vb.) istihdam edilmesiyle telafi edilmeye çalışılmaktadır. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık da bu disiplinler arasında yer almakta ve bu boşluğun derse girip öğretim yapma görevleriyle doldurulması durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise psikolojik danışmanları görev algılarını rehberlik hizmetleri sunmak mı yoksa ders boşluğunu doldurmak mı olduğu konusunda sorgulamaya itmektedir.

Korkut-Owen, Sadri Damirchi ve Molaei (2013), İran ve Türkiye'deki Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanındaki eğitim ve uzmanlaşmayı ele aldıkları çalışma incelendiğinde İran'da rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına Türkiye'ye göre daha fazla yer verildiği görülmektedir. Çalışmada PDR programlarının yüksek lisans düzeyinde okul, kariyer ve aile psikolojik danışmanlığı alanlarında eğitim verilirken, doktora düzeyinde Türkiye'deki gibi genel rehberlik ve psikolojik danışmanlık programının yanı sıra okul, kariyer, aile ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanlarındaki uzmanlıklarla beraber toplam beş farklı alanda program olduğu belirtilmektedir. Eğitimin yanı sıra rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanındaki çalışmalar da Türkiye'deki çalışmalara göre daha somuttur. 2002 yılından itibaren Yaşam Sağlığı Kurumu Psikolojik Danışma ve Rehberlik ve Sosyal Hizmetler Bölümü rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı hizmeti veren merkezler oluşturmuştur. Bu kurum, başlangıçta sağlıkla ilgili hizmetlerle ilgilenirken son zamanlarda psikolojik

hizmetleri de kapsayan bir yapıya bürünmüştür. Bu amaçla açılan merkezler ayrıca acil telefon hattı aracılığı ile acil durumlar için bir kriz merkezi olarak da hizmet vermektedir (İran Behzisti Örgütü, Sazemane Behzistiye İran, 2012; akt. Korkut-Owen, Sadri Damirchi ve Molaei, 2013). A.B. İndividuals with Disabilities Education Act - İDEA'da (Engelli Çocuklar Eğitim Yasası) özel gereksinimi olan çocukların eğitimlerinde tek bir disiplinin değil ilgili tüm disiplinlerin ortak hareket etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu disiplinler kapsamında verilen hizmetler arasında danışma, erken tanılama, kurumda ya da evde aile eğitimi, iş-uğraşı terapisi, rehabilitasyon, psikolojik hizmetler, aile terapisi gibi PDR alanını yakından ilgilendiren hizmetler de vardır (Ataman, 2012).

Amerika Birleşik Devletleri'nde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı tam anlamıyla bir uzmanlık alanı olarak görülmektedir. Tüm psikolojik danışmanlık alanlarını temsil eden Amerikan Psikolojik Danışma Derneği'nde (American Counseling Association [ACA]) Amerikan Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Derneği'ni (American Rehabilitation Counseling Association [ARCA]) temsil eden bir yönetim konseyi üyesi yer almaktadır. Diğer bir deyişle Amerikan Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Derneği, ACA ile işbirliği içinde çalışmalar yürütmektedir. Bu derneğin temsilcileri sertifikalı rehabilitasyon danışmanlarından oluşmaktadır. Bu durum, Amerika'da rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında uzman olmak ve çalışmak için sertifikalı bir eğitim programından geçmek gerektiğini göstermektedir. Ayrıca sertifikalı eğitim programlarının akredite olmuş olma zorunluluğu vardır. Aynı zamanda rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanındaki akreditasyon çalışmalarını gerçekleştiren CORE isimli Türkçeye Rehabilitasyon Eğitimi Konseyi olarak çevrilebilen (Council on Rehabilitation Education) bir kuruluş mevcuttur. Bununla beraber Psikolojik Danışma ve İlgili Eğitim Programları Akreditasyon Konseyi (Council for Accreditation of Counseling and Related Educational Programs [CACREP]) de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanındaki akreditasyon çalışmalarını yürüten bir diğer kuruluştur (ARCA, 2018). ARCA temsilcileri CORE ve CACREP ile işbirliği içerisinde yaptıkları akreditasyon çalışmaları ile rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı eğitiminde çeşitli kurs ve içerikler hazırlamakta, mesleki ilke ve standartları oluşturmaktadırlar. Bununla beraber yabancı literatürde rehabilitasyon danışmanlığının eğitimine, etik kodlarına, verilen hizmetlerin tür ve niteliğine, süpervizyon çalışmalarına ve çok kültürlü meselelere dair pek çok makale ve çalışma gerçekleştirildiği görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde rehabilitasyon

psikolojik danışmanlığı alanındaki uygulamaları, araştırmaları, konsültasyon hizmetlerini ve alanın profesyonel gelişimini destekleyici çalışmalar yürüten ARCA, ülke genelinde konferanslar vermekte, halk eğitimleri ve yasal düzenlemelere ilişkin aktivitelerle engelli bireylerin eğitim, mesleki ve toplumsal konularda karşılaştıkları güçlükleri en aza indirmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında yeterli kaynak, yayın ve Türkçe çalışma olmadığı gibi lisansta alınan eğitim de bu alanda uygulama yapmak için yetersiz kalmaktadır. Aynı şekilde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı için lisansüstü eğitim de bulunmamaktadır. Bu sebeplerle rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı üzerine daha fazla çalışmaya ve bu alanın PDR programları içerisinde daha fazla yer almasına ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına ilişkin görüşleri araştırılmıştır. Katılımcılar lisansta ve sonrasında alınan eğitimin yeterliliği, alanda çalışırken yaşanan problemler ve çözüm önerileri, mesleki kimlik hakkındaki düşünceleri, ihtiyaç ve beklentileri konularında görüşlerini bildirmiştir. Bu alanda çalışan psikolojik danışmanlara, lisans eğitimini sürdüren ve kariyer planları yapan PDR öğrencilerine ve araştırmacılara bir bakış açısı kazandıracağı, alanyazında Türkiye sınırları içerisinde böyle bir çalışmanın olmaması açısından boşluk dolduracağı ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının Türkiye'deki durumunu ortaya koyma amacını taşıması açısından alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma; Denizli, Muğla, Ankara, İzmir ve Aydın illerinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan on dört psikolojik danışmanın deneyimleri ve görüşleri ile sınırlıdır. Araştırmada söz konusu olabilecek diğer bir sınırlılık ise, veri kodlama ekibinin aynı alanda eğitim görmüş kişiler olması ve belli beklenti ve önyargıların veri kodlama sürecine yansıma olasılığıdır. Ayrıca veri kodlama sürecindeki bir kişinin öğretim üyesi diğerlerinin yüksek lisans ve doktora öğrencisi olmaları, bazı örtük ilişki dinamiklerinin oluşmasına sebep olmuş olabilir ve öğrenciler kodlama sürecinde görüşlerini tam olarak ifade etme konusunda çekimser davranmış olabilirler. Ancak kodlayıcı ekip arasında mümkün olduğunca açık bir iletişim sağlanarak, farkına varılan bu ilişki dinamikleri ele alınmaya çalışılmıştır.

Tanımlar

Kaynaştırma: Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin diğer akranları ile etkileşimleri sağlanarak, eğitsel amaçlarını üst düzeyde gerçekleştirmelerine olanak tanımak için geliştirilmiş eğitim ortamlarıdır (MEB, 1997).

Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP): Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde "Eğitsel Değerlendirme ve İzleme Ekibi" tarafından gerçekleştirilen, ayrıntılı bir değerlendirme süreci sonunda "Özel Eğitim Hizmetlerinden Yararlanması Uygun Görülen" özel gereksinimli öğrenciler için hazırlanan programdır (Kargın, 2013).

Özel Eğitim: Özel eğitim, çoğunluktan farklı olan ve özel gereksinimi olan çocuklara sunulan, üstün özellikleri olanların yetenekleri doğrultusunda kapasitelerinin en üst düzeye çıkmasını sağlayan, yetersizliği engele dönüştürmeyi önleyen, engelli bireyi kendine yeterli hale getirerek toplumla bütünleşmesini ve bağımsız, üretici bireyler olmasını destekleyecek becerilerle donatan eğitimdir (Ataman, 2012).

Rehabilitasyon: Herhangi bir nedenle oluşan engelin etkilerini mümkün olan en az düzeye indirmeyi ve engellinin hayatını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler geliştirmeye yönelik hizmetler (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2005).

Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi: Özel eğitim ihtiyacı olan bireylere hizmet sunan, uzman personelin bulunduğu, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemlerin uygulandığı, MEB'e bağlı her tür ve kademedeki yatılı ve gündüzlü resmî ve özel okul ve kurumlardır (MEB, 2006).

Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı: Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı, fiziksel, mental, gelişimsel, bilişsel ve duygusal yetersizlikleri olan bireylerin mümkün olduğunca bütüncül bir şekilde kişisel, mesleki ve bağımsız yaşam amaçlarını yerine getirme konusunda destekleyen sistematik bir hizmet alanıdır (ARCA, 2018)

BÖLÜM 2

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde PDR alanı, alanın tarihçesi, Türkiye'deki gelişimi ve çalışma alanları açıklanmış; alt uzmanlık alanlarına ve ilgili kavramlarına dair kuramsal bakış açılarına değinilmiştir. Ardından araştırmanın temel konusu olan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının Türkiye'deki ve yurtdışındaki durumu, uygulamadaki esasları ve ilgili araştırmalara dair bilgilere yer verilmiştir.

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Alanı

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanı, Türkiye'de 20. yüzyılın ikinci yarısında – 1950'li yıllarda – Türk-Amerikan yakınlaşmasının bir sonucu olarak Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanların ve Amerika'ya gönderilen Türk eğitimcilerin çalışmaları kapsamında ilk olarak eğitim alanında ortaya çıkan bir hizmet türü olarak doğmuştur (Bakırcıoğlu, 2005; Doğan, 2000; Özgüven, 1990; Pişkin, 2006). En kısa haliyle "bireyi" odak alan bir "yardım" mesleği olarak tanımlanabilen PDR alanının rehberlik ve psikolojik danışma olacak şekilde iki ayağı bulunmaktadır. İki kavramdan oluşan bir meslek alanı olması adlandırılma konusunda kavram karmaşası yaratabilmektedir. Alanyazında farklı araştırmacıların farklı ifadeler kullanması ve henüz ortak bir kanının olmaması, lisans programlarında kullanılan ifade ile günlük kullanımda tercih edilen ifadenin farklı olması gibi durumlar mevcuttur. Akademisyenlerin büyük bir çoğunluğu, saha çalışanları ve öğrenciler "Psikolojik Danışma ve Rehberlik" şeklinde bir adlandırmayı tercih ederken Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) "Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık" ismini tercih etmektedir. Bu durumun bir göstergesi olarak PDR alanının ismi lisans programlarında ve resmi yazılarda "Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık" olarak geçerken, alana dair önemli faaliyetler gerçekleştirmek amacıyla kurulan ve ismi "Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği (PDR-DER)" olan bir meslek birliği mevcuttur ve alanı bu şekilde adlandırmaktadır. Aynı şekilde alanyazındaki temel alan kitaplarına bakıldığında da "Psikolojik Danışma ve Rehberlik", "Rehberlik ve

Psikolojik Danışma" ve "Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık" gibi farklı isimlendirmelerin olduğu, fakat bu çeşitlilikte en çok "Psikolojik Danışma ve Rehberlik" ifadesinin tercih edildiği görülmektedir. Pişkin (2006) PDR Anabilim Dalı Başkanları toplantılarında program adının "Psikolojik Danışma ve Rehberlik" olması yönünde görüş ve çalışmalar olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada hâlihazırda lisans programlarında geçerli ifade olan "Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık" ifadesi kullanılmıştır.

Kavramsal olarak çeşitli şekillerde adlandırılan PDR alanının ne olduğu ve hangi alanlarda ne tür hizmetler sunduğu önemli bir konudur. Kuzgun (2016) PDR alanını "bireye kişisel sorunlarının çözümü için gerekli olan olgusal bilgileri sağlayan, kişinin isteklerini ve imkânlarını, çeşitli özelliklerini tanıması için gerekli olanakları sağlayan ve bu bilgilerden yararlanarak özünü gerçekleştirebilmesine ve uygun seçeneği bulmasına yardım eden bir hizmet alanı" olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma paralel olarak Kuzgun (2016) PDR hizmetlerinin amacının kendini anlaması, çevredeki olanakları tanıması ve doğru kararlar vererek özünü gerçekleştirebilmesi için bireylere yapılan sistematik ve profesyonel bir yardım süreci olduğunu belirtmektedir. Pişkin (2006) PDR alanını "bireyin ilgi, yetenek ve değerlerini tanıması, güçlü ve zayıf yönlerini bilmesi, çevrede kendisine sunulan olanaklardan haberdar olması, mevcut seçeneklerden kendisine en uygun olanını seçebilmesi, içinde yaşadığı toplumun mutlu, uyumlu ve üretken bir ferdi olması, kısacası kendisini gerçekleştirebilmesi için bireye sunulan sistemli ve profesyonel yardımlar olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde doğup büyüyen uygulamalı bir bilim dalı" olarak tanımlamaktadır. Amerikan Psikolojik Danışma Derneği (ACA) psikolojik danışma ve rehberliği ruh sağlığı, sağlık, eğitim ve kariyer hedeflerine ulaşmada çeşitli bireyleri, aileleri ve grupları güçlendiren profesyonel bir ilişki olarak tanımlamaktadır. Yapılan tanımlar incelendiğinde, Girgin (2019) rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin tüm kaynaklarda ortak noktaları vurguladığını ve bunların süreç, yardım, birey, kendini anlama, kendini gerçekleştirme, destek, uyum gibi anahtar sözcüklerle özetlenebileceğini söylemektedir.

PDR alanı çalışmanın başlangıcında da belirtildiği üzere ilk olarak 1908 yılında ABD'de Frank Parsons'ın ilk meslek bürosunu kurmasıyla bireylere meslek seçimi konusunda rehberlik hizmeti sunmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Kuzgun, 2016; Nazlı, 2016; Pişkin 2006). İlerleyen yıllarda mesleki rehberliğin yetersiz kaldığı fark edilerek okul rehberlik çalışmalarına eğitsel ve kişisel rehberlik boyutları da eklenmiştir (Nazlı, 2016). Türkiye'ye girişi de bu şekilde olan PDR alanı, MEB'e bağlı ilkokul-ortaokul ve

ortaöğretim kurumlarında öğrencilere yönelik eğitsel, kişisel ve mesleki rehberlik hizmetleri sunmayı amaçlayan bir çalışma alanı olarak yer edinmiştir. Türkiye'de doğuşu eğitim sistemini iyileştirme çalışmalarına dayanan PDR alanı, öğrenci kişilik hizmetleri bünyesinde rehberlik vurgusuyla ortaya çıkarak çağdaş eğitimin tamamlayıcısı rolünü üstlenmiştir. Bunun yanında, yıllar içerisinde gelişimini sürdürmüş ve sınırlarını genişletmiştir. Yeşilyaprak (2009) 21. yüzyıl toplumunun psikolojik danışmanlara giderek daha çok ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Söz konusu ihtiyaçlar sadece eğitim alanını ve öğrencileri değil, yaşamın her alanını ve toplumun her kesimini kapsamaktadır. Bu doğrultuda, Yurtal (2019) PDR hizmetlerinin birçok boyuttan oluştuğunu ve bu boyutların temel olarak hizmet alanlarına göre, birey sayısına göre, temel işlevlerine göre, öğretim basamaklarına göre ve problem alanlarına göre beş kategoride incelendiğini söylemektedir. Bu boyutlardan biri olan hizmet alanlarına göre rehberlik denildiğinde akla sadece eğitim alanı değil; sağlık, sosyal yardım, adalet ve endüstri alanları da gelmektedir. Bunun yanında mesleki oluşumunun başlangıcında eğitim alanında faaliyetler yapması ve birincil hizmet öznesinin öğrenciler olması, PDR alanının okul psikolojik danışmanlığı ile özdeşlemesini açıklamaktadır. Başlangıcından bu güne mezunlarının en çok istihdam olduğu alan okul psikolojik danışmanlığı olan PDR alanının, farklı alanlarda da çalışma imkânı sunduğu belirtilmiştir. Diğer bir ifadeyle PDR alanı, hizmet verilen kitle ve yapılan uygulamalara göre alt uzmanlık alanlarına sahiptir. Bu alt uzmanlık alanları yurtdışında sayıca daha fazla olmakla birlikte Türkiye'de okul psikolojik danışmanlığı, kariyer psikolojik danışmanlığı, evlilik ve aile danışmanlığı, ruh sağlığı psikolojik danışmanlığı ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı olarak beşe ayrılmaktadır (Bilgin, 2000; Yavuzer, 2018). Aşağıda bu alt uzmanlık alanları hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Okul Psikolojik Danışmanlığı

Geleneksel eğitim uygulamalarının yerini çağdaş uygulamalara bırakmasıyla eğitim alanında öğrenciyi merkez alan bir anlayış oluşmuştur. 21. yüzyılda okullar bireye sadece meslek edinme yolunda eğitim veren bir yapı olmaktan çıkarak bireyin kendi öğrenme davranışlarını yönetmesini sağlayan, ona problem çözme ve iletişim becerileri kazandıran, üreten, sorumluluk alan, yaratıcı düşünen bireyler yetiştiren bir yapı olmayı hedeflemeye başlamıştır. Bu hedefler doğrultusunda 21. yüzyıl becerilerine sahip bireylerin tek tip olmayan, birbirinden farklı kişilik özellikleri, ilgi, yetenek ve

değerlere sahip kişiler olduğunun farkına varılmıştır. Bu bağlamda her bireyin kendine özgü bir öğrenme, yaşama ve var olma stili olduğu ve gelişimde bireysel farklılıkların söz konusu olduğu anlayışının etkisiyle okullarda rehberlik hizmetlerinin önemine yapılan vurgu giderek artmıştır. Böylece okul rehberlik hizmetleri eğitimin tamamlayıcı ve ayrılmaz bir parçası olmuştur. Okul PDR hizmetlerinin tanımına değinmeden önce bu alanda çalışan meslek elemanlarının hangi unvanı kullandığı sorusuna cevap vermek önemlidir. Bu çalışmada okul psikolojik danışmanı unvanı tercih edilirken, MEB Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği'nde (2017) "rehberlik öğretmeni" unvanı tercih edilmiştir. MEB'in daha önceki Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği'nde (2001) ise "rehber öğretmen/psikolojik danışman" unvanı kullanılmıştır.

Okul PDR hizmetleri Güven (2019) tarafından öğrencinin kendini daha iyi tanıması, özelliklerinin farkında olması, açık olan fırsatları ve seçenekleri tanıması, gerçekçi kararlar alabilmesi, potansiyelini geliştirebilmesi, karşılaştığı engel ve sorunlara karşı uygun baş etme becerileri gösterebilmesi ve çevresine uyum gösterebilmesi için yürütülen psikolojik yardım hizmetleri olarak tanımlanmaktadır. Amerikan Okul Psikolojik Danışmanları Derneği'ne (ASCA) (2019) göre, okul psikolojik danışmanlığı öğrencilere, velilere, öğretmenlere, yöneticilere ve genel topluma fayda sağlayan işbirlikçi çabalardır. MEB Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği'ne (2017) göre ise okul rehberlik hizmetlerinin amacı, kendini tanıyan, kendisine sunulan eğitsel ve mesleki fırsatları değerlendirebilen, sorumluluk alabilen bireyler yetiştirilmesi ve bireylerin toplum içinde sağlıklı bir birey olarak yaşamlarını sürdürerek kendini gerçekleştirmeleridir. Bu amaçlar doğrultusunda, Korkut Owen ve Owen (2008), okul psikolojik danışmanının görevlerini, okul PDR programını ihtiyaç ve koşullar doğrultusunda hazırlama ve yürütülmesini sağlama, öğrencilerin kişisel, eğitsel ve kariyer planlamaları yapmalarına yardımcı olma, öğrenci ihtiyaçlarına yönelik önleyici ve müdahale edici bireyle ve grupla psikolojik danışma yapma, ebeveyn, öğretmen ve yöneticilerle konsültasyon yapma, sevk ve bilgi sağlama hizmetlerini sunma olarak sıralamıştır.

Okul psikolojik danışmanlarının rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sunmakla yükümlü olduğu kitlenin öğrenciler ve aileler olduğu çalışmanın başlangıcında belirtilmişti. Bu kitlenin içerisinde bu çalışmanın kapsamını oluşturan özel gereksinimli öğrenciler ve aileleri de bulunmaktadır. Kuzgun (2016) özel gereksinimli bireyleri bir ya da birkaç yetenekten tamamen yoksun ya da bazı yeteneklere çok düşük düzeyde sahip kimseler olarak nitelendirmektedir. 573 sayılı

Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (MEB, 1997) ile özel gereksinimli bireylerin eğitim hizmetlerinden yararlanma hakları aşağıdaki maddelerle vurgulanmıştır:

a) Özel eğitim gerektiren bireylerin, eğitsel performansları dikkate alınarak, amaç, muhteva ve öğretim süreçlerinde uyarlamalar yapılarak diğer bireylerle birlikte eğitilmelerine öncelik verilir.
b) Özel eğitim gerektiren bireylerin her tür ve kademedeki eğitimlerinin kesintisiz sürdürülebilmesi için her türlü rehabilitasyonlarını sağlayacak kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılır.
c) Özel eğitim gerektiren bireyler için bireyselleştirilmiş eğitim planı geliştirilmesi ve eğitim programlarının bireyselleştirilerek uygulanması esastır.

İlgili maddeler incelendiğinde, özel gereksinimli bireylerin akranlarıyla birlikte eğitim görmelerine öncelik verilmesi gerekliliğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu durum okullardaki kaynaştırma hizmetlerinin önemini ortaya koymaktadır. İlgili kararname bu hizmetlerin disiplinler arası işbirliği ile yürütülmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu disiplinler arasında bulunan ve kaynaştırma hizmetlerinin yürütülmesinde sorumluluğu olan birimlerin başında okul rehberlik hizmetleri gelmektedir. MEB (2017) Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği'nde eğitim kurumlarında çalışan rehber öğretmenlerin (psikolojik danışmanların) özel gereksinimli bireylere yönelik görev ve sorumluluklarını aşağıdaki maddelerle ifade etmektedir:

a) Eğitsel değerlendirme ve tanılamada özel eğitim değerlendirme kuruluna üye olarak katılır.
b) Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bireyselleştirilmiş eğitim programı geliştirme ekibinde rehberlik hizmetlerini yürütmek üzere görev alır.
c) Özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler ve ailelerine yönelik eğitim hizmetlerinin yürütülmesinde ilgili kişi, kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapar.
d) Destek eğitim odasında eğitim alan kaynaştırma öğrencilerinin gelişimini takip eder. Öğretmenlere bu konuda rehberlik eder.

Okul psikolojik danışmanlarının özel gereksinimli bireylerin eğitim süreçlerinde yer almalarına yönelik diğer bir yönetmelik maddesi ise, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde geçmektedir (MEB, 2018). İlgili yönetmeliğe göre özel gereksinimli bireyler için hazırlanan bireyselleştirilmiş eğitim programları (BEP) geliştirme biriminde bir rehber öğretmen bulunma zorunluluğu vardır.

Özetle, günümüzde hemen her okulda kaynaştırma öğrencilerinin bulunduğu görülmektedir. Bu durumda hem kaynaştırma hizmetlerinden yararlanması gereken öğrencilerin fark edilmesinde hem de kaynaştırma grubuna giren öğrencilerin eğitim süreçlerindeki yasal haklarından faydalanabilmelerinde okul psikolojik danışmanlarına önemli görevler düştüğü yukarıda bahsedilen mevzuat içeriklerinden anlaşılmaktadır. Söz konusu görevlerin kapsamına eğitsel, mesleki ve kişisel/sosyal rehberlik bünyesindeki hizmetler girmektedir. Fakat bu hizmetler verilirken özel gereksinimli bireylerin akranlarıyla benzer özellikler sergiledikleri gibi farklı özellikler de barındırdıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle okul psikolojik danışmanlarının; özel gereksinimli bireylerin ve tanı gruplarının genel özelliklerini bilme, özel gereksinimli bireylere tanınan yasal haklar hakkında kapsamlı bilgiye sahip olma, özel gereksinimli bireylerin ailelerine yönelik gerekli bilgilendirme, yönlendirme ve rehberlik faaliyetleri gerçekleştirme, okuldaki öğretmenlerin ve diğer öğrencilerin özel gereksinimli bireylere yaklaşımları konusunda bilinçlendirilmesi gibi sorumlulukları bulunmaktadır.

Kariyer Psikolojik Danışmanlığı

Kariyer psikolojik danışmanlığının çeşitli kaynaklarda meslek rehberliği ve danışmanlığı (Kuzgun, 2016), kariyer rehberliği ve psikolojik danışmanlığı (Korkut, 2007) ve mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı (Yeşilyaprak, 2016) gibi adlandırmalarının olduğu görülmektedir. Alanyazında karşımıza farklı adlandırmalar çıksa da bu kavramlar aynı hizmet ve uygulama alanını karşılamaktadır. Söz konusu bu disiplin rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanının diğer bir özel alt uzmanlık alanıdır. Yeşilyaprak (2016) mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığının, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin çıkış noktasını ve bu alanın gelişiminin temel taşlarını oluşturduğunu belirtmektedir. Frank Parsons'ın 1908'de ilk mesleki rehberlik bürosunu kurarak rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin başlamasına yol açması bu ifadeyi destekler niteliktedir (Girgin, 2019; Jones, 1994; Shen-Miller, McWhirter ve

Bartone, 2012; Yeşilyaprak, 2016). Diğer bir ifadeyle, dünyada rehberlik hizmetlerinin doğuşu bireylere kendi kişisel özelliklerine uygun meslek seçimi yapmaları yönünde verilen mesleki rehberlik hizmetleri sayesinde gerçekleşmiştir.

Gelişimsel rehberlik anlayışına göre amaç bireye üç gelişim alanında hizmet vermektir (Nazlı, 2016b). Bu gelişim alanlarına göre verilen rehberlik hizmetleri kişisel/sosyal rehberlik, eğitsel rehberlik ve mesleki rehberlik olarak belirlenmiştir (MEB, 2001, 2017; Nazlı, 2016b; Yurtal, 2019). Bu bağlamda, verilen mesleki rehberlik hizmetleri kariyer psikolojik danışmanlığının kapsamını oluşturmaktadır. Kuzgun'a (2016, s. 105) göre "kariyer psikolojik danışmanlığı, kişiye eğitim ve meslek alanlarında başarı için gerekli özellikler hakkında aydınlatmanın ve eğitim ve meslek olanakları hakkında bilgi vermenin ötesinde, meslek kararını belirleyen faktörleri inceleme ve doğru karar verebilmesi için yapılan yardımları kapsamaktadır." Yeşilyaprak (2016, s. 8) ise, kariyer psikolojik danışmanlığını, "danışan birey veya grupla kariyer gelişimi ile ilgili sorunlarda (meslek seçimi, karar verme, iş stresi, iş arama vb.) profesyonel bir danışmanın yürüttüğü formal bir ilişki biçimi ya da psikolojik danışma süreci" olarak tanımlamaktadır.

Yapılan tanımlar doğrultusunda kariyer psikolojik danışmanlığı uygulama sürecinde sahip olunması gereken temel bilgi, beceri ve yetkinlikler söz konusudur. Psikolojik danışmanlar, kariyer psikolojik danışmanlığı uygulamalarını gerçekleştirirken kariyer gelişim kuramlarından yararlanırlar. Söz konusu kuramsal bilgi donanımı ve uygulama becerileri ABD'de ve Türkiye'de farklı eğitim süreçleri sonucunda kazandırılmaktadır. Türkiye'de ağırlıklı olarak PDR lisans programlarından mezun olan kişilerin icra ettiği bir uygulama alanı olan kariyer psikolojik danışmanlığı ABD'de yüksek lisans derecesiyle elde edilen bir unvandır (Korkut, 2007). Türkiye'de ise bu alanda yeterlik kazanmak amacıyla rehberlik ve psikolojik danışmanlık lisans programlarında zorunlu ve seçmeli dersler bulunmaktadır. YÖK tarafından 2018 yılında güncellenen yeni öğretmen yetiştirme lisans programlarından rehberlik ve psikolojik danışmanlık programında "mesleki rehberlik" ve "mesleki rehberlik uygulamaları" olarak doğrudan kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik iki zorunlu ders ve "kariyer rehberliği ve danışmanlığı" kategorisinde yer alan 12 seçmeli ders bulunmaktadır (YÖK, 2018). Bunun yanında son yıllarda ABD'deki uygulamalar dikkate alınarak bu alanda lisansüstü eğitime ihtiyaç duyulduğuna yönelik farkındalık daha fazla belirginleşmiş ve yüksek lisans programları açılmaya başlamıştır. Bu programlar şu an için genellikle tezsiz yüksek lisans ya da uzaktan eğitim programı olmakla beraber,

İstanbul Üniversitesi, Mersin Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi gibi üniversitelerin bu konuda adım atan kurumlar arasında olduğu görülmektedir. Son olarak, rehberlik ve psikolojik danışmanlık lisans ve yüksek lisans programlarından mezun olan meslek elemanlarının kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetlerini verebilecekleri kurumlar; eğitim kurumları, üniversitelerin kariyer merkezleri, iş piyasası kurumları (Özyürek, 2013) ile kamu ve özel sektör kuruluşları olarak sıralanabilir.

Evlilik ve Aile Danışmanlığı

Aile, toplum yapısını oluşturan temel kurumlardan birisidir. Türk Dil Kurumu'na göre (TDK) aile, "evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik, aynı soydan gelen ya da aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü" olarak tanımlanmaktadır. Gladding (2012) üzerinde uzlaşılmış bir tanım yapmanın zor olduğunu söyleyerek ailenin kültürel gruplara göre değişik özellikler barındırdığını ifade etmiştir. Bu nedenle olabildiğince geniş bir tanım yapma kaygısıyla aileyi, "biyolojik veya psikolojik bağları olan ve aralarında tarihsel, duygusal ve ekonomik bir birliktelik olan ve kendilerini aynı evin üyeleri olarak hisseden bireylerin oluşturduğu" birlik olarak tanımlamıştır.

Aile için toplumun en önemli yapısı olduğunu söylemek haksız bir söylem olmayacaktır. Çünkü birey, dünyaya bir ailenin üyesi olarak gelir, yaşamın temellerini ailede atar, kişilik gelişimi ailede başlar ve toplumsal bir birey olmayı büyük ölçüde ailede öğrenir. Aile bir sistemdir ve her sistem kendi içerisinde farklı ve çeşitli dinamiklere sahiptir. Bu farklılıklar toplumsal ve kültürel özelliklerden kaynaklı olabileceği gibi, sistemi oluşturan üyelerin kişilik özellikleri, ekonomik durumları, yaşanılan çağ, aile sistemini oluşturan üye sayısı, üyelerin birbirleriyle ilişkileri ve ailenin türü (çekirdek, geniş, tek ebeveynli, boşanmış vb.) gibi pek çok spesifik durumdan da kaynaklanabilmektedir. Bu durum ailenin karmaşık ve kendine özgü bir yapı olduğunu göstermektedir. Nazlı (2016a) 20. yüzyıl Sanayi Çağı'nın getirdiği toplumsal değişmelerin aile yapısını da etkilediğini ve bunun sonucunda aile üyelerinin yeni görev ve sorumluluklarının oluştuğunu söylemektedir. Toplumsal açıdan büyük bir öneme sahip olması, bireyin ruh sağlığının ve gelişiminin aile dinamiklerinden etkilenmesi, aile yapılarının sürekli dönüşüm ve değişim içinde olması ve 20. yüzyılla birlikte yeni rol ve sorumlulukların ortaya çıkmasıyla evlilik ve aile sorunlarının giderek

artması bu alanda yapılacak hizmetlere ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Diğer bir yandan bu ihtiyaçlar her zaman var olmakla beraber modern toplumun getirisiyle hem ihtiyaç çeşitliği hem de ihtiyaçların giderilmesine yönelik farkındalık ve eyleme geçme davranışı artmıştır. Böylece aile danışmanlığı uygulamaları ortaya çıkmıştır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2012) aile danışmanlığını "aile bireylerinin içinde geliştikleri ya da işlevlerini yerine getirdikleri aile sistemini ya da ilişkide bulundukları diğer sosyal çevreleri değerlendirmeye dayanan ve bu anlayıştan yola çıkarak bireylere, çiftlere veya ailelere sorunlarının çözümüne dönük değişim ve gelişime yönelik özel teknik ve stratejileri içeren hizmet" olarak tanımlamaktadır. Aile danışmanının eğitim ve nitelikleri ise iki şekilde açıklanmıştır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012):

a) Sosyal hizmet, psikoloji, sosyoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, tıp, hemşirelik ve çocuk gelişimi alanlarından birinde en az dört yıllık lisans programlarından mezun olanlar, MEB, YÖK ya da üniversitelerden biri tarafından uygun görülen en az üç yüz saati teorik ve en az otuz saati süpervizyon eşliğinde olmak üzere yüz elli saati uygulamalı toplam dört yüz elli saatlik aile danışmanlığı alanında bir eğitim programını başarıyla tamamladıktan sonra sertifika almak.
b) Sosyal hizmet, psikoloji, sosyoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, tıp, hemşirelik ve çocuk gelişimi lisans programlarını tamamladıktan sonra aile danışmanlığı alanında yüksek lisans veya doktora eğitimini tamamlamak.

Bakanlığın açıklamaları doğrultusunda Türkiye'de evlilik ve aile danışmanlığı üniversitelerin bünyesinde gerçekleşen sertifikasyon veya tezli/tezsiz yüksek lisans eğitimleri aracılığıyla uzmanlık kazanılan bir disiplindir. Bunun yanı sıra YÖK'ün (2018) yeni eğitim fakülteleri lisans programları düzenlemesinin ardından PDR lisans programlarında "Aile Danışmanlığı" olmak üzere bir zorunlu ders ve "Aile Rehberliği ve Danışmanlığı" kategorisi altında alanla ilgili 11 tane seçmeli ders bulunmaktadır.

Ruh Sağlığı Psikolojik Danışmanlığı

Dünya Sağlık Örgütü'nün (World Health Organization) tanımına göre sağlık, herhangi bir hastalık ve güçsüzlük halinin olmaması ve bedensel, ruhsal ve sosyal

açıdan tam bir iyi olma durumudur (WHO, 2006). Bu tanım doğrultusunda sağlıklı bir birey ve toplum ideali için sadece bedensel hastalıkların değil ruhsal hastalıkların da önlenmesi ve iyileştirilmesi söz konusudur. Bu anlamda, ruhsal hastalıkların önlenmesi ve iyileştirilmesi sürecinde toplum ruh sağlığı hizmetleri önem arz etmektedir. Peki, ruh sağlığı kavramı ne ifade etmektedir? 2017 yılında TBMM'ye sunulan Ruh Sağlığı Yasa Tasarısı'nda ruh sağlığı, her bireyin kendi potansiyelinin farkında olduğu, yaşamın olağan zorluklarıyla baş edebildiği, üretken ve verimli olarak çalışabildiği ve yaşadığı çevreye katkıda bulunabildiği iyilik hali olarak tanımlanmaktadır (Ruh Sağlığı Yasası Taslağı, 2017). Bakırcıoğlu (2002, 2006) ise ruh sağlığını, düşünce, duygu sağlığı ve davranış tutarlılığı; kişinin kendini ve çevresini yargılamaması, yaşam isteği duyması, çevresiyle dinamik bir denge kurabilmesi olarak tanımlamaktadır.

Ruh sağlığı hizmetleri ilk olarak 20. yüzyılın başlarında ABD'de yapılan çalışmalarla ortaya çıkmıştır (Bakırcıoğlu, 2006; Smith, 2012). Clifford Beers isimli Amerikalı bir vatandaşın akıl hastanesinde yaşadığı deneyimlerini anlattığı otobiyografisini yayınlamasıyla Amerikan halkı bu olaya büyük ilgi göstererek ruh sağlığına odaklanmaya başlamıştır (Smith ve Robinson, 1995). Bunun yanında II. Dünya Savaşı sonrası organ kaybı yaşayan gazilerin olması, madde bağımlılıklarının ortaya çıkması, suç oranlarının hızla yükselmesi ve yaşanan ekonomik buhranlar ruhsal bozuklukların artmasına ve bu alanlarda klinik müdahalelerin ve psikolojik yardım ihtiyaçlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Bakırcıoğlu, 2006; Smith, 2012). Takip eden yıllarda ruh sağlığı çalışmaları hız kazanmış ve ruh sağlığı dernekleri kurulmaya başlamıştır. Bu gelişmeler kapsamında ruh sağlığı çalışmalarının sadece sağaltım amacıyla tıbbi ve klinik müdahale hizmetleri ile sınırlı olamayacağı anlaşılmış, koruyucu ve önleyici çalışmalar yapmak amacıyla tıbbi olmayan yaklaşımların da geliştirilmesi gerekliliği işaret edilmiştir (Smith ve Robinson, 1995). Böylece ruh sağlığı çalışmaları disiplinler arası bir alan haline gelmiş; rehberlik ve psikolojik danışmanlık, psikoloji, sosyal hizmet gibi disiplinler kendilerine bu alanda çalışma sahaları edinmiştir. 20. yüzyılın devamında bu çalışmaların ABD'den Avrupa'ya ve Türkiye'ye yayıldığı görülmektedir.

Günümüzde yaygın görülen ruhsal bozukluklar arasında; duygu durum bozuklukları, demans, şizofreni, travma sonrası stres bozukluğu, epilepsi, anksiyete bozuklukları, madde ve alkol bağımlılığı olduğu bilinmektedir (Ocaktan, Özdemir ve Akdur, 2004). Yapılan akademik çalışmalarda ve hazırlanan ulusal ve uluslararası raporlarda ruhsal hastalıkların ve tedavi başvurularının giderek arttığı ifade edilmektedir

(Kessler vd., 2009; Ocaktan vd., 2004; Sağlık Bakanlığı, 1998). Bu durum Türkiye'de de ruh sağlığı hizmetlerinin toplumun refahı ve sağlığı açısından önemli olduğu bilincinin oluşmasına yol açmıştır.

Türkiye'de ruh sağlığı çalışmaları Sağlık Bakanlığı bünyesinde yürütülmektedir. Sağlık Bakanlığı, ruh sağlığı çalışmaları kapsamında 1998 yılında risk gruplarının ve ruhsal bozuklukları doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen faktörlerin araştırıldığı Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu'nu yayınlamıştır (Sağlık Bakanlığı, 1998). Güncel durumu saptamak amacıyla Dünya Sağlık Örgütü'nün yönetimi ve Harvard Üniversitesinin koordinatörlüğünde bakanlık tarafından ikinci bir çalışma halen yürütülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2019). Bu çalışmalar, ruh sağlığı alanına katkı sağlamakla birlikte uzmanlar tarafından yeterli görülmemektedir. Bu nedenle Türkiye'deki hizmet standartlarını belirlemek amacıyla Türkiye Psikiyatri Derneği, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği, Türk Psikologlar Derneği, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Çocuk ve Gençlik Psikiyatrisi Derneği, Psikiyatri Hemşireleri Derneği, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Derneği ve Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi Derneği'nin ortak çalışmalarıyla 2017 yılında TBMM'ye Ruh Sağlığı Yasası Taslağı sunulmuştur (Ruh Sağlığı Yasası Taslağı, 2017). Bu yasa önerisine göre ruh sağlığı alanında hizmet verecek meslek mensupları şu şekildedir: a) Erişkin Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı, b) Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı, c) Psikolog, ç) Klinik psikolog, d) Psikolojik Danışman, e) Sosyal Çalışmacı/Sosyal Hizmet Uzmanı, f) Psikiyatri klinik hemşiresi, g) Uzman psikiyatri hemşiresi, h) Çocuk Gelişimcisi, ı) Özel Eğitim Öğretmeni ve i) Pratisyen Hekim/Aile Hekimi.

Alanyazında ve yasa önerisinde belirtildiği üzere ruh sağlığı çalışmalarında psikolojik danışmanlara önemli görevler düşmektedir. Bakırcıoğlu (2005) rehberlik ve psikolojik danışma alanındaki çalışmaların ruh sağlığına doğrudan katkı sağlayıcı bir nitelik taşıdığını vurgulamaktadır. Bu kapsamda eğitim kurumlarında, üniversitelerin psikolojik danışma merkezlerinde, işyerlerinde ve özel psikolojik danışma merkezlerinde çocuk, öğrenci, aile ve yetişkinlerle çalışan psikolojik danışmanlara koruyucu ve önleyici ruh sağlığı çalışmaları yürütme görevi düşmektedir.

Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı (rehabilitation counseling) psikolojik danışma alanında uzmanlık gerektiren bir uygulama alanıdır (Kuzgun, 2016; Maki ve

Tarvydas, 2011; Özgüven, 2007; Sarı, 2017). Rehabilitasyon psikolojik danışmanı ise, kişisel, sosyal, psikolojik ve mesleki hedeflerine ulaşmak için engelli kişilerle profesyonel bir ilişkide işbirliği yapmak için gereken özel bilgi, beceri ve tutumlara sahip bir danışmandır (RCC; akt. Maki ve Tarvydas, 2011). ABD'de bu alanda standardize ve Psikolojik Danışma ve İlgili Eğitim Programlarının Akreditasyonu Konseyi (CACREP) tarafından akredite edilmiş lisansüstü eğitim ve sertifikasyon programları, mesleki dernek ve kuruluşlar (Amerikan Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Derneği [ARCA], Ulusal Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Derneği [NRCA], Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanı Sertifika Komisyonu [CRCC]) ve sadece alana özgü yayın yapan dergiler (Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Bülteni [RCB]) olmasına karşın rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı henüz Türkiye'de gelişimini tam olarak tamamlamamış bir alandır. Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı ABD'de madde ve alkol bağımlılarının rehabilitasyonuyla da ilgilenirken Türkiye'de ağırlıklı olarak özel eğitimde rehberlik hizmetleri kapsamında ele alınmaktadır (Bakırcıoğlu, 2005; Kaygusuz, 2019; Özgüven, 2007). Bu nedenle rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına ilişkin kavramsal bir çerçeve çizmek amacıyla önce Türkiye'deki özel eğitim hizmetleri ve rehberlikle ilişkisi ele alınacak, ardından ABD'deki ve diğer ülkelerdeki rehabilitasyon alanı ile rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının genel hatlarından bahsedilecektir.

Türkiye'de Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Hizmetleri

Psikolojide ve eğitimde bireysel farklılıklar esasının önemi günümüzde giderek daha fazla anlaşılmış ve eğitim ve rehberlik ortamlarının bu ilke doğrultusunda düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Türk eğitim sisteminde son yıllarda yapılan çalışmalarda ve hazırlanan programlarda "birey" odak noktası haline gelmiştir. Her birey farklı hızda, farklı yöntem ve tekniklerle, farklı öğrenme ortamlarında ve farklı düzeylerde öğrenebilmektedir. Söz konusu bu farklılıklar özel gereksinimli bireylerde daha belirgindir. Özel gereksinimli bireyler; çeşitli nedenlerle (gelişimsel, fizyolojik, genetik vb.) davranış, öğrenme, bilişsel/duygusal gelişim, kişilerarası ilişkiler gibi alanlarda akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren ve bu nedenle onlar için hazırlanmış özel eğitim, oyun ve rehberlik ortamlarına ihtiyaç duyan bireyler olarak tanımlanabilir. Bu kavrama dair eğitimcilerin ve uzmanların yaptığı tanımlara bakıldığında, MEB (2018) tarafından "bireysel ve gelişim özellikleri

ile eğitim yeterlikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren birey"; Eripek tarafından (2005) ise "bedensel özellikler ve/veya öğrenme yetenekleri nedeniyle eğitimde bireyselleştirilmiş eğitim programlarını yani özel eğitim gerektirecek ölçüde normlardan farklı olan bireyler" şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Sahip oldukları bu özellikler nedeniyle özel gereksinimli bireylerin temel hak ve özgürlükleri çeşitli yasa ve yönetmeliklerle koruma altına alınmıştır (Engelliler Hakkında Kanun, 2005). Bu haklardan birisi de eğitim hakkıdır (Engelliler Hakkında Kanun, 2005; MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2006). 25868 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da özel gereksinimli bireylerin eğitim haklarından faydalanmaları bazı maddeler ışığında güvence altına alınmıştır:

a) Engellilerin tüm hak ve hizmetlerden yararlanması için fırsat eşitliğinin sağlanması esastır (Madde 4, c bendi).
b) Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelliler, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, yaşadıkları çevrede bütünleştirilmiş ortamlarda, eşitlik temelinde, hayat boyu eğitim imkânından ayrımcılık yapılmaksızın yararlandırılır (Madde 15).
c) Genel eğitim sistemi içinde engellilerin her seviyede eğitim almasını sağlayacak bütünleştirici planlamalara yer verilir (Madde 15).
ç) Örgün eğitim programlarına farklı nedenlerle geç başlamış engellilerin bu eğitime dâhil edilmesi için gerekli tedbirler alınır (Madde 15).

Özel gereksinimli bireyler eğitim haklarından çeşitli şekillerde yararlanabilmektedir. Bunlar kaynaştırma eğitimi, ayrı özel eğitim programlarının yürütüldüğü özel eğitim ve rehabilitasyon kurumları ya da özel eğitim okulları olabilmektedir. Öğrencinin engel durumu ve ihtiyaçlarına göre kaynaştırma ve özel eğitim programları eşzamanlı olabileceği gibi sadece kaynaştırma eğitiminden ya da sadece özel eğitim hizmetinden yararlanma durumu da söz konusudur. Bu durum genellikle bireyin sahip olduğu engelin düzeyiyle ilişkilidir.

Kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi özel gereksinimli bireylerin normal gelişim gösteren akranlarıyla aynı ortamlarda eğitim almalarını sağlamakta ve topluma kaynaştırılmalarını amaçlamaktadır. Bu nedenle MEB'e bağlı örgün eğitim kurumlarında yürütülmektedir (MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2006). Bu eğitim tam zamanlı olabileceği gibi, yarım gün akranlarıyla aynı sınıfta yarım gün

okulda bulunan ayrı bir destek eğitim odasında yürütülecek şekilde de planlanabilmektedir. Özel gereksinimli bireyler her ne kadar aynı ortamda akranlarıyla birlikte eğitim alsalar da bu durum aynı eğitimi aldıkları anlamına gelmemektedir. Kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim alan bireyler onlar için hazırlanmış bireyselleştirilmiş eğitim programlarından (BEP), özel materyallerden ve özel olarak eğitim almış uzmanlardan yararlanmaktadırlar (Batu, 2013; Eripek, 2006; Kaygusuz, 2019). Söz konusu uzman ekip içerisinde özel eğitim hizmeti verecek olan öğretmen, okul psikolojik danışmanı, RAM çalışanları ve okul yöneticileri bulunmaktadır. Bu durumda araştırmanın okul psikolojik danışmanlığının anlatıldığı bölümünde belirtildiği gibi okullarda çalışan psikolojik danışmanların özel gereksinimli öğrencilere yönelik görev ve sorumlulukları ortaya çıkmaktadır. Bu görev ve sorumluluklar arasında özel gereksinimli bireyleri tanıma ve yöneltme; özel gereksinimli bireylerin yaşadığı duygusal ve davranışsal sorunlara yönelik bireysel/grupla rehberlik ve psikolojik danışma faaliyetleri, mesleki ve eğitsel rehberlik hizmetleri, özel gereksinimli bireylerin ebeveyn ve kardeşlerine yönelik aile eğitimi ve rehberliği, okul yöneticileri, sınıf ve branş öğretmenlerine yönelik müşavirlik hizmetleri, BEP komisyonunda yer alma ve RAM ve varsa öğrencinin eğitim aldığı özel eğitim ve rehabilitasyon kurumuyla işbirliği yapma gibi hizmetler yer almaktadır (Bakırcıoğlu, 2005; Kaygusuz, 2019; MEB Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği, 2017; Özgüven, 2007).

Özel gereksinimli bireylerin okul dışında eğitim hizmeti aldıkları diğer kurumlar ise özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile özel eğitim okullarıdır. Özel eğitim okullarının genellikle belli bir tanı grubuna giren bireyleri kapsayacak şekilde özelleştiği görülmektedir. Bu duruma; işitme engelliler okulu, görme engelliler okulu ve otizmli çocuklar okulu gibi okullar örnek verilebilir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ise özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından yapılan eğitsel değerlendirme ve tanılama sonucunda destek eğitime ihtiyacı olduğu belirlenen özel gereksinimli bireylere destek eğitimi hizmeti veren MEB'e bağlı özel öğretim kurumları olarak hizmet vermektedir (MEB Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği, 2012). Özel gereksinimli bireyler arasında bir yandan kaynaştırma eğitimi aldıkları okula devam edip bir yandan okuldan sonra özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden eğitim desteği alan öğrenciler olduğu gibi tüm eğitim sürecini bu merkezlerde gerçekleştiren öğrenciler de mevcuttur. Söz konusu bu öğrenciler genellikle ağır düzeyde gelişimsel, zihinsel veya bedensel bozukluğa sahip olan ve bu nedenle kaynaştırma eğitiminden verimli bir şekilde yararlanamayacak olan bireylerden oluşmaktadır.

Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nde (2012) özel eğitim okulları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışacak personelin görevlendirilmesine ilişkin 7. maddede her kurumda mutlaka rehber öğretmen veya psikolog görevlendirileceğine ilişkin bir ifade bulunmaktadır. PDR lisans programlarından mezun olup rehber öğretmen unvanı ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan kişiler PDR alan uzmanlarınca rehabilitasyon danışmanı veya rehabilitasyon psikolojik danışmanı olarak adlandırılmaktadır (Korkut-Owen vd., 2013; Kuzgun, 2016; Özgüven, 2007; Yavuzer, 2018). Rehabilitasyon psikolojik danışmanlarının ve psikologların görevleri Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliğinin (2012) 14. maddesinde tanımlanmıştır. Bu kapsamda söz konusu görevler şu şekilde özetlenmiştir:

a) BEP geliştirme birimi ile iş birliği yaparak ölçme-değerlendirme araçlarının hazırlanmasına yardımcı olmak,
b) BEP'te alanıyla ilgili uygulama ve değerlendirme yapmak,
c) Özel gereksinimli bireylerin performanslarını, özelliklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alarak eğitsel destek amacıyla alanıyla ilgili gerekli materyalleri hazırlamak,
ç) Kurum rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri programını merkezde uygulanan destek eğitim programına göre hazırlamak, uygulamak ve bu programın uygulanmasında özel eğitim ve rehabilitasyon personeline rehberlik etmek,
d) Özel gereksinimli bireylerin ilgi, yetenek, yeterlik ve kişilik özellikleri gibi konularda kendilerini tanımalarına, çevre ve mevcut koşullarıyla ilgili farkındalık kazanmalarına, problem çözme stratejilerini geliştirmelerine, çevreleriyle olumlu ilişkiler kurmalarına, verimli çalışma alışkanlıkları geliştirebilmelerine, ders dışı etkinliklere katılıma özendirilmelerine; kişisel, sosyal, eğitsel ve mesleki sorunlarını çözebilmelerine yönelik psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerini planlamak ve yürütmek,
e) Engelli bireylerin yaşadıkları problem ve güçlüklerin çözümünde yöneticiler, eğitim personelleri aileyle iş birliği içinde çalışmalar geliştirmek ve yürütmek,
f) Öğrencilerin devam ettikleri okul rehberlik servisleri ve sınıf öğretmenleriyle iş birliği yapmak,

g) Özel gereksinimli bireylerin ailelerine yönelik psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerini yürütmek ve gerektiğinde yardım alabilecekleri kurum ve kuruluşlar hakkında bilgilendirmek veya yöneltmek,

ğ) Kurum personeline yönelik rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sunmak,

h) Aile eğitimi ve danışmanlığı programlarında alanı ile ilgili konularda yer almak ve uygulamaya katılmak.

ı) Ailelere, özel gereksinimli bireylere, öğretmenlere yönelik hizmet alanına uygun, toplantı, konferans ve seminer gibi hizmet içi eğitim hizmetleri sunmak,

i) Haftada 20 saati geçmemek üzere ihtiyaç dâhilinde destek eğitim hizmeti vermek.

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlarının bu görev ve sorumlukları yerine getirebilmeleri adına bu alanda sahip olmaları gereken belli bir donanım ve yetkinlik düzeyi söz konusudur. Bu anlamda ideal durum akredite edilmiş lisansüstü eğitimler aracılığıyla bu alanda uzmanlaşmak olsa da şu an için Türkiye'de PDR lisans öğrencilerini özel eğitim ve rehabilitasyon alanında çalışmaya hazırlayacak lisans dersleri alana hazırlama görevini üstlenmektedir. YÖK'ün (2018), eğitim fakülteleri için revize ettiği yeni lisans programları kapsamında "Özel Eğitim ve Kaynaştırma" ve büyük oranda ilgili olan "Aile Danışmanlığı" dersleri zorunlu ders olarak PDR lisans programında yer almaktadır. Bununla birlikte yeni programda seçmeli dersler kategorisinde yer alan "Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu", "Hastanede Yatan Çocukların Eğitimi", "Öğrenme Güçlüğü", "Öğretimi Bireyselleştirme ve Uyarlama", "Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme", "Özel Yetenekli Çocuklar ve Eğitimi" ve "Dezavantajlı Gruplarla Kariyer Danışmanlığı" gibi doğrudan ve dolaylı olarak rehabilitasyon psikolojik danışmanlığıyla ilişkili dersler bulunmaktadır. Fakat bu program 2018 yılında yürürlüğe girdiğinden dolayı şu anda lisans eğitimi almakta olan 2., 3. ve 4. sınıf lisans öğrencileri bir önceki programa göre eğitim almaktadırlar. Bir önceki programda ise "Özel Eğitim" ve "Öğrenme Güçlükleri" olarak iki zorunlu ders bulunurken, farklı üniversitelerde farklı seçmeli derslerin verildiği görülmektedir. Bu duruma örnek olarak, Pamukkale Üniversitesinde "Özel Eğitimde Aile Rehberliği", Gazi Üniversitesinde "Rehabilitasyon Danışmanlığı", Anadolu Üniversitesinde "Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik" ve İstanbul Üniversitesinde

"Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı" gibi seçmeli derslerin açıldığı ya da açılmak üzere bilgi paketlerinin oluşturulduğu görülmüştür.

Yurtdışında Rehabilitasyon Hizmetleri ve Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı yakın tarihte özellikle ABD'de geniş eğitim ortamlarına ve iş/uygulama olanaklarına sahip bir disiplin haline gelmiştir. Öyle ki, ABD'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı profesyonel bir disiplin olarak belli başlı mesleki kuruluşlar tarafından onaylanmış bir meslek alanıdır. Bu mesleki kuruluşlar arasında Danışmanlık ve İlgili Eğitim Programlarının Akreditasyon Konseyi (CACREP) ve Rehabilitasyon Danışma Konsorsiyumu (RCC) bulunmaktadır. CACREP, psikolojik danışmanlık mesleği alanında yürütülen eğitim programlarının akreditasyonundan sorumlu bir konsey olarak, psikolojik danışmanlığın alt uzmanlık alanı olması sebebiyle rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanındaki sertifikasyon ve lisansüstü programlarının da akreditasyon sürecinde sorumluluk almaktadır (CACREP, 2019). RCC ise, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında faaliyetler gerçekleştirmek üzere hizmet veren dernek ve kuruluşların ortak çatısı niteliğinde bir üst kuruluştur (Maki ve Tarvydas, 2011). Bu çatı altında, Rehabilitasyon Danışmanı Sertifika Komisyonu (CRCC), Amerikan Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Derneği (ARCA), Rehabilitasyon Eğitimi Konseyi (CORE) ve Ulusal Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Derneği (NRCA) gibi sekiz kuruluş bulunmaktadır. Bunun yanı sıra daha önce belirtildiği üzere sadece rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanındaki çalışmalardan oluşan Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Bülteni adında bir meslek dergisi bulunmaktadır. Bu durum, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının ABD'de oldukça önem verilen ve dinamik bir şekilde ilerleyen bir meslek olduğunu göstermektedir.

ABD'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının mesleki standartları ve etik ilkeleri mevcuttur (CACREP, 2018; CRCC, 2010). Ayrıca rehabilitasyon psikolojik danışmanı yetiştiren eğitim programları için de, CACREP tarafından belirlenmiş standartlar bulunmaktadır ve eğitim veren üniversite, kolej ya da kurumların RCC ve CACREP tarafından onaylanması için bu standartları karşılaması gerekmektedir. Bu kapsamda lisansüstü ve sertifika eğitim programlarının, profesyonel bir rehabilitasyon psikolojik danışmanı yetiştirmek için etkili bir şekilde çalışmak için gerekli olan temel bilgi, beceri ve tutumları kazandırmayı amaçlamadıklarına vurgu yapılmaktadır. Bu

programların verilen tüm dersler aracılığıyla rehabilitasyon psikolojik danışmanlarına özellikle etik davranma, bireysel farklılıkların ve çeşitliliğin farkında olma ve eleştirel düşünme becerilerini aşılamayı hedefledikleri belirtilmektedir. Bununla birlikte, CACREP tarafından akreditasyonu onaylanmış bir eğitimden geçmeyen, belirlenen staj süresini doldurmayan ve sertifika sınavından geçemeyen kişiler rehabilitasyon psikolojik danışmanı unvanını kullanamamaktadır (Leahy, Muenzen, Saunders ve Strauser, 2009). Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına uygulayıcı kazandırmak amacıyla verilen sertifika ve yüksek lisans eğitimlerine ek olarak bir de doktora eğitimi bulunmaktadır. Doktora eğitiminin amacı ve temel işlevi ise bu alandaki araştırmaların ilerletilmesi, gelecekteki profesyonellerin hazırlanması (kapasite geliştirme) ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı mesleğine liderlik sağlamak olarak görülmektedir (Maki ve Tarvydas, 2011).

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlarının sahip olması gereken etik ilke ve standartlar ise CRCC tarafından geliştirilmiştir (Saunders, Barros-Bailey, Rudman, Daw ve Garcia, 2007). Bu ilke ve standartlar ACA Etik kodları ile büyük ölçüde ortak olmakla beraber rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına özgü değerler doğrultusunda ayrı bir kod kitapçığına ihtiyaç duyulduğu için oluşturulmuştur. CRCC'ye (2010) göre, bu etik ilke ve standartlar bir takım mesleki değerler bütününe hizmet etmektedir. Bu mesleki değerler şöyledir:

a) İnsan haklarına ve onuruna saygı göstermek,
b) Tüm profesyonel ilişkilerin bütünlüğünü sağlamak,
c) Özel gereksinimli bireylerin güçlüklerini ve sıkıntılarını en aza indirmek için eyleme geçmek,
ç) Mesleki bilgilerini devamlı geliştirmek ve bu bilgileri profesyonel ve kişisel etkinliği artırmak amacıyla kullanmak,
d) İnsana dair yaşantı ve kültür çeşitliliğini takdir etmek ve
e) Hak savunuculuğu yapmak olarak çerçevelendirilmiştir.

Bu değerler doğrultusunda benimsenen etik ilke ve standartlar ise şu şekildedir (CRCC, 2010):

a) Özerklik
b) Yarar sağlama
c) Sadakat

ç) Adalet

d) Zarar vermeme

e) Dürüstlük

Wright (1980) rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının doğasında psikolojik danışmanlık olduğunu söylemektedir. Aslında bu söylem PDR'nin diğer uzmanlık alanları için de geçerli bir durumdur. Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarını yürütürken ve özel gereksinimli birey ve aileleriyle çalışırken daima temel psikolojik danışmanlık becerilerinden beslenilmektedir. Bu nedenle rehabilitasyon psikolojik danışmanlığında psikolojik danışma oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. Bu yeterlik alanı aynı zamanda rehabilitasyon psikolojik danışmanlarını rehabilitasyon alanında çalışan diğer uzmanlardan ayıran temel nokta olarak görülmektedir (Leahy ve Szymanski, 1995).

Rehabilitasyon psikolojik danışmanları ABD'de yalnızca özel gereksinimli bireylerle değil, madde ve alkol bağımlılarıyla da çalışmaktadır (Leahy vd., 2009). Bu noktada rehabilitasyon psikolojik danışmanları ile ruh sağlığı psikolojik danışmanlarının ortak bir paydaya sahip oldukları görülmektedir (Maki ve Tarvydas, 2011; Smith ve Robinson, 1995). Benzer şekilde, mesleki rehabilitasyon danışmanlığı hizmetinin bu alanda sıklıkla kullanılması da rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının kariyer psikolojik danışmanlığıyla da ortak bir paydada buluştuğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, kariyer psikolojik danışmanlığı rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarında büyük bir yer kaplamaktadır (Kaya ve Sarı, 2018b). Kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetinin temel amacı özel gereksinimli bireylerin kendilerine uygun iş ve meslek olanaklarından haberdar olmaları ve kendilerine uygun işlerde istihdam edilmeleri, işverenle bireyi bir araya getirme ve bu bağlamda hem işverene hem de özel gereksinimli bireye gerekli desteği sağlamaktır (Maiden, 2014).

Kariyer psikolojik danışmanlığı ve konsültasyonla birlikte rehabilitasyon psikolojik danışmanlarından yerine getirmeleri beklenen yedi hizmet bulunmaktadır. Sunulması beklenen diğer altı hizmet; psikolojik danışma müdahaleleri, toplum temelli rehabilitasyon hizmeti faaliyetleri, vaka yönetimi, uygulamalı araştırmalar, değerlendirme ve profesyonel savunuculuk olarak belirlenmiştir (Chan, Chronister, Allen, Catalano ve Lee, 2004).

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının diğer ülkelerdeki mevcut durumuna bakıldığında ise, İran'da doktora düzeyinde rehabilitasyon psikolojik

danışmanlığı eğitimi verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, İran'da Yaşam Sağlığı Kurumu Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümü ile Sosyal Hizmetler Bölümü tarafından rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı hizmetleri veren merkezler bulunmaktadır (Korkut-Owen vd., 2013).

Avrupa'daki duruma bakıldığında ise Fransa'da verilen rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin daha çok okul psikolojik danışmanlığı ile kariyer psikolojik danışmanlığı üzerine olduğu görülmektedir. Psikolojik danışmanlar okullarda kişisel, eğitsel ve mesleki rehberlik faaliyetleri yürütürken temelde öğrencilerin kendileri için en uygun kariyer planlamalarını yapmalarını hedeflemektedir. Okullarda yürütülen kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetlerinin yanı sıra yetişkinlere yönelik yürütülen ayrı bir kariyer psikolojik danışmanlığı hizmeti söz konusudur. Bu hizmetin amacı ise, 25 yaş üstü yetişkin bireylerin işe başlama, iş değiştirme ve var olan kariyerlerini geliştirme gibi konularda hizmet vermektir. Fransa'da dezavantajlı gruplara (özel gereksinimli bireyler, yoksul aileler, göçmenler, madde bağımlıları, AIDS hastaları vb.) yönelik yapılan rehberlik hizmetleri ise sosyal hizmetler alanı kapsamında yürütülüp sosyal çalışmacılar tarafından hizmet götürülmektedir (Bernaud, Cohen-Scali ve Guichard, 2007).

Fransa'yla benzer şekilde diğer Avrupa ülkelerinde de rehberlik hizmetleri okul ve kariyer psikolojik danışmanlığı ağırlıklıdır. Avrupa'da psikolojik danışman unvanı yerine rehberlik danışmanı unvanı kullanılmakta ve rehberlik danışmanları lisansüstü eğitimlerini eğitim ya da psikoloji alanında yapmaktadırlar. Rehberlik danışmanı unvanı ile çalışan meslek elemanlarının çalıştıkları grup içerisinde özel gereksinimli bireyler de bulunmaktadır fakat çalışılan kitle çeşitliliğinin ülkeden ülkeye değiştiği görülmektedir (Watts, 1994).

İlgili Araştırmalar

Özel eğitim ve rehabilitasyon alanında hem Türkiye'de hem de yurtdışında yapılan araştırmalar bu bölümde iki başlık altında özetlenmiştir.

Türkiye'de Yapılan Araştırmalar

Türkiye'deki alanyazın incelendiğinde özel eğitim alanında kapsamlı ve çok çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak rehabilitasyon psikolojik

danışmanlığı alanının kapsamına giren veya bu alanı ilgilendiren bulguların olduğu sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmüştür. Bu bölümde Türkiye'deki ilgili araştırmaların bulgularına yer verilmiştir.

Alanyazında Aksoy ve Diken'in (2009) okul psikolojik danışmanlarının özel eğitim alanına ilişkin öz-yeterlik algılarını ölçebilmeyi sağlayan 40 maddeden oluşan ve tek faktörü olan bir ölçme aracı geliştirdikleri bir çalışma mevcuttur. Ölçeğin ismi "Rehber Öğretmen Özel Eğitim Öz Yeterlik Ölçeği – RO-OEOYO" olarak kararlaştırılmıştır. Ölçeğin geliştirilme sürecinde alanda çalışan okul psikolojik danışmanlarından veri toplanmış, ardından geçerlik-güvenirlik analizleri yapılmıştır. Analiz bulgularına sonucunda RO-OEOYO'nun okul psikolojik danışmanlarının özel eğitime ilişkin psikolojik danışma ve rehberliğe ilişkin özyeterlik algılarını belirlemede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğuna karar verilmiştir. Ölçek maddeleri incelendiğinde okul psikolojik danışmanlarının özel gereksinimli birey ve aileleriyle çalışırken sahip olması gereken yeterliklerin bilgi, beceri ve yetkinlik boyutlarını kapsadığı görülmüştür.

Yüksel, Diken, Aksoy ve Karaaslan'ın (2012) yaptıkları çalışmada üniversitelerin PDR lisans programlarında öğrenim gören okul psikolojik danışmanı/rehber öğretmen adaylarının özel eğitim alanında rehberlik ve psikolojik danışmanlığa ilişkin özyeterlik algıları incelenmiştir. Bu amaçla 878 kişilik bir çalışma grubundan "Rehber Öğretmen Özel Eğitim Öz Yeterlik Ölçeği – RO-OEOYO" kullanılarak cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre özel eğitimde rehberlik ve psikolojik danışmanlığa ilişkin öz-yeterlik algılarının değişip değişmediğini belirlemek amacıyla veri toplanmıştır. Bulgular incelendiğinde PDR lisans öğrencilerinin özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberliğe ilişkin özyeterlik algılarının orta düzeyin biraz altında olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberliğe ilişkin özyeterlik algısının çalışmadaki değişkenlerle ilişkisine bakıldığında; cinsiyete ve sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Sonuca göre, erkek öğrencilerin özyeterlik algılarının kadın öğrencilerin özyeterlik algılarından; sınıf düzeyi artan öğrencilerin (4. sınıf öğrencileri) özyeterlik algılarının sınıf düzeyi daha az olan öğrencilerin (1. sınıf öğrencileri) özyeterlik algılarından yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Yüksel ve diğerlerinin çalışmasına benzer bir çalışma Deniz (2016) tarafından da yürütülmüştür. Araştırma kapsamında PDR lisans öğrencilerinin özel eğitime ilişkin özyeterlik algıları incelenmiştir. Bu amaçla 214 öğrenciden oluşan bir çalışma grubuna

“Rehber Öğretmen Özel Eğitim Öz Yeterlik Ölçeği – RO-OEOYO” uygulanmıştır. Araştırma sonucunda PDR lisans öğrencilerinin/rehber öğretmen adaylarının özel eğitim ile ilişkili özyeterlik algılarının “orta” düzeyde olduğu görülmüştür. Aynı zamanda araştırmada Yüksel ve diğerlerinin (2012) araştırmasında olduğu gibi cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenleriyle özel eğitime ilişkin özyeterlik algıları arasındaki ilişki test edilmiştir. Bunun sonucunda ise, özel eğitime ilişkin özyeterlik algısının cinsiyet değişkeni ile arasında anlamlı bir fark olmadığı fakat sınıf düzeyi değişkeni ile arasında anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın 3. ve 4. sınıfların lehine olduğu bulunmuştur.

Saki ve Yazıcı (2018) yürüttükleri araştırmada lisans döneminde olan psikolojik danışman adaylarının rehberlik ve psikolojik danışmanlık mesleğine ve lisans eğitimi sonrasına yönelik görüşlerini incelemişlerdir. Araştırmanın temel amaçlarından birisi psikolojik danışman adaylarının lisans sonrasında çalışmayı düşündükleri öncelikli alanları ve bu konudaki kariyer gelişim hedeflerini öğrenmektir. Çalışmada 523 lisans öğrencisinden elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin yarısından fazlasının MEB’te okul psikolojik danışmanı olarak çalışmayı hedefledikleri görülmüştür. Bu seçeneği takip eden seçenekler sırasıyla kendi özel işini kurmak, akademisyen olmak, evlilik ve aile danışmanlığı ve son olarak özel eğitim kuruluşlarında rehber öğretmen/okul psikolojik danışmanı olmak şeklindedir. Öğrencilerin sadece 15’i (%3.8) özel eğitim kuruluşlarında çalışmak istediklerini belirtmiştir. Aralarında özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde rehabilitasyon psikolojik danışmanı olarak çalışmaya dair bir seçenek bulunmamakla birlikte “diğer” olarak adlandırılan bir seçenek mevcuttur. “Diğer” kısmını seçen öğrenci sayısı ise 27 (%6.9) olmuştur. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin de bu seçeneği oluşturan bileşenlerden biri olduğunu düşündüğümüzde ve bir yandan da özel eğitim kurumlarında (örn. kolejler) çalışmak isteyen öğrencilerin sayılarının azlığını göz önünde bulundurduğumuzda henüz hem özel sektörde hem de rehabilitasyon alanında çalışmaya yönelik yeterli bir istek ve yönelimin olmadığını görmekteyiz.

Bir başka çalışmada (Korkut Owen, Acar, Haskan Avcı ve Kızıldağ, 2013), PDR lisans programı mezunlarının rehberlik ve psikolojik danışmanlık programlarını değerlendirmeleri amacıyla 259 katılımcıdan nitel veri toplamışlardır. Katılımcıların yanıtladıkları anket formu PDR lisans programlarının güçlü ve zayıf yanları ile programın iyileştirilmesine yönelik önerilerini belirlemek amacıyla hazırlanan sorulardan oluşmuştur. PDR programlarının değerlendirilmesi bu üç unsur çerçevesinde gerçekleşmiştir. Mezunların PDR programlarının zayıf yanlarına ilişkin görüşleri

incelendiğinde, programların daha çok okul psikolojik danışmanı yetiştirmeye yönelik bir kapsamı olduğu yönünde ifadelerde bulunulmuştur. Ek olarak, katılımcılar daha çok "normal" bireylerle çalışmaya yönelik beceriler kazandıklarını fakat farklı gruplarla çalışmaya yönelik becerilerinin yetersiz kaldığını belirtmişlerdir. Mezunların programın zayıf yanlarına ilişkin diğer bir görüşleri ise farklı kurumlarda ve alanlarda çalışma becerilerinin kazandırılamadığı yönünde olmuştur. Bu durum yine PDR programlarının ağırlıklı olarak okul psikolojik danışmanlığı üzerine yoğunlaşmasıyla açıklanmıştır. Fakat bu durumun PDR programlarının zayıf yanı olmasına dair görüşlerin tam tersi olarak güçlü yanı olduğuna dair görüşlerin de olduğu ve bu görüşlerin frekansının daha fazla olduğu araştırmacılar tarafından rapor edilmiştir. Araştırmanın diğer bir sonucu olarak, katılımcıların önerileri arasında programın kapsamının PDR'nin diğer alt alanlarını daha fazla içerecek şekilde olması bulunmaktadır. Katılımcılar PDR mesleki kimliğinin sadece okul psikolojik danışmanlığı ile sınırlanmaması gerektiğini ifade ederek farklı çalışma ortamlarına daha fazla hazırlayıcı bir eğitim içeriği gerekliliğinden ve daha fazla uygulama dersine ihtiyaç duyduklarından bahsetmişlerdir.

Kaya ve Sarı (2018) rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının Türkiye'de bir uzmanlık alanı olarak gelişimini kolaylaştırmak amacıyla Türkiye'de yayınlanan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına dair çalışmaları inceledikleri bir araştırma yapmışlardır. Bu araştırma alanyazın taraması niteliğinde bir çalışma olmuştur. Araştırmacıların kanısı rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının Türkiye'de yaygın olarak bilinmediği ve PDR'nin en nitelikli olarak okul psikolojik danışmanlığı alanında yapılandığı yönündedir. Araştırma kapsamında araştırmacılar 2008'den sonra Türkiye'de rehabilitasyon ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında yayınlanan çalışmaları incelemişlerdir. Bu çalışmalara bakıldığında Türkiye'de henüz bu alanda çok az çalışma yapıldığını, yapılan çalışmaların da psikolojik ve eğitim yönüne odaklanmaktan ziyade fiziksel tıp yönüne odaklandıklarını görmüşlerdir. Çalışmada vurgulanan bir diğer nokta Türkiye'de özel eğitim ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının iç içe geçtiği görüşüdür. Araştırmacılar özel eğitim ile rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının birbirleriyle ilgili fakat farklı alanlar olduğunun altını çizmiştir. Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının özel eğitimden farklı olarak psikolojik müdahale ve rehberlik boyutunun olduğu, sadece eğitimle sınırlandırılamayacağı belirtilmiştir.

Kaya (2018) yürüttüğü diğer bir çalışmasında, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanı ile okul ve diğer kurumlarda özel gereksinimli bireyler ve/veya risk

grubundaki bireylerle çalışan kişilere faydalı olacağını düşündüğü yurtdışındaki rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı modellerinden iki tanesini incelemiştir. Bu modeller özel gereksinimli bireylerin kendi engel durumlarını kabul etmeleri, adaptasyon göstermeleri ve psikososyal uyum becerilerini artırmaları amacına hizmet etmek adına geliştirilmiştir. Modeller Türkçeye Değişim Aşaması ve Engelliliği Kabul modelleri olarak çevrilebilmektedir. Araştırmacı, rehberlik ve psikolojik danışmanlık lisans programlarından mezun olan bireylerin meslek hayatlarında pek çok özel gereksinimli birey, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveyn ve risk grubunda olan bireyle karşılaşabileceğini, bu nedenle çalışmada ele alınan modellerin psikolojik danışmanların uygulamalarına yol göstereceğini belirtmiştir.

Türkiye'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı ile ilgili yapılan araştırmaların henüz başlangıç düzeyinde olduğu ve bu alanda yapılacak çalışmaları teşvik etmeye yönelik bir literatür taramasının yapıldığı görülmektedir. Diğer çalışmaların ise rehabilitasyon psikolojik danışmanları ile yapılmadığı; okul psikolojik danışmanları ve psikolojik danışman adayları üzerinde yürütüldüğü ve bu kişilerin özel eğitim ve özel gereksinimli bireylerle çalışmak ile ilgili algılarının veya düşüncelerinin incelendiği görülmektedir.

Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Yurtdışında rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı mesleği üzerine yapılan araştırmaların Türkiye'ye kıyasla oldukça fazla olduğu, hatta sadece bu alandaki araştırmaları yayınlayan bir rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı dergisinin olduğu görülmektedir. Aşağıda bu araştırmaların bazılarına örnekler verilmiştir.

Hanley-Maxwell, Al Hano ve Skivington (2007) rehabilitasyon alanında yapılan nitel araştırmaların daha fazla kabul görmesi, değer kazanması ve yaygınlaşması amacıyla bu alanda yayınlanan görece az sayıdaki nitel araştırmayı inceledikleri bir çalışma yürütmüşlerdir. Çalışmanın rehabilitasyon alanındaki araştırmacılara nitel araştırmaların temellerini ve bu temellerin önceki rehabilitasyon araştırmalarında nasıl kullanıldığını anlamaları noktasında ilham vermesini amaçlamışlardır. Araştırmacılar, nitel araştırma yönteminin rehabilitasyon hizmetine ihtiyaç duyan bireylerin (özel gereksinimli bireyler, madde bağımlıları vb.), bu bireylerle etkileşim halinde olan kişilerin (aile, öğretmenler ve iş arkadaşları vb.) ve rehabilitasyon hizmeti sunan kişi ve sistemlerin yaşantı ve deneyimlerini derinlemesine bir şekilde anlamak için nitel

araştırmaların çok uygun olduğunu ileri sürmektedirler. Ayrıca nitel araştırma sürecinde kullanılan yöntemlerin psikolojik danışma mesleğinde kullanılan yöntemlerle benzeştiğini ve aralarında doğal bir uyum olduğunu belirtmişlerdir. Buna örnek olarak nitel araştırma sürecinde gerekli olan iyi bir görüşmeci olma, görüşme yöntem ve tekniklerini bilme, etkili soru sorma ve dinleme gibi beceriler danışmanlık mesleğinde de aynı derecede önemli ve gerekli olan becerilerdir. Fakat rehabilitasyon alanının nitel araştırmanın doğasına uygun olmasına ve psikolojik danışma mesleği ile nitel araştırmalar arasındaki uyuma rağmen nitel araştırmaların Rehabilitasyon Danışmanlığı Bülteni'nde (Rehabilitation Counseling Bulletin – RCB) ve danışmanlıkla ilgili diğer dergilerde nadiren mevcut olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle nitel araştırma yöntemlerinden olan gömülü teori/kuram oluşturma (grounded theory) ve vaka çalışması (case study) desenleriyle yürütülen araştırmaları incelemişlerdir. Yapılan çalışmaların özel gereksinimli bireylere verilen mesleki rehberlik hizmetleri, işe uyum süreçleri, işverenlerin deneyimleri, bireylerin rehabilitasyon sürecinden beklentileri gibi konular üzerinde ağırlık kazandığı görülmüştür.

Leahy, Muenzen, Saunders ve Strauser (2009) rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarına dair bu alanda çalışan kişilerin sahip olmaları gereken bilgi alanlarını belirlemek ve incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüşlerdir. Araştırmacılar rehabilitasyon uygulama ortamlarının, hedef kitlenin özelliklerinin ve ihtiyaçlarının, sağlık ve eğitim gibi hizmet sistemlerinin zamanla değişikliklere uğraması ile bu alanda çalışan rehabilitasyon psikolojik danışmanlarının sahip olmaları gereken iş fonksiyonları ile görev ve yetkinliklerinin de değiştiğini ve genişlediğini belirtmişlerdir. Bu nedenle söz konusu fonksiyon, görev ve sorumlulukların yeniden incelenmesi, sahip olmaları gereken bilgi alanlarının tanımlanması, bu bilgi alanlarının önem ve uygulama sıklıklarının ortaya konması ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlarının her bir bilgi alanını kazandıkları ortamların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, 1.671 sertifikalı rehabilitasyon danışmanından internet ortamları aracılığıyla veri toplamışlardır. Araştırma sonucunda rehabilitasyon psikolojik danışmanlarının sahip olmaları gereken bilgi alanları üç faktör, 12 temel alan ve 81 alt alan içerisinde konumlandırılmıştır. Bu üç faktör; mesleki bilgi, psikolojik danışmanlık bilgisi ve temel rehabilitasyon olarak tanımlanmıştır. Psikolojik danışma bilgisi faktörü dört alandan (bireysel psikolojik danışma, grupla ve aileyle psikolojik danışma, ruh sağlığı psikolojik danışmanlığı, psikolojik danışmada psikososyal ve kültürel konular), mesleki bilgi üç alandan (kariyer danışmanlığı ve değerlendirmesi, iş geliştirme ve

yerleştirme hizmetleri, işverenlere yönelik konsültasyon) ve temel bilgi faktörü ise beş alandan (vaka ve dosya yükü yönetimi, özel gereksinimli bireylerin tıbbi, işlevsel ve çevresel yönleri, etik ve mesleki konular, rehabilitasyon hizmetleri ve kaynakları, sağlık ve engellilik sistemleri) oluşmuştur. Çalışmada söz konusu temel bilgi alanları ile alt alanlar önem sırasına göre tablolaştırılmış, birçok bilgi alanının orta düzeyde önemli olduğu görülmüştür. Ayrıca bilgi alanlarının önemli olması ile kullanım sıklıklarının doğru orantılı olduğu saptanmıştır.

Leahy ve diğerleri (2009) daha önce de benzer çalışmalar yapıldığını ve bu çalışmalardan elde edilen bulguların Rehabilitasyon Eğitimi Konseyi (CORE) ve Rehabilitasyon Danışmanı Sertifika Komisyonu (CRCC) tarafından rehabilitasyon danışmanı yetiştiren eğitim programlarında kullanılan program ve standartları oluşturmada ve Sertifikalı Rehabilitasyon Danışmanlığı Sınavı'nda (CRCE) ölçülecek temel bilgi alanlarını belirlemede yol gösterici olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca araştırmacılar, daha güncel sonuçlara sahip olan bu araştırmanın CRCC'nin adaylardan beklenen bilgi ve becerilerin yeniden gözden geçirilmesi, sertifikasyon sınavı ile uygulama ve eğitim müfredatlarının yeniden revize edilmesi sürecinde önemli bilgiler sunduğuna dikkat çekmişlerdir.

Dutta ve diğerleri (2016) tarafından ABD'de sunulan mesleki rehabilitasyon danışmanlığı (vocational rehabilitation counseling) hizmetlerinden alınan verimi ve hizmetlerin kalitesini artırmak ve gerekli iyileştirici çabaları saptamak amacıyla Mesleki Rehabilitasyon Katılım Ölçeği (VRES) geliştirme çalışması yürütülmüş ve geliştirilen ölçek aracılığıyla özel gereksinimli bireylerin mesleki rehabilitasyon hizmetlerine katılım motivasyonları incelenmiştir. Araştırmacılar, özel gereksinimli bireylerin kendilerine sunulan rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetlerine gönüllü ve aktif katılım sağlamalarının rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı hizmetlerinin anlamlı sonuçlar vermesi açısından büyük öneme sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle danışanların (özel gereksinimli bireylerin) mesleki rehabilitasyon hizmetlerini reddetmeleri, işbirliği yapmamaları ve danışan bulunamaması gibi problemlerin en aza indirilmesi adına danışan katılımına dair güvenilir ve geçerli bir öz raporlama ölçütünün geliştirilmesinin önemli bir mesleki rehabilitasyon araştırma önceliği olduğuna karar verilmiştir. Ölçek geliştirme sürecinde ABD'ye bağlı sekiz eyaletten 277 adet mesleki rehabilitasyon hizmeti alan özel gereksinimli bireyden veri toplanmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış, ölçüm yapısı açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak değerlendirilmiş ve istatistiksel analizler sonucunda rehabilitasyon psikolojik

danışmanlarının bu alanda kullanabilecekleri bir ölçek olduğuna karar verilmiştir (Cronbach α = .94). Elde edilen bulgular incelendiğinde özel gereksinimli bireylerin mesleki rehabilitasyon hizmetlerine katılımının çalışma ittifakı/terapötik ittifak, mesleki özyeterlik algısı, içsel motivasyon ve sonuç beklentisi ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür.

Saunders ve diğerleri (2007) Rehabilitasyon Danışmanı Sertifikasyon Verileri Komisyonu bünyesinde ABD'de verilen rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı hizmetleriyle ilgili 1993-2006 yılları arasında yapılan etik ihlaller ve danışan şikayetlerini derledikleri bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmacılar tarafından bu çalışmanın sonuçlarının hesap verebilirliği ve danışan korumasını sağlamak amacıyla meslekteki uygulama standartlarını iyileştirmeye ve geliştirmeye hizmet ettiği belirtilmiştir.

ABD'de yürütülen çalışmalara bakıldığında doğrudan rehabilitasyon psikolojik danışmanları ve rehabilitasyon danışmanlığı hizmeti alan bireyler üzerine araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmaların kapsamı doğrudan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı ile ilgili temel ve güncel konuları içermekte, ayrı bir uzmanlık dalı olduğu anlaşılmaktadır. Rehabilitasyon psikolojik danışmanlarının sahip olmaları gereken ve en çok kullandıkları beceriler, danışanların rehabilitasyon hizmeti alma motivasyonları, meslekte tespit edilen etik ihlaller ve bildirilen şikayetlerin ana temaları üzerine araştırmalar yürütülmesi alanda sürekli bir gelişimin hedeflendiğini göstermektedir.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırma sürecinde kullanılan araştırma modeline, çalışma grubuna, veri toplama sürecine ve veri çözümleme aşamasına yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Araştırma, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının Türkiye'deki mevcut durumunu, PDR alanı içerisindeki yerini ve alanda çalışan psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına ilişkin görüşlerini ortaya koyma amacına hizmet etmek adına nitel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Son yıllarda pozitivist paradigmanın ardından postpozitivist ve yorumlamacı paradigmaların önem kazanmasıyla nitel araştırma metotlarına olan yönelimin artış gösterdiği görülmektedir. Doğal ortamda yürütülmesi, veri toplamada temel araç olarak araştırmacıya güvenmesi, çoklu veri toplama yöntemleri kullanması, tümevarımcı bir yaklaşıma sahip olması, yansıtıcı ve yorumlayıcı olması, süreç boyunca geliştirilen bir desen içermesi nitel araştırmanın önemli özellikleridir (Creswell, 2013). Araştırmada nitel araştırma yönteminin tercih edilme sebebi rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının mevcut durumunun kendi koşulları içerisinde herhangi bir müdahale olmaksızın betimlemeyi amaçlamasıdır. Araştırma sonuçlarının evrene genellenmesi söz konusu olmadığı gibi amaç rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı hakkında alanda çalışanlara, eğitimcilere ve konuya ilgi duyan kişilere bir bakış açısı kazandırmaktır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde son yıllarda rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında yapılan nitel araştırmalar önem kazanmaya başlamıştır. Nitel araştırma yaklaşımlarının, rehabilitasyon uzmanlarına ve uygulayıcılarına, engelli insanların ve etkileşim içinde oldukları kişi ve sistemlerin yaşamlarını ve deneyimlerini anlama yollarını sunduğu görüşüyle bu alanda çalışacak araştırmacıların nitel araştırma

yöntemlerini tercih etmelerine yönelik öneriler getirilmiştir (Hanley-Maxwell vd., 2007). Bu bağlamda hem alanyazındaki çalışmalardaki öneriler hem de araştırma konusunun amacına uygunluğu göz önünde bulundurularak, çalışmada nitel araştırma deseninin kullanılması uygun görülmüştür.

Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye ve KKTC'deki üniversitelerin Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programlarından mezun olan ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan 10'u kadın, 4'ü erkek olmak üzere 14 psikolojik danışman oluşturmaktadır. Katılımcı grubu oluşturulurken amaçlı örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme (convenience sampling) yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme coğrafi yakınlık, kolay erişilebilirlik, gönüllülük ve belirli bir zamanda erişilebilirlik gibi kriterleri karşılayan bir popülasyondan seçilen katılımcıların oluşturduğu rastgele olmayan bir örnekleme yöntemidir (Dörnyei, 2007). Bu bağlamda coğrafi yakınlık kriterine uygun olarak Denizli, İzmir, Ankara, Muğla ve Aydın illerindeki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan psikolojik danışmanlara ulaşılmıştır. Çalışma grubu oluşturma sürecinde söz konusu illerdeki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleriyle telefon aracılığıyla iletişime geçilerek psikolojik danışman bulunduran kurumların listesi belirlenmiştir. Bu listede yer alan ve telefon görüşmesini kabul eden psikolojik danışmanlarla ikinci bir görüşme yapılarak çalışmanın amaç ve kapsamından, katılımcı olma koşullarından ve görüşme sürecinden bahsedilmiştir. Katılımcı olmayı kabul eden psikolojik danışmanlar katılımcı grubuna dâhil edilmiştir. Katılımcı grubunu oluşturan psikolojik danışmanlardan bazılarının aynı zamanda müdürlük veya kuruculuk rollerinin olduğu görülmüştür. Katılımcılara ait daha detaylı bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1

Katılımcıların Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler	Kategoriler	*n*	%
Cinsiyet	Kadın	10	71.4
	Erkek	4	28.6
Şehir	Ankara	5	35.7
	Denizli	4	28.6
	İzmir	3	21.4
	Aydın	1	7.1
	Muğla	1	7.1
Eğitim Düzeyi	Lisans	9	64.3
	Lisansüstü	5	35.7
Meslekteki Çalışma Süresi	1 yıldan az	7	50.0
	1-5 yıl arası	3	21.4
	10 yıl ve üzeri	4	28.6
Çalışılan Kurumdaki Çalışma Süresi	1 yıldan az	8	57.1
	1-5 yıl arası	3	21.4
	10 yıl ve üzeri	3	21.4
Yaş	22-25 arası	8	57.1
	26-30 arası	1	7.1
	31-40 arası	2	14.23
	41-50 arası	3	21.4
Görev	Sadece psikolojik danışman	8	57.1
	Psikolojik danışman ve kurum sahibi	5	35.7
	Psikolojik danışman ve müdür	1	7.1
Mezun Olunan Üniversite	Pamukkale Üniversitesi	3	21.4
	Ankara Üniversitesi	3	21.4
	Dokuz Eylül Üniversitesi	2	14.23
	Hacettepe Üniversitesi	2	14.23
	Marmara Üniversitesi	1	7.1
	Giresun Üniversitesi	1	7.1
	Lefke Avrupa Üniversitesi	1	7.1
	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	7.1

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan psikolojik danışmanlar hakkında demografik bilgi toplamak amacıyla yedi sorudan oluşan "Kişisel Bilgi Formu" ve psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarına ilişkin görüşlerini almak amacıyla 15 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır (*Bknz.* Ek 1). Görüşme insanların neyi ve neden düşündüklerini, duygu, tutum ve hislerinin neler olduğunu, davranışlarını yönlendiren etkenleri ortaya çıkarmayı sağlayan bir veri

toplama aracıdır (Ekiz, 2013). Yıldırım ve Şimşek'e (2016) göre görüşme nitel araştırmada en sık kullanılan veri toplama aracıdır. Görüşme yoluyla deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar ve zihinsel algılar ve tepkiler gibi gözlenemeyen süreçler anlaşılmaya çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Görüşme türü katılımcılar bakımından bireysel görüşme ve odak grup görüşmesi olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada her bir katılımcıyla bireysel görüşmeler yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirme sürecinde araştırma konusu hakkında alanyazın incelenmiş ve görüşme soruları oluşturma aşamaları dikkate alınarak taslak yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. On sorudan oluşan taslak form Ankara Üniversitesi PDR Anabilim Dalı'nda görev yapan dört öğretim üyesi ve yedi doktora öğrencisinin uzman görüşüne sunulmuştur. Alınan geribildirimler doğrultusunda çok geniş ve genel olan bir soru çıkartılmış, daha açık ve doğrudan olacak şekilde toplam altı adet deneyim/davranış, görüş/değer ve duygu sorusu (Patton, 2014) eklenmiştir. İki adet soru daha detaylı bilgi almak amacıyla alt kategorilere ayırılmıştır. Bu değişiklikler sonucunda 15 maddeden oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formuna son hali verilerek etik kurul onayına başvurulmuştur. Etik kurul onayı (*Bknz.* Ek 2) alındıktan sonra görüşmelere başlanmıştır.

Görüşme soruları; özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan psikolojik danışmanların meslek yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar, mesleki kimlik algıları, aldıkları eğitime ilişkin düşünceleri, Türkiye'deki rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarına ilişkin görüşleri, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının gelişimine yönelik beklenti ve önerilerini tespit etmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Görüşmeler araştırmacı tarafından kayıt cihazı kullanılarak, yüz yüze bir şekilde katılımcıların çalışma ortamlarında yürütülmüştür. Görüşme ortamı olarak katılımcıların çalıştıkları kurumların seçilmesi hem araştırma konusunun doğal ortamında olması hem de katılımcıların kendilerini rahat ve huzurlu hissetmelerini sağlamak amacını taşımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Görüşmeler ortalama 45 dakika sürerken en kısa görüşme 23 dakika, en uzun görüşme ise 50 dakika sürmüştür. Görüşmelerden önce aydınlatılmış onam formu (*Bknz.* Ek 3) katılımcılar ve araştırmacı tarafından okunup imzalanmıştır.

Verilerin Çözümlenmesi

Verilerin analizi sürecinde Hill, Thompson ve Williams (1997) tarafından geliştirilen Fikir Birliğine Dayalı Nitel Araştırma Yöntemi (Consensual Qualitative Research) kullanılmıştır. Bu yöntem, bireysel deneyimlerin daha derinlemesine incelenmesini sağlayan yarı yapılandırılmış veri toplama tekniklerinde açık uçlu soruların kullanılmasına, veri analizi sürecinde çoklu bakış açısını destekleyerek fikir birliği sonucu yargılara ulaşılmasına ve bir denetçi aracılığıyla ekibin çalışmasını kontrol etmeye dayanan bir araştırma yöntemidir (Hill, Thompson, Hess, Knox, Williams ve Ladany, 2005). Bu yöntemin seçilme nedeni çoklu bakış açılarını teşvik ederek araştırmacı önyargılarını en aza indirmeyi amaçlaması, fikir birliğine dayalı olması ve araştırma ekibinin çalışmalarını nesnel bir şekilde değerlendirmek için bir dış denetçinin bulunması sayesinde nitel veri analizi sürecinde oluşabilecek öznel değerlendirmelerden olabildiğince kaçınmaktır (Hill, 2012).

Katılımcılardan elde edilen verilerin analizi, üç kişilik bir araştırma ekibi tarafından yapılmıştır. Bu ekipte; araştırmayı yürüten yüksek lisans öğrencisi, doktor öğretim üyesi olan tez danışmanı ve bir doktora öğrencisi yer almıştır. Ekipteki üç kişi de, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanında eğitim alan kişilerdir. Tez danışmanı ve doktora öğrencisi araştırmada kullanılan nitel yöntem hakkında deneyimlidir. Bu kişilerin daha öncesinde bu yöntemi kullanarak yaptıkları birçok araştırma söz konusudur. Araştırmayı yürüten yüksek lisans öğrencisi ise veri çözümleme sürecine başlamadan önce bu yöntem hakkında tez danışmanının verdiği bir eğitim sürecinden geçmiştir ve yüksek lisans programında "Nitel Araştırma Yöntemleri" dersini almıştır. Araştırmanın verileri çözümlendikten sonra, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanında eğitim alan bir doktora öğrencisi tarafından dış denetime tabi tutulmuştur. Dış denetçi benzer şekilde bu yöntem hakkında eğitim almış ve daha öncesinde dış denetleme görevlerinde bulunmuş bir kişidir.

Araştırma yöntemi dört aşamadan oluşmakta olup bu aşamalar verilerdeki temel alanların belirlenmesi, temel alanlardaki ana fikirlerin belirlenmesi, temel alan ve kategorilerin çapraz analizinin yapılması ve çapraz analizlerin araştırma ekibinden ayrı bir dış denetçi tarafından incelenmesi şeklindedir (Hill, 2012; Hill, Thompson ve Williams, 1997). Bu amaçla öncelikle kayıt altına alınan görüşmeler dijital ortamda yazılı hale getirilmiştir. Daha sonra araştırmayı yürüten yüksek lisans öğrencisi, bir doktor öğretim üyesi ve bir doktora öğrencisi tarafından veri transkriptleri bağımsız bir

şekilde incelenerek temel alanlar oluşturulmuştur. Temel alanlar belirlendikten sonra bu alanlara bağlı kategoriler ve alt kategoriler oluşturulmuştur. Diğer bir ifadeyle katılımcı görüşlerinin ana fikirleri ortak başlıklar altında kategorileştirilmiştir. Son aşamada hazırlanan temel alan ve kategoriler ekibin dördüncü üyesi olan dış denetçinin değerlendirmesine tabi tutulmuştur. Dış denetçinin ekleme ve düzeltmeleri doğrultusunda düzenlemeler yapılarak analiz süreci sonlandırılmıştır. Katılımcı görüşlerinin sınıflandırılmasında ise Hill, Thompson ve Williams (1997) tarafından önerilen yöntem kullanılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre; tüm katılımcılar için geçerli olan kategori "genel", katılımcıların yarısından çoğu için geçerli olan kategori "tipik", katılımcıların yarısından azından ve dört katılımcıya kadar geçerli olan kategori "değişken", iki-üç katılımcı için geçerli olan kategori ise "nadir" olarak adlandırılmıştır.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, araştırma sürecine gönüllü katılım sağlayan psikolojik danışmanların Türkiye'deki rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarına ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular yer almaktadır. Psikolojik danışmanlardan elde edilen bulgular sıklık düzeyleriyle birlikte tablolaştırılarak ve metin içinde yorumlanarak sunulmuştur.

Türkiye'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarına ilişkin alanda çalışan psikolojik danışmanların görüşleri on temel alan altında toplanmıştır (*Bknz.* Tablo 2). Bu temel alanlar; "rehabilitasyon psikolojik danışmanlığını tercih etme sebepleri", "rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının tercih edilmeme sebepleri", "ilk iş gününe ilişkin duygu, düşünce ve yaşantılar", "psikolojik danışmanların kurumlarda yaptıkları çalışmalar", "kurum personelinin psikolojik danışmana olan yaklaşımı", "psikolojik danışmandan beklenenler", "psikolojik danışmanların yaşadıkları güçlükler", "psikolojik danışmanların kendilerini yetkin hissettiği alanlar", "psikolojik danışmanların yeterlik sahibi olması gereken alanlar" ve "rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının geliştirilmesine yönelik öneriler" şeklinde belirlenmiştir.

Tablo 2

Psikolojik Danışmanların Görüşlerine Yönelik Temel Alan ve Kategoriler

Temel Alan	Kategori/Alt Kategori	Sıklık
Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığını tercih etme sebepleri	Mezuniyet sonrası istediği işe girememe	Değişken
	Tesadüfi gelişmeler/iş teklifi alma	Değişken
	Alana duyulan ilgi ve hissedilen doyum	Değişken
	Lisans döneminde alınan eğitimler ve yapılan stajların etkisi	Değişken
	Yakın çevrenin etkisi	Değişken
	Lokasyon	Nadir
	Kendi kurumunu açma isteği	Nadir
Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının tercih edilmeme sebepleri	Düşük ücret	Değişken
	Zor gruplarla çalışılması	Değişken
	Kurumlarda psikolojik danışmanlara alan dışı işlerin verilmesi	Değişken
	PDR'nin diğer alt dallarına kıyasla daha geri planda kalması	Değişken
	Psikolojik danışmanların rehabilitasyon danışmanlığı alanında kendilerini yetersiz hissetmeleri	Değişken

Tablo 2 (Devam)

Psikolojik Danışmanların Görüşlerine Yönelik Temel Alan ve Kategoriler

Temel Alan	Kategori/Alt Kategori	Sıklık
İlk iş gününe ilişkin duygu, düşünce ve yaşantılar	Yetkin hissetmeme/kaygılanma	Tipik
	Zaman içerisinde uyum sağlama	Değişken
	Mesleki doyum alma	Nadir
Psikolojik danışmanların kurumlarda yaptıkları çalışmalar	Personele yönelik çalışmalar	
	Konsültasyon çalışmaları	Tipik
	Personelin yetkinliğini ve motivasyonunu artırmaya yönelik eğitimler verme	Tipik
	Eğitim koordinatörlüğü yapma	Nadir
	Psikolojik danışma hizmeti sunma	Nadir
	Öğrencilere yönelik çalışmalar	
	Kişisel ve sosyal rehberlik/psikolojik danışma hizmetleri sunma	Tipik
	Derse girme	Tipik
	Bireyi tanıma çalışmaları/öğrencinin gelişimini takip etme ve değerlendirme	Değişken
	Eğitsel rehberlik hizmetleri sunma ve eğitim programları hazırlama	Nadir
	Etkinlik planlama ve materyal hazırlama	Nadir
	Ailelere yönelik çalışmalar	
	Aile rehberliği ve eğitimi/konsültasyon hizmetleri	Tipik
	Aile danışmanlığı	Nadir
	Ev ziyaretleri	Nadir
	Okul, RAM ve diğer kurumlar ile yapılan çalışmalar	
	Sevk etme/konsültasyon hizmetleri	Değişken
	Bilgilendirme seminerleri	Nadir
	Evrak işleri ve raporlama	Nadir
Kurum personelinin psikolojik danışmana olan yaklaşımı	İşbirlikçi, kabul edici yaklaşımlar	Tipik
	Olumsuz Algılar/Çatışmalar	Değişken
Psikolojik danışmandan beklenenler	Yöneticilerin beklentileri	
	Veli memnuniyetini sağlama	Değişken
	Konsültasyon hizmetlerini yürütme	Nadir
	Ders boşluğunu doldurma	Nadir
	Düşük ücretle çalışma	Nadir
	Öğretmenlerin beklentileri	
	Öğrencilerin sorunlarına yönelik destek alma	Değişken
	Ders yükünün hafifletilmesi	Nadir
	Özel gereksinimli bireylerin eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi, planlanması ve değerlendirilmesi	Nadir
	Psikolojik danışma hizmeti alma	Nadir
	Öğrencilerin beklentileri	
	Kişisel/sosyal sorunları için destek alma	Değişken
	Serbest zaman etkinlikleri yapma	Değişken
	İlgi ve onay görme	Nadir
	Ailelerin beklentileri	
	Özel gereksinimli çocuğun davranış ve öğrenme sorunlarına yönelik destek alma	Değişken
	Özel gereksinimli çocukta mucizevi bir değişimin gerçekleşmesi	Değişken

Tablo 2 (Devam)

Psikolojik Danışmanların Görüşlerine Yönelik Temel Alan ve Kategoriler

Temel Alan	Kategori/Alt Kategori	Sıklık
Psikolojik danışmandan beklenenler	*Bilgi alma*	Nadir
	Aile İçi ve Kişisel Problemler Konusunda Destek Alma	Nadir
	Tıbbi yönlendirme	Nadir
	Aile, kurum personeli ve okuldaki öğretmenler arasında köprü kurma	Nadir
	Maddi yardım	Nadir
	Diğer kurumların beklentileri	
	Konsültasyon hizmetleri	Nadir
	Bilgilendirme seminerleri	Nadir
Psikolojik danışmanların yaşadıkları güçlükler	Aileler ile ilgili yaşanan güçlükler	
	Aile katılımını sağlayamama	Nadir
	Ailelerin eğitim ve SED düzeylerinin düşük olması ve engellilik durumları	Nadir
	Velilerin memnuniyetsiz ve aşırı talepkâr tutumları	Nadir
	Ailenin çocuğunun özel gereksinimli birey olduğunu kabul etmemesi	Nadir
	Özel eğitim gereksinimi olan çocuklarla çalışma güçlüğü	Değişken
	Görev tanımının dışında işler verilmesi	Nadir
	Maddi boyutunun yetersiz olması/maddi doyum sağlayamama	Nadir
	İdari ve sekretarya işlerinin yoğunluğu	Nadir
	Mesleki donanım yetersizliği ve mesleki donanımı sürdürmede yaşanan güçlükler	Nadir
	İşbirliği eksikliği	Nadir
	Önyargılı tutum	Nadir
Psikolojik danışmanların kendilerini yetkin hissettiği alanlar	Öğrenciler ile etkili iletişim kurma/güçlü ilişkiler geliştirme	Değişken
	Aileye destek olma ve onlarla etkili çalışabilme	Değişken
	Psikolojik danışma yapma	Nadir
	Özel eğitim alanına hâkim olma	Nadir
	Öğrenci ihtiyaçlarını belirleme ve müdahale planı oluşturma	Nadir
	Mesleki bağlılık ve sürekli gelişme	Nadir
	Personel eğitimi	Nadir
Psikolojik danışmanların yeterlik sahibi olması gereken alanlar	Özel eğitimde aileyle etkili çalışabilme	Değişken
	Özel eğitimdeki tanı gruplarının özellikleri, ihtiyaçları, eğitimi ve değerlendirilmesi	Değişken
	Uygulama deneyimi kazanma	Değişken
	Psikolojik danışma ve farklı beceri eğitimleri alma	Değişken
	Tanı gruplarının biyolojik alt yapısı ve tıbbi tedavi yöntemleri	Nadir
Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının geliştirilmesine yönelik öneriler	Destekleyici eğitimlerin verilmesi	Değişken
	PDR programlarında rehabilitasyon danışmanlığının daha fazla tanınmasına yönelik çalışmaların yapılması	Değişken
	Yetkinlik ve uzmanlık temelli istihdamın yapılması ve çalışmaların buna göre şekillendirilmesi	Değişken
	Ücretlerde iyileştirme yapılması – alt limit belirlenmesi	Nadir
	Özel eğitim ve rehabilitasyon sisteminin denetlenmesi ve yeniden yapılandırılması	Nadir

Not: Çalışmada toplam 14 katılımcı bulunmaktadır. Genel = tüm katılımcılar, Tipik = 7-13 katılımcı, Değişken = 4-6 katılımcı, Nadir = 2-3 katılımcı.

Birinci temel alan olan "rehabilitasyon psikolojik danışmanlığını tercih etme sebepleri" altında mezuniyet sonrası istediği işe girememe, tesadüfi gelişmeler/iş teklifi alma, alana duyulan ilgi ve hissedilen doyum, lisans döneminde alınan eğitimler ve yapılan stajların etkisi, yakın çevrenin etkisi, lokasyon ve kendi kurumunu açma isteği olmak üzere yedi kategori yer almaktadır.

İkinci temel alan olan "rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının tercih edilmeme sebepleri" altında düşük ücret, zor gruplarla çalışılması, kurumlarda psikolojik danışmanlara alan dışı işlerin verilmesi, PDR'nin diğer alt dallarına kıyasla daha geri planda kalması ve psikolojik danışmanların rehabilitasyon danışmanlığı alanında kendilerini yetersiz hissetmeleri olarak beş kategori bulunmaktadır.

Üçüncü temel alan olan "ilk iş gününe ilişkin duygu, düşünce ve yaşantılar" altında üç kategori yer almaktadır ve bunlar; yetkin hissetmeme/kaygılanma, zaman içerisinde uyum sağlama ve mesleki doyum alma kategorileridir.

Dördüncü temel alan olan "psikolojik danışmanların kurumlarda yaptıkları çalışmalar" altında personele yönelik çalışmalar, öğrencilere yönelik çalışmalar, ailelere yönelik çalışmalar, okul, ram ve diğer kurumlar ile yapılan çalışmalar ile evrak işleri ve raporlama olarak beş kategori yer almaktadır. Bu beş kategoriden ilk dört kategori alt kategorilere ayrılmıştır. Bunlardan personele yönelik çalışmalar kategorisi altında dört alt kategori, öğrencilere yönelik çalışmalar kategorisi altında beş alt kategori, ailelere yönelik çalışmalar altında üç alt kategori ve okul, RAM ve diğer kurumlar ile yapılan çalışmalar kategorisi altında iki alt kategori yer almaktadır.

Beşinci temel alan olan "kurum personelinin psikolojik danışmana olan yaklaşımı" altında işbirlikçi, kabul edici yaklaşımlar ve olumsuz algılar/çatışmalar olmak üzere iki kategori bulunmaktadır.

Altıncı temel alan olan "psikolojik danışmandan beklenenler" altında yöneticilerin beklentileri, öğretmenlerin beklentileri, öğrencilerin beklentileri, ailelerin beklentileri ve diğer kurumların beklentileri olmak üzere beş kategori yer almaktadır. Bu kategoriler kendi içlerinde de alt kategorilere ayrılmakta olup yöneticilerin beklentileri altında dört alt kategori, öğretmenleri beklentileri altında dört alt kategori, öğrencilerin beklentileri altında üç alt kategori, ailelerin beklentileri altında yedi alt kategori ve diğer kurumların beklentileri altında iki alt kategori bulunmaktadır.

Yedinci temel alan olan "psikolojik danışmanların yaşadıkları güçlükler" altında aileler ile ilgili yaşanan güçlükler, özel eğitim gereksinimi olan çocuklarla çalışma güçlüğü, görev tanımının dışında işler verilmesi, maddi boyutunun yetersiz

olması/maddi doyum sağlayamama, idari ve sekretarya işlerinin yoğunluğu, mesleki donanım yetersizliği ve mesleki donanımı sürdürmede yaşanan güçlükler, işbirliği eksikliği ve önyargılı tutum olmak üzere sekiz kategori bulunmaktadır. Bu kategorilerden birinci kategori olan aileler ile ilgili yaşanan güçlükler kategorisi altında ise dört alt kategori yer almaktadır.

Sekizinci temel alan olan "psikolojik danışmanların kendilerini yetkin hissettiği alanlar" altında öğrenciler ile etkili iletişim kurma/güçlü ilişkiler geliştirme, aileye destek olma ve onlarla etkili çalışabilme, psikolojik danışma yapma, özel eğitim alanına hâkim olma, öğrenci ihtiyaçlarını belirleme ve müdahale planı oluşturma, mesleki bağlılık ve sürekli gelişme ve personel eğitimi olarak yedi kategori yer almaktadır.

Dokuzuncu temel alan "psikolojik danışmanların yeterlik sahibi olması gereken alanlar" alında özel eğitimde aileyle etkili çalışabilme, özel eğitimdeki tanı gruplarının özellikleri, ihtiyaçları, eğitimi ve değerlendirilmesi, uygulama deneyimi kazanma, psikolojik danışma ve farklı beceri eğitimleri alma ve tanı gruplarının biyolojik alt yapısı ve tıbbi tedavi yöntemleri olarak beş kategori yer almaktadır.

Son olarak onuncu temel alan olan "rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının geliştirilmesine yönelik öneriler" altında ise destekleyici eğitimlerin verilmesi, RPD programlarında rehabilitasyon danışmanlığının daha fazla tanınmasına yönelik çalışmaların yapılması, yetkinlik ve uzmanlık temelli istihdamın yapılması ve çalışmaların buna göre şekillendirilmesi, ücretlerde iyileştirme yapılması – alt limit belirlenmesi ve özel eğitim ve rehabilitasyon sisteminin denetlenmesi ve yeniden yapılandırılması olmak üzere beş kategori yer almaktadır. Psikolojik danışmanların ifadeleri üzerinden elde edilen görüşler doğrultusunda oluşturulan temel alan ve kategori/alt kategoriler aşağıda başlıklar altında incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığını Tercih Etme Sebepleri

Bu temel alan psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanını hangi sebeplerle tercih ettikleri ve bu alanda çalışıyor olduklarını ortaya koymaktadır (*Bknz.* Tablo 3). Katılımcıların bir kısmı mezun olduktan sonra istedikleri işe giremedikleri için bu alana yöneldiklerini belirtmişlerdir. Bu durumla ilgili aşağıda yer verilen bir katılımcının görüşü şu şekildedir:

> K1: İş deneyimim olmadı. Birçok yere başvurdum. Kolejlere, etüt merkezlerine işte özel öğretim kurumlarına… Tecrübesiz damgasıyla alım olmadı. En sonunda burası oldu. Aslında hani çok düşünmediğim bir alandı özel eğitim. Ama hani diğer yerler olmayınca mecburen buraya başlamak zorunda kaldım.

Tablo 3

Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığını Tercih Etme Sebepleri Temel Alanı

Kategori/Alt Kategori	Sıklık
Mezuniyet sonrası istediği işe girememe	Değişken
Tesadüfi gelişmeler/iş teklifi alma	Değişken
Alana duyulan ilgi ve hissedilen doyum	Değişken
Lisans döneminde alınan eğitimler ve yapılan stajların etkisi	Değişken
Yakın çevrenin etkisi	Değişken
Lokasyon	Nadir
Kendi kurumunu açma isteği	Nadir

Katılımcıların istedikleri işe giremedikleri için bu alana yöneldiklerini belirtmişlerdir. Bu durum katılımcıların ilk tercihlerinin özellikle okul psikolojik danışmanlığı olmak üzere PDR alanındaki diğer istihdam seçenekleri olduğunu göstermektedir. Bu durumun sebepleri alanyazında farklı araştırma sonuçları doğrultusunda tartışılan bir durumdur. Korkut Owen ve diğerlerinin (2013) yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre RPD lisans mezunları lisans programlarının ağırlıklı olarak okul psikolojik danışmanı yetiştirmek ve normal gelişim gösteren bireylerle çalışmak üzere bir eğitim verdiklerini düşünmektedirler. Bu bulgu, lisans döneminde bireyleri okul psikolojik danışmanlığı alanına yönelik bir kariyer planı oluşturmalarına teşvik etmekte olduğu şeklinde yorumlanabilir. Saki ve Yazıcı'nın (2018) araştırması da bu sonucu destekler niteliktedir. Söz konusu araştırmanın sonuçlarına göre, RPD lisans öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu okul psikolojik danışmanı olmayı planlamaktadırlar. Bu seçeneği sırasıyla kendi özel işini kurmak, akademisyen olmak, evlilik ve aile danışmanlığı ve son olarak rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı takip etmektedir.

Bunun yanında katılımcıların bir kısmı da doğal bir süreç akışı neticesinde örneğin iş teklifi alma veya tesadüfi gelişmeler sonucunda özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde çalışmaya başladıklarını söylemişlerdir. Bu konuya örnek olarak aşağıda bazı katılımcıların görüşlerine yer verilmiştir.

> K4: Ben mezun oldum. Burada bir arkadaşım özel eğitim öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Buradaki psikolog da işten çıkarılıyor. Acil bir ihtiyaç oluyor. Ben özel eğitim merkezinde çalışmayı düşünmüyordum açıkçası. Çünkü üç ay kadar bir staj dönemi geçirdim. Çok memnun kaldığım bir yer değildi.

K9: Aslında başvurmadım ben buraya. Ücretli öğretmenliğe başvurmuştum. Hani sınava hazırlanırken bir yandan hani yarım gün gider gelirim diye. İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne formları bırakmıştım. Daha sonra burada öğretmen ihtiyacı varmış. Oradan formlarımızı almışlar galiba. Aradılar, görüşmeye geldim.

İstihdam edilememe ve tesadüfi gelişmeler gibi zorunluluklardan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına yönelen katılımcıların yanı sıra, bazı katılımcılar bu alana duydukları ilgi ve mesleki/kişisel anlamda bir doyum hissetmeleri nedeniyle alanda çalıştıklarını belirtmişlerdir.

K5: Bu özel eğitim alanı benim gerçekten çok ilgimi çekiyor.

K8: Şöyle, bu tür merkezlerde gerçekten öğrenciden çok ailenin bizlere çok ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Kadınlar özellikle konuşma ihtiyacını bir şekilde karşılıyor. Eş dost ne bileyim komşu ama uzman çok farklı oluyor takdir edersiniz ki. Buraya geldiklerinde öğrenciden ziyade velilerle o doyumu sağladığımızda öğrenciye de daha kolay ulaşabildiğimi gördüm ve bu kurumda evet çalışmalıyım ve bu bizim alanımız şöyle, fiziksel bir rahatsızlık olduğunda mesela bir dikiş atılır, onu görebilirsin, iyileşme sürecine şahit olabilirsin. Ama bizim daha çok danışma boyutunda yani psikolojik olarak kişilerle görüştüğümüz için etkilerini kolay kolay gözlemleyemiyoruz. Ama burada gerçekten bir görüşme seansının akabinde çıkarken şu odadan çok doyum alarak çıktıklarına şahit oldum birçok velinin. Onların bu rahatlamışlık duygusu bende de büyük anlamda mesleki doyum kazandırıyor. Bir şeyleri yapmaya daha böyle aktif kılıyor. O yüzden bu tür kurumlarda çalışmak bana daha cazip geldi.

Bir kısım katılımcı ise lisans dönemlerinde özel eğitim ve rehabilitasyon alanına dair nispeten daha fazla ders aldıklarını, dönem hocalarının bu alana yönelik eğilimlerinin onların üzerinde etkili olduğunu ve bu alanda zengin uygulama deneyimlerinin olduğunu belirterek bu etkenlerin önemine değinmiştir.

K12: Üniversiteye başlayınca 2. sınıfta üniversitenin, Fakültenin özel eğitim birimi vardı. Orada engellilerle çalışmaya başlamıştım. Sonra okul bitince de yine devam ettim.

K13: Gönüllü stajdı zaten zorunlu değildi. İsim olarak muhtemelen duymuşsunuzdur zaten Dokuz Eylül Üniversitesi'nin özel eğitim bölüm kurucusu A.. G… ismini. Alev Hoca bu okulun eski sahibi, bana devretmeden önceki kurucusu aslında Alev Hocadır. A… G…'nin öğrencisiydim PDR derslerinde ve bizim o dönemlerde böyle standart derslerimiz yoktu. Şu anda bildiğim kadarıyla PDR'nin tüm üniversitelerdeki dersleri aynı. Biz mesela her dönem bir ya da iki tane mutlaka özel eğitim dersi görürdük öğretim üyesi kısıtlılığından dolayı. A… Hoca mutlaka derslere girerdi. Yani baya özel eğitime aşina öğrenciler olarak zaten çoğumuz yetiştik bölüm olarak. Sonrasında da tabi ki o stajlar, vesaireler gibi erken A… Hocanın staj görevlendirmeleri başladı o

süreçte. Mesela yine gidip dört beş ay aynı yerde staj yapmak değil de sınıfı yediye-sekize bölüp beş altı kişilik grupları her hafta farklı yerlere göndererek farklı staj deneyimleri… RAM'lar, özel eğitim merkezleri, özel eğitim okulları işte engelli merkezleri gibi farklı farklı yerlerde tüm tanı gruplarını görerek de bir staj deneyimimiz oldu. Ya danışmanlık ya özel eğitim olarak aslında biraz daha öğrencileri yetiştiren bir akademisyen topluluğu vardı. Biraz da ondan da kaynaklı oldu.

Katılımcılardan bazıları bu alana yönelmelerinde özellikle arkadaşları olmak üzere yakın çevrelerinin etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

K3: Aslında düşündüğüm bir yer değildi, tamamen arkadaşımın yönlendirmesiyle oldu.

K10: Eşim yardımcı doçent doktor olarak bir üniversitede özel eğitim bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmakta. Ben de eşimin işyeri olması nedeniyle burada çalışmaktayım.

K12: Benim amcam da rehber öğretmen. Amcamı model alarak oldu aslında. O özel eğitim alanında çalışıyordu Uşak'ta devlet okulunda müdürdü. Onu model alarak oldu.

Katılımcıların çok az bir kısmı ise çalıştıkları işyerinin yaşam alanlarına lokasyon olarak çok yakın olduğu veya şehir değiştirmek istemedikleri için ve yine çok az bir kısmı da kendi kurumlarını açmak ve böylece daha özgür, kendi ekollerini yaşatabilecekleri bir çalışma sahası istedikleri için bu alanda çalıştıklarını belirtmişlerdir.

K9: Evime de çok yakın burası. Ondan dolayı başlamıştım yani.

K2: Herhalde şey diyebiliriz, yapmak istediklerimizi daha rahat yapabilmek için. Yani meslekteki ideallerimizi daha kolay gerçekleştirebilmek için. Daha önce çalıştığımız kurumlarda yaşadığımız sıkıntılardan dolayı. İnsan çalıştığı yerde sıkıntı yaşamıyorsa oradan neden ayrılsın? Bizim de aklımızda olan şeyler vardı, bazılarını yapabildik, bazılarını yapamadık. Biraz işimizi daha iyi, daha rahat yapabilmek için.

Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığının Tercih Edilmeme Sebepleri

Bu temel alan kapsamında psikolojik danışmanlar hangi sebeplerle rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışmayı tercih etmediklerini açıklamışlardır (*Bknz.* Tablo 4). Yapılan görüşmeler neticesinde katılımcıların önemli bir kısmı düşük ücret nedeniyle bu alanda çalışma konusunda motive olamadıklarını ve

daha iyi maaş ve hayat standardı sunan alanlara yönelmek istediklerini belirtmişlerdir. Söz konusu bu alanların başında MEB'e bağlı devlet okullarında istihdam edilmek üzere okul psikolojik danışmanlığı gelmektedir.

> K4: Dallar arasında bence en dışlanmışı. En göz ardı edilmiş, dışarıda bırakılmış kısım bence. Hem maaş açısından hem statü açısından, çünkü ben 1900 TL'ye anlaştım. Konuşurken mesela patronumuz biliyor musun dedi. Ben de piyasa nasıl bilmiyorum dedim. Ama öğretmenlere ne kadar verdiğinizi biliyorum dedim. O da 2000 TL verdiğini ve PDRcilere daha fazla vermediğini çünkü daha rahat çalıştığımızı söyledi.

Tablo 4

Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığının Tercih Edilmeme Sebepleri Temel Alanı

Kategori/Alt Kategori	Sıklık
Düşük ücret	Değişken
Zor gruplarla çalışılması	Değişken
Kurumlarda psikolojik danışmanlara alan dışı işlerin verilmesi	Değişken
PDR'nin diğer alt dallarına kıyasla daha geri planda kalması	Değişken
Psikolojik danışmanların rehabilitasyon danışmanlığı alanında kendilerini yetersiz hissetmeleri	Değişken

> K10: Çok içler acısı olduğunu düşünüyorum. Yani buradan kazanç elde edemeyen meslektaşlarım için çok üzülüyorum. Eskiden 5000 liraya çalışan insanlar şuan asgari ücrete çalışıyorlar. Yani BİM'deki kasiyer de sizinle aynı parayı almış oluyor. Bu çok üzücü bir durum yani bu kadar bence insana yaklaşmakta güzel ve profesyonel bir mesleğin bu kadar değersizleştirilmesi çok acı.

Altınkurt'un (2008) rehabilitasyon merkezlerinin yöneticileriyle yaptığı çalışmanın sonuçları bu bulgu ile paralellik göstermektedir. Altınkurt'un çalışmasında özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin finansal güçlükler yaşadığı, tek gelir kaynaklarının MEB olduğu ve MEB tarafından ödemelerin zamanında yapılmadığı raporlanmıştır. Rehabilitasyon psikolojik danışmanlarının bu sebeplerle düşük ücretlerle çalıştığı ve bu durumun ciddi bir güçlük oluşturduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların önemli bir kısmı özel gereksinimli bireylerle çalışmanın toplumun diğer bireyleriyle çalışmaya kıyasla çok daha zorlayıcı olduğunu, sabır ve emek istediğini belirtmişlerdir. Katılımcılar bu alanın zorlayıcı olmasını pek çok etkene dayandırmışlardır. Bu etkenler; özel gereksinimli bireylere toplumda ve katılımcıların kendi hayatlarında daha az rastlanıyor olması nedeniyle bu bireylere yaklaşım

konusunda repertuar eksikliği, özel gereksinimli bireylerde saldırganlık, öfke nöbetleri gibi davranışsal problemlerin daha sık gözlemlenmesi ve bu durumu kontrol etmede yaşanan güçlük, özel gereksinimli bireylerin ailelerin bu süreçte psikolojik açıdan yıpranmış olmaları, düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip olmaları, çok yüksek beklentiye sahip olmaları ve önemli oranda kendilerinin de özel gereksinimli bireyler olmaları olarak ifade edilmiştir. Katılımcıların görüşlerinden örnekler şu şekildedir:

> K7: Çünkü yani nasıl diyeyim, yani rehabilitasyonda özel çocuklar var, bizim düşündüğümüzün dışında yapıya sahip olanlar var. Bizim öğrendiğimizin dışında yapıya sahip olanlar var. Kendi öğrendiklerimizi direkt olarak veremiyoruz, alamıyorlar çünkü. Farklı bir dil konuşuyoruz yani. Onlar başka düşünüyor, biz başka düşünüyoruz.

> K10: Zorlukları tabi ki yüksek çünkü fiziksel saldırganlığa da maruz kaldığımız durumlar da olabiliyor. Yani bu çok ağır bir durum işte çok fazla fiziksel efor sarf etmek zorunda kalıyorsunuz ve çocukla bir bağlantı kuruyorsunuz, çocuğu seviyorsunuz, beş-altı ay emek veriyorsunuz ve annesi diyor ki bilmem kimin oğlu şurada şoförmüş biz o kuruma gideceğiz. İnanılmaz düzeyde yani bunu insanları aşağılamak için kesinlikle söylemiyorum ama cehalete mahkûm kalmış aileler var. Genetik olarak düşünürsek de çoğu ailenin aslında mental ve psikolojik problemlerinin olduğunu düşünüyorum, bu yüzden çok zor bir sektör bence.

Tuzgöl Dost ve Keklik'in (2012) psikolojik danışmanların PDR alanının sorunlarına yönelik görüşlerini araştırdıkları çalışmada bu bulguyla tutarlı olarak psikolojik danışmanların özel eğitim alanında çalışmayı PDR alanının bir zorluğu olarak gördükleri saptanmıştır. Psikolojik danışmanların özel gereksinimli bireylerle çalışmanın zorlayıcı olduğunu düşünmeleri sıralanan sebeplerin yanı sıra özel eğitim alanı konusundaki öz-yeterlik algılarının yeterince yüksek olmamasıyla da açıklanabilir. Alanyazında bu kanıyı destekleyen çalışmaların olduğu görülmektedir. Aksoy ve Diken'in (2009) yürüttüğü çalışma ile Deniz'in (2016) çalışmasının ortak bir sonucu olarak psikolojik danışman adaylarının özel eğitime ilişkin öz-yeterlik algılarının yüksek olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte, psikolojik danışman adaylarının lisans dönemlerinde aldıkları derslerin ve özel gereksinimli bireylere yönelik uygulama deneyimlerinin az olması bu alanda çalışmayı zorlayıcı bulmalarının bir diğer sebebini açıklamaktadır (Deniz, 2016).

Katılımcıların bir kısmı da özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yöneticiler tarafından kendilerine görev tanımlarının dışında işlerin verildiğini ve bu nedenle bu alanda çalışmak istemediklerini belirtmişlerdir. Kuruma ve kişiye göre

verilen alan dışı işlerin yer yer farklılaştığı görülmekle birlikte bu işlerin neredeyse her kurum ve kişi için ortak noktasının derse girmek olduğu görülmüştür.

> K1: Öğretmen gibi derse giriyoruz öğretmen değiliz.

> K4: … Tamamen böyle yardımcı öğretmen gibi hani derslere giriyorum, serviste çocuk bekliyorum falan. … Beni de öyle hani öğretmen gelmezse yerine… (giriyordum).

Bu durumla paralel olarak psikolojik danışmanlara görev tanımlarının dışında işler verilmesinin PDR alanının diğer istihdam alanlarında da yaşanan bir sorun olduğu bilinmektedir. Söz konusu bu durumun Tuzgöl Dost ve Keklik'in (2012) çalışmasının sonuçlarına göre psikolojik danışmanların güçlük çektikleri konulardan birisi olduğu görülmektedir.

Diğer bir kategori incelendiğinde katılımcıların bazılarının rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının, PDR alanının diğer alt alanlarına kıyasla çalışma şartları, maaş ve yapılan işlerin alınan eğitime uygunluğu gibi açılardan daha olumsuz koşullara sahip olduğu için bu alana yönelmek istemediklerini ve iş değiştirmek istediklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında psikolojik danışmanlar ayrıca bu alana dair lisans hayatlarında fazla bilgi almadıkları ve bu alanda çalışabileceklerine dair bilgi sahibi olmadıkları için özel eğitim merkezinde çalışmayı akıllarına getirmediklerini belirtmişlerdir. Lisanstan sonra gelişen süreçler sonucunda bu alanda çalışmaya başlayan katılımcıların az bir kısmı bilgi sahibi olduktan sonra bu alanı sevdiklerini ifade etmişlerdir.

> K3: Açıkçası çok fazla önem verildiğini ben düşünmüyorum. Baktığınız zaman evet kariyer danışmanlığı bir şekilde okuldaki özel okullarda çok fazla önemsenebiliyor. Aile danışmanlığı belirli gündemde olan atamalardan dolayı önemseniyor. Ruh sağlığı danışmanlığı da insanları cezbedebiliyor ama rehabilitasyon danışmanlığı noktasında böyle olduğunu düşünmüyorum. İnsanların çok da yaklaşmak istemedikleri bir alan diye görüyorum. Hem öğrenciye bir şey verebilmek çok zor hem aileye bir şey anlatmak çok zor. Bu noktada bana göre diğer danışmanlık alanlarına göre daha kaçınılan bir alan gibi geliyor. Ama mesela genel olarak 27 tane özel eğitim kurumu var diye biliyorum ben. Onlara baktığım zaman çok fazla çalışan arkadaşım yok. Kime sorsam genelde isteyerek başvurmamış. Ya şans eseri olmuş, ya boşluktan dolayı olmuş, ya mecbur kalmış. Ya da mesela sürekli bu alanda çalışmak değil de belli bir süre sonra geçerim düşüncesiyle insanlar geliyor.

Bu temel alan kapsamında son olarak psikolojik danışmanların bu alanda kendilerini yetersiz hissettikleri için rehabilitasyon psikolojik danışmanlığını tercih etmedikleri görülmektedir.

> K10: İlk geldiğim zaman çocukların tanısal değerlendirmeleri hakkında bilgi ve deneyim sahibi olmadığım için bir tabi anormal bir durum yaşadım. Şöyle bir örnek vereyim; serebral palsili bir çocuğun zihinsel yetersizliğe sahip olduğunu biliyordum ama her çocuk zihinsel yetersizliğe sahip olmayabiliyormuş. Serebral palsinin de kendi alt çeşitleri var. Otistik ve mental yetersizliğe sahip çocukları ayırt edebiliyordum sadece. Yani biraz tabi deneyime bağlı bir süreç oldu. Üniversitede bunun açıkçası çok da kapsamlı bir eğitim sürecinden geçmedik.

Alanyazında psikolojik danışmanların özel eğitim alanına ilişkin özyeterlik algılarını araştıran çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların bazılarında psikolojik danışman adaylarının özel eğitim alanında kendilerini orta düzeyde, bazılarında ise düşük düzeyde yeterli gördükleri ortaya çıkmıştır (Aksoy ve Diken, 2009; Arşit, 2019; Deniz, 2016). Arşit'in (2019) özel eğitim merkezleri ile RAM'larda çalışan psikolojik danışmanlarla yaptığı çalışmasına göre lisans veya yüksek lisansta özel eğitim hakkında verilen eğitimin yeterli olduğunu düşünmeyen katılımcıların öz yeterlilik düzeylerinin, verilen eğitimin yeterli olduğunu düşünen katılımcıların öz yeterlilik düzeylerinden anlamlı düzeyde daha düşük seviyede çıktığı görülmüştür. Bununla birlikte görüşmeler süresince araştırmacı tarafından kendilerini yetersiz hisseden psikolojik danışmanların hissetmeyen psikolojik danışmanlara göre yaş olarak daha küçük oldukları, yeni mezun oldukları ve çalıştıkları kurumun ilk iş deneyimleri olduğu gözlemlenmiştir. Aksoy ve Diken'in (2009) çalışmasının sonuçları da bu durumla örtüşür niteliktedir. Aksoy ve Diken, özel eğitim deneyimi ile öz-yeterlik algısı arasında anlamlı pozitif yönde bir ilişkinin olduğunu bulmuşlar ve bu durumu başarılı yaşantıların öz yeterlik algısını pekiştirdiği yönünde açıklamışlardır. Bu sonuca göre, psikolojik danışmanların deneyim kazandıkça özel eğitim alanında kendilerini daha yetkin hissedecekleri olası bir varsayımdır.

İlk İş Gününe İlişkin Duygu, Düşünce ve Yaşantılar

Psikolojik danışmanlar rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında ilk iş günlerinde çeşitli duygu düşünce ve yaşantılara sahip olduklarını belirtmişlerdir (*Bknz.* Tablo 5). Psikolojik danışmanlar tipik olarak yetersiz hissettiklerini ve yetkinlik kaygısı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun önemli bir sebebinin de katılımcıların

çoğunluğunun mezun olduktan sonraki ilk iş tecrübelerinin bu alanda çalışmak olduğu düşünülmektedir. Diğer bir yandan psikolojik danışmanlar daha önce özel gereksinimli bireylerle etkileşimde bulunmamaları sebebiyle belirsizlik yaşadıklarını ve bu repertuar eksikliği nedeniyle yetersiz hissettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 5

İlk İş Gününe İlişkin Duygu, Düşünce ve Yaşantılar Temel Alanı

Kategori/Alt Kategori	Sıklık
Yetkin hissetmeme/kaygılanma	Tipik
Zaman içerisinde uyum sağlama	Değişken
Mesleki doyum alma	Nadir

> K2: İlk iş günümü olmasa bile o haftayı hatırlıyorum. Bir öğretmen arkadaş vardı, dediler ki sen onun yanında gireceksin. Engelli çocukların yanına, biraz bir hafta bak, deneme süresi yapalım dediler. Çok şaşırmıştım, korkmuştum, ne yapacağım diye çok düşündüm. Hiçbir şey bilmiyor olmanın ve belirsizliğin korkusu sardı aslında içimi. İşe başlarken öyle hissetmiştim.

> K3: Çok yıpratır mı, o çocukları görmek mesela. Yani bunu demek gerçekten çok zor ama ilk 2. sınıfta Polis Amca Özel Eğitim Uygulama Merkezi'ne gitmiştim. Engelli Haftası için arkadaşlarla gönüllü olarak gitmiştik. Ağır engeli olan çocuklar vardı. O zaman çok korkmuştum, mikrosefali olan çocukları ilk defa o zaman görmüştüm. Aileleri sürekli yanlarındaydı. Ve çocukların davranışlarını görünce çok ürkmüştüm alışık olmadığım için. Hep duyardım ama çevremde yoktu. Birebir karşılaştığım çok fazla çocuk olmadığından dolayı bir çekincem vardı açıkçası.

Katılımcıların önemli bir kısmı ilk iş günü/haftası yaşadıkları kaygıların ardından zaman içerisinde uyum sağladıklarını ve daha iyi hissettiklerini belirtmişlerdir.

> K1: Ama zamanla yaşadıkça, çocuklarla bir araya geldikçe alıştım. Şimdi daha iyiyim.

> K11: Buna yönelik şunlar yapılabilir gibisinden ve çok kaygılıydım ama sonrasında gün sonunda çok da mutlu olmuştum çünkü bir şekilde yapmıştım ve güzel de gitmişti. Kendime güveniyordum da. Bu yönde böyle olması beni baya bir mutlu etmişti. O yüzden ilk iş günüm güzeldi diyebilirim.

Bu sonuç da, Aksoy ve Diken'in (2009) çalışmasının sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Meslekteki çalışma süresi arttıkça psikolojik danışmanlar yaptıkları işe ve çalışma ortamlarına uyum sağlamakta ve bu durum öz yeterlik algılarını olumlu yönde etkilemektedir.

Katılımcıların az bir kısmı ise bu alanda çalışmaya yönelik duygu ve düşüncelerini mesleki bir doyum yaşadıkları yönünde açıklamışlardır. Özel gereksinimli bireylerle çalışırken oyun ağırlıklı ve etkileşim temelli bir çalışmanın olmasının zevk verdiğini ve öğrencilerde ve ailelerde gördükleri gelişimin iyi hissettirdiğini ifade etmişlerdir.

> K2: Bilmiyorum ya çok kıyaslayamadım. Her işin kendine göre bir yükü var. Ama burası daha zevkli. İş yapıyormuşum gibi gelmiyor, daha çok eğleniyormuşum gibi. Ayaklarım geri geri gitmiyor, sıkılmıyorum.

> K6: Çünkü bu iş gerçekten sabır gerektiriyor. Sabır kısmında bir sıkıntım yok, o konuda iyiyim ama gelişmeyi görmek sizi sevindiriyor, aileyi mutlu ediyor. Gelişme gördüklerimiz de oldu.

Psikolojik Danışmanların Kurumlarda Yaptıkları Çalışmalar

Bu temel alan altında incelenen psikolojik danışmanların kurumda gerçekleştirdikleri çalışmalar personele yönelik çalışmalar, öğrencilere yönelik çalışmalar, ailelere yönelik çalışmalar, okul, RAM ve diğer kurumlar ile yapılan çalışmalar ve evrak işleri/raporlama olmak üzere beş kategori altında ele alınmıştır. Bu kategorilerden ilk kategori de kendi içlerinde alt kategorilere ayrıldıkları için başlıklar altında incelenmiştir (*Bknz.* Tablo 6).

Tablo 6

Psikolojik Danışmanların Kurumlarda Yaptıkları Çalışmalar Temel Alanı

Kategori/Alt Kategori	Sıklık
Personele yönelik çalışmalar	
Konsültasyon çalışmaları	Tipik
Personelin yetkinliğini ve motivasyonunu artırmaya yönelik eğitimler verme	Tipik
Eğitim koordinatörlüğü yapma	Nadir
Psikolojik danışma hizmeti sunma	Nadir
Öğrencilere yönelik çalışmalar	
Kişisel ve sosyal rehberlik/psikolojik danışma hizmetleri sunma	Tipik
Derse girme	Tipik
Eğitsel rehberlik hizmetleri sunma ve eğitim programları hazırlama	Nadir
Etkinlik planlama ve materyal hazırlama	Nadir
Bireyi tanıma çalışmaları/öğrencinin gelişimini takip etme ve değerlendirme	Değişken
Ailelere yönelik çalışmalar	

Aile rehberliği ve eğitimi/konsültasyon hizmetleri	Tipik
Aile danışmanlığı	Nadir
Ev ziyaretleri	Nadir
Okul, ram ve diğer kurumlar ile yapılan çalışmalar	
Sevk etme/konsültasyon hizmetleri	Değişken
Bilgilendirme seminerleri	Nadir
Evrak işleri ve raporlama	Nadir

Personele Yönelik Çalışmalar

Katılımcıların çoğunluğu personelle konsültasyon çalışmaları yürüttüğünü ve bu konsültasyon süreçlerinin iki taraflı olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle amatör psikolojik danışmanlar alana uyum sağlama, özel gereksinimli birey ve ailelere uygun hizmetler sunma ve eğitim süreçlerinde kurumdaki öğretmenlere danıştıklarını ve onlardan yardım aldıklarını belirtmişlerdir.

> K3: Genel olarak psikolojik danışman olduğum için öğrencilerin sorunları ile ilgili konularda birebir gelip danışıyorlar. Şöyle bir sıkıntı var nasıl yapabiliriz diye. Ya da onlara müşavirlik yaptığımda "Hocam derste isterseniz şu şekilde gidin, şöyle yapabilirsiniz" dediğim noktalar da oluyor.

> K7: Tam tersi işliyor, sürekli onlara soru sorarak, hani bu şimdi yapabildiğim şeyleri, kullanabildiğim şeyleri, nasıl kullanacağımı ve nerede kullanacağımı, hangi yaş grubuna… Yaş grubuna da değil aslında yaş grubu fark etmiyor, yanlış cümle kurdum çünkü on yaşındaki çocuk on yaşın özelliğini taşımıyor. Biri beş yaşında, biri üç yaşındaki seviyede devam ediyor. Hangi öğrenci neye ihtiyacı vardır, neye nasıl tepki verir diye sorarak ya da gözlemleyerek ben onlardan daha çok şey alıyorum diyebilirim.

Konsültasyon çalışmalarının yanı sıra katılımcıların çoğunluğu kurumdaki eğitimcilerin yetkinliklerini ve çalışma motivasyonlarını artırmaya yönelik bilgilendirici seminerler, toplantılar ve eğitimler gibi çalışmalar yürüttüklerini bildirmişlerdir.

> K3: Ben öğretmenlerin motivasyon kaynaklarının çok düşük olduğunu gördüm. Tükenmişlik demeyeyim de, "nasıl olsa öğretiyorum ama çocuk almıyor" düşüncesi vardı. Bunu çok fazla gözlemledim. İlk aylar kurumda yaşanan ekstrem olaylardan dolayı bu konuda harekete geçemedim. Sonrasında Nisan gibi kurum müdürümüz ile birlikte neler yapabiliriz diye düşündük. Onunla birlikte motivasyonlarını artırmak amaçlı seminer çalışması yaptık.

> K8: Personele hizmet içi eğitimlerimiz oluyor. Genelde dönem başı yapıyoruz biz bunu. Yardımcı personel, fizik tedavi bölümünde çalışan fizyoterapistlerimiz, öğretmenlerimiz, branş, okul öncesi, özel eğitim alanı… Bunlarda daha çok böyle elzem konular, öfke kontrolü gibi böyle çok ihtiyaç

duyulan, öğrencilerle iletişimi kuvvetlendirecek ya da doğru iletişim kurma yolları tarzında.

Katılımcıların çok az bir kısmı ise kurumdaki eğitim koordinasyonuyla ilgilendiklerini ve yine az bir kısmı da düzenli psikolojik danışma hizmeti sunduklarını belirtmişlerdir.

K10: Şimdi burası benim eşimin işyeri olması dolayısıyla belki diğer arkadaşlardan biraz daha farklı bir yaşantım olabilir ama kendimle alakalı bilgi vereyim. Sabahtan gelirim buraya. Rutin kontrollerimi yaparım. Aynı zamanda eğitim koordinatörlüğünü üstleniyorum. Öğretmenler görevini tam olarak yapıyor mu yapmıyorlar mı onları denetlerim.

K14: Mesela burada danışmalarıma devam ediyorum öğretmenlerle. Altı yedi öğretmenle danışma yapıyorum şu an için.

Öğrencilere Yönelik Çalışmalar

Katılımcıların çoğunluğu özel gereksinimli bireylerin kişisel/sosyal güçlükleriyle, eğitsel durumlarıyla ve davranış problemleriyle ilgili rehberlik çalışmaları yaptıklarını ya da gerekli durumlarda psikolojik danışma hizmeti sunduklarını ifade etmişlerdir.

K4: Şöyle diyeyim, çoğu cinsel davranış problemi olan öğrencim var, onlarla ilgili çalışıyoruz. En çok bu alanda çalışıyorum, biraz da beni zorluyor açıkçası. Birkaç cinsel istismar vakamız var, onlarla ilgileniyorum. Diğer türlü çoğu içe kapanıklıktan dolayı geliyor, çünkü kendini ifade etme yeteneği çok az. Çok az konuşması var, otizmlerde özellikle.

K13: Onun özellikle daha ergenlik sürecine başlayan aspergerli çocuklarda danışmanlık süreci yine zor bir yapılanma oluyor. Onlarda ben ya da diğer meslektaşlarım ki bizim psikologlarla da bu alanda aynıyızdır aslında hiçbir farkımız yok açık ve net söylemek gerekirse. Hani dört kişi olarak da aynı şekilde o yapıyı çocuklara rehberlik anlamında ya da danışmanlık anlamında sürdürüyoruz.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu işyerinde önemli oranda derse girme faaliyetinde bulunduklarını ve öğrencilerle Türkçe-Matematik dersleri işleme ve okul ödevlerini tamamlama gibi görevlerinin olduğunu belirtmişlerdir.

K9: Genelde günde üç derse falan giriyorum.

K14: Şu an üstüme ders yazılmasa da yönetmelikte, ben derse giriyorum. Hani ders yazmak durumunda kalıyorlar.

Katılımcıların küçük bir kısmı girdikleri seanslar ve verdikleri eğitimler aracılığıyla öğrencilerin eğitsel gelişimlerini destekleyici etkinliklerde bulunduklarını belirtmişlerdir.

K7: Dikkat çalışıyorum bol bol çünkü buradaki öğrencilerin %90'ı hem davranış problemi taşıyor hem de büyük oranda dikkat problemi yaşıyor. Zaten dikkati toparlayamadığında bir şey öğretmek de çok zor oluyor. Algılamıyor çünkü yani. Başka uyarıcılara tepki vermekle meşgul olduğu için sizi algılamıyor.

K10: Bilişsel ön hazırlık becerilerini kazandırmaya çalışıyorum çocuğa. Sizlerin de bildiği gibi WISC-R, Frostig, Bender Gestalt gibi birtakım çocuğun zihinsel gelişimini kısmen ölçen testlerle bir ölçüm yapıp, sonrasında bir eğitim planı hazırlayıp sonrasında tekrar test yöntemiyle bir ölçüm yapmaktayım.

Katılımcıların çok küçük bir kısmı da eğitim sürecinde tüm kurum personellerinin kullanımına sunmak üzere materyaller hazırladıklarını ve yeni etkinlikler geliştirdiklerini ifade etmişlerdir.

K2: Malzeme eksiklikleri varsa onları tespit ediyoruz. Yapılması gerekiyorsa kendimiz yapıyoruz, alınması gerekiyorsa alıyoruz. Yeni yapılabilecek, bizim bilmediğimiz farklı çalışmalar, çocuklara yönelik egzersizlerden neler var. Ne gibi etkinlik ve oyunlar var? Onları araştırıp bulup birbirimizle paylaşıyoruz.

Son olarak katılımcıların bir kısmı da bireyi tanıma amaçlı test ve test dışı teknikler kullandıklarını, öğrencilerin gelişim düzeylerini takip ettiklerini ve değerlendirme çalışmaları yaptıklarını bildirmişlerdir.

K3: Bir de şey toplantı olarak değil birebir her çocuğun kaba değerlendirmesi performansı takip ediliyor. Bu ay içinde bu çocukla neler yapıldı, nasıl başladı nereye gelindi şeklinde değerlendirmeler oluyor.

Ailelere Yönelik Çalışmalar

Psikolojik danışmanların çoğunluğu rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışılması gereken en önemli kitlenin aileler olduğunu ve ailelere yönelik bilgilendirici seminer ve eğitimler verdiklerini, öğrencinin gelişimiyle ilgili konsültasyon hizmetleri kapsamında aile, okul ve kurum öğretmenleri arasında köprü kurmaya çalıştıklarını ve öğrencinin gelişiminin evde ve diğer alanlarda da

sürdürülebilmesi adına eğitim sürecine aileyi de katma çalışmaları yaptıklarını belirtmişlerdir.

> K2: Veliler arası diyalog, velilerin sıkıntıları oluyor bazen. Çocukların düzenli devam etmesi, ödevlerini takip etmeleri evde. Çünkü hani veli işin içine girmezse burada yapılan çalışmayla bu iş bitmiyor. Onun için velinin de katılması gerekiyor. Onunla ilgili veli ile görüşüyoruz. Ödevlendirmeler yapıyoruz.

> K10: Düzenli olarak aile eğitimleri veriyoruz. Ayda bir kez aile eğitimi verme sorumluluğumuz var. Her zaman buna çok fazla uyamayabiliyoruz tabi ki. Ben bireysel olarak genellikle her aileyle konuşurum. Çocuğun durumunu konuşurum. Bir mutsuzluk, bir travmatik varsa onları konuşurum, bu faaliyetleri yürütürüm. Genellikle toplantı yaptığımda veliler katılmaz. 100 öğrencinin velisi varsa çok güzel bir şey hazırlamışsınızdır, 10 kişi katılır.

Katılımcıların küçük bir kısmı ise aile danışmanlığı çalışmaları yaptıklarını ve yine küçük bir kısmı ev ziyaretlerinde bulunarak ailenin durumu, ihtiyaçları ve ev ortamı gibi özel gereksinimli bireyin yaşam alanını görmeye yönelik bir çalışma yaptıklarını bildirmişlerdir.

> K13: Ekstra olarak da ailelere de düzenli olarak danışmanlık süreçlerimiz devam ediyor gibi süreçleri üstleniyoruz.

> K1: Ev ziyaretlerimiz oluyor. İstek olmasa bile ev ziyaretlerimiz oluyor çoğunlukla. Hani gidip… Çünkü bütün veliler gelmiyor burada çocuğun dersi olduğunda. Biz hafta sonları olsun, akşamları olsun evlerine gidip hani bir problem olup olmadığını, memnun olup olmadıklarını soruyoruz.

Okul, RAM ve Diğer Kurumlar ile Yapılan Çalışmalar

Psikolojik danışmanlar okul, aile ve kurum arasında öğrencinin gelişim durumu, eğitsel planlaması ve güncel yaşantılarına dair bilgi alışverişinde bulunma, öğrencinin devam ettiği okul ve RAM ile konsültasyon hizmetleri yürütme ve sevk etme çalışmalarında bulunduklarını belirtmişlerdir.

> K6: Bir kısmını koordinatörümüz de yapıyor ama bu süre içerisinde çocukların okul görüşmelerini de ben yapıyorum. Yani benim çocuklarımın çoğu okula gidiyor. Mümkün mertebe ayda bir okuldaki öğretmenleri ile görüşmemiz var. Buraya da gelen oluyor daha az olmakla birlikte. Mümkün mertebe yüz yüze ayda bir yapamıyorsak ben gidiyorum, arıyorum mesela ona ayırdığım bir zamanım var. Gidemediklerimle de ayda bir telefonlaşıyoruz mutlaka. Buradaki programı orayla paylaşıyoruz.

Psikolojik danışmanların sayıca az bir kısmı ise diğer okul ve kurumların talepleri doğrultusunda eğitici/bilgilendirici seminerler verdiklerini belirtmişlerdir.

> K8: Yani biz bağımlı olmasını çok isterdik. UÇİM Derneği var, Uluslararası Çocuk İzlem Merkezi ile biz iletişime geçmiştik. Hep birlikte bütün rehabilitasyon merkezlerini de içeren bir seminer çalışması yapalım diye. Ama salon bulma konusunda falan sıkıntı yaşadık. Yani gerçekten prosedürler biraz uzun sürüyor, o yüzden onu gerçekleştiremedik ama bazı okullara gidiyoruz mesela. Ben okullarda da seminer veriyorum kurum ismini vermeden. Çünkü dışarıdan bir göz geldiğinde veliler için daha aydınlatıcı oluyor diye düşünüyorum. Oraya gidiyoruz orada da şahit oluyoruz bazı rehabilitasyon merkezlerinden gelen hocalarımızla da iletişim halinde oluyoruz tabi ki.

Evrak İşleri ve Raporlama

Son olarak psikolojik danışmanların çok az bir kısmı yaptıkları evrak işleri ve raporlama çalışmalarından bahsetmişlerdir. Bununla ilgili aşağıda katılımcı görüşlerinden örnek verilmiştir.

> K13: Her çocuğun altı ayda bir öğretmenlerimiz değerlendirmelerini yaparlar. Değerlendirmeden sonra bize bir rapor sunup o rapor eşliğinde ben ailelerle toplantı yapıp o çocuktaki ilerleme ya da ne yapılması gerekiyorsa, ekstra ne devreye sokabiliyorsak onu, aile içi tutumları, okul süreçleri gibi süreçleri planlamakla yükümlüyüm.

Kurum Personelinin Psikolojik Danışmana Olan Yaklaşımı

Psikolojik danışmanlarla kurum personelinin psikolojik danışmana olan yaklaşımına dair yapılan görüşmelerde büyük bir çoğunluğun işbirlikçi ve kabul edici bir yaklaşıma sahip oldukları görülmüştür. Psikolojik danışmanlar öğretmenlerin genellikle kendilerine uzman görüşü almak amacıyla danıştıklarını bildirmişlerdir.

> K8: Oldukça iyi. Ben bunun daha çok bizlerle alakalı olduğunu düşünüyorum. Yani biz gerçekten bölümümüzün ihtiyacını, yeterliğini onlara gösterebilirsek ve bazı şeyleri gerçekten net olarak gösterebilirsek onlar da ihtiyaç duyuyor, talep ediyorlar. Nasıl? Mesela bir öğrencinin problemi var. Bugünü bugüne, yarını yarına atıyoruz. Yani çok geçiştirme cevaplarla öğretmenleri tatmin etmezsek onlar da bizim bölümümüze karşı düşmanca yani bir şey yapılmıyor, herhangi bir katkısı yok diye düşünebilirler. Hepsiyle de oldukça faydalı ve güzel bir iletişim kuruyoruz o açıdan. Yani bu tamamen mesleki tutumla alakalı bir durum, aynı zamanda yeterlik, donanım, istek… Hepsi bir bütün olup karşıdakine onu vermek gerekiyor aslında.

Katılımcıların az bir kısmı ise kurumdaki bazı hocalarla fikir ayrılıkları yaşadıklarını, genç yaşta olan psikolojik danışmanların hem bu durumdan dolayı hem de özel eğitim mezunu olmamalarından olumsuz önyargılarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

> K10: Bana ilk başta tabi ki tepkisel yaklaştılar hani biz yıllardır bu işi yapıyoruz gibi.

> K11: Ya şöyle bazen hissedebiliyorum. Özel eğitimci değilim ve ben özel eğitimci gibi derslere girdiğimde derste bir yönden böyle yaptığımda bazen mecbur da kalıp kendileri gibi çalıştığımda bakışlar hissedebiliyordum. Tecrübesizken de bu bakışları hissedebiliyordum. Velilerden de aslında bunu görebiliyordum. Şimdi benim oradaki kimliğim rehber öğretmen/psikolog kimliğinde ama bu kimlik bu alana uygun değilmiş gibi hissedilip yani onların böyle düşündüğünü gördüm. Konuşmalarında da görmüştüm.

Bu bulgulara bakıldığında öğretmenler tarafından olumlu tutumlarla karşılaşan psikolojik danışmanların önyargılı tutumla karşılaşan psikolojik danışmanlardan sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun tam tersi olarak Tuzgöl Dost ve Keklik'in (2012) araştırmasının sonucunda ise idareci ve öğretmenler tarafından anlaşılmama ve önyargılı tutumla karşılaşma yaşantısı olan psikolojik danışmanların oranı %29.6 iken idareci ve öğretmenler tarafından olumlu bir tutumla karşılaşan psikolojik danışmanların oranı %4.6 bulunmuştur. İki araştırmada da katılımcı grubunun sayıca az olması nedeniyle genellenebilirliğin düşük olduğu söylenebilir. Ek olarak, bu araştırmanın katılımcı sayısı Tuzgöl Dost ve Keklik'in araştırmasındaki katılımcı sayısında göre belirgin düzeyde azdır. Sonuç olarak diğer personellerle ilişkilerin niteliğinin kuruma, psikolojik danışmana ve öğretmenlere göre değişiklik gösterdiği düşünülmektedir.

Psikolojik Danışmandan Beklenenler

Katılımcılarla yapılan görüşmeler kapsamından rehabilitasyon psikolojik danışmanlarından beklenenler yöneticiler, öğrenciler, öğretmenler, aileler ve diğer kurumlar bazında ayrı olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda söz konusu beş kategori devam eden kısımlarda başlıklar halinde incelenmiştir (*Bknz*. Tablo 7).

Tablo 7

Psikolojik Danışmandan Beklenenler Temel Alanı

Kategori/Alt Kategori	Sıklık
Yöneticilerin beklentileri	
Veli memnuniyetini sağlama	Değişken
Konsültasyon hizmetlerini yürütme	Nadir
Ders boşluğunu doldurma	Nadir
Düşük ücretle çalışma	Nadir
Öğretmenleri beklentileri	
Öğrencilerin sorunlarına yönelik destek alma	Değişken

Tablo 7 (Devamı)

Psikolojik Danışmandan Beklenenler Temel Alanı

Kategori/Alt Kategori	Sıklık
Ders yükünün hafifletilmesi	Nadir
Özel gereksinimli bireylerin eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi, planlanması ve değerlendirilmesi	Nadir
Psikolojik danışma hizmeti alma	Nadir
Öğrencilerin beklentileri	
Kişisel/sosyal sorunları için destek alma	Değişken
Serbest zaman etkinlikleri yapma	Değişken
İlgi ve onay görme	Nadir
Ailelerin beklentileri	
Özel gereksinimli çocuğun davranış ve öğrenme sorunlarına yönelik destek alma	Değişken
Özel gereksinimli çocukta mucizevi bir değişimin gerçekleşmesi	Değişken
Bilgi alma	Nadir
Aile İçi ve Kişisel Problemler Konusunda Destek Alma	Nadir
Tıbbi yönlendirme	Nadir
Aile, kurum personeli ve okuldaki öğretmenler arasında köprü kurma	Nadir
Maddi yardım	Nadir
Diğer kurumların beklentileri	
Konsültasyon hizmetleri	Nadir
Bilgilendirme seminerleri	Nadir

Yöneticilerin Beklentileri

Psikolojik danışmanlar yöneticilerin en çok veli memnuniyetini sağlama ve böylece özel gereksinimli bireylerin kuruma devamlılığını sürdürme konusunda beklentileri olduğunu belirtmişlerdir.

> K3: Yöneticilere göre önemli olan veliyi memnun etmek. O konuda beklentileri var, veli mutlu olsun, sıkıntı içinde olmasın. Mesela bazen problemli bir velimiz

geliyor. Açıkçası bir şeyler anlatmak çok daha zor olduğundan dolayı onlar da (yöneticiler) sıkıntılı olduğunu biliyor ama mümkünse şey yapmayalım yine de deşmeyelim çok fazla düşüncesinde oluyorlar. Yani özel eğitim olduğu için veliyi müşteri gibi de görüyorlar açıkçası. Veli mutlu olsun yeter. Yani mesela zihinsel olarak sıkıntısı olduğu halde eşi rica etmişti "Hocam evet buna bir şey yapamazsınız ama görüşseniz de dediklerine evet deseniz, yönlendirme yapsanız dediklerime evet demesini, sıkıntı çıkarmamasını söyleseniz" diyen veli de olmuştu. Bunun uygun olmadığını söylesek de bu noktada istekler olabiliyor.

Katılımcıların çok az bir kısmı kurum yöneticilerinin görev tanımlarının dışında işler beklemediklerini ve psikolojik danışmanların aile, okul, kurum ve RAM ile konsültasyon hizmetleri yürütmelerini beklediklerini belirtmişlerdir.

K8: Yöneticilerin benden beklentileri sadece veli ve öğretmen-öğrenci görüşmelerini devam ettirmek. Yani daha önce de konuştuk. Rehber öğretmenlerine ders yazıp işte Türkçe-Matematik anlatmak zorunda bırakılıyor bazı kurumlarda. Burada kesinlikle ben öyle bir şeyle karşılaşmadım. Sadece bana işimin gereklerini, görev tanımını yapmam söylendi. Bu konuda da yöneticiler ve kurucular anlayışlıydı. Görev tanımı dışında herhangi bir işle meşgul olmadım. Bu konuda kendilerine teşekkürlerimi sunuyorum sürekli. O konuda güzel yani çalışmalar.

Katılımcılar arasından yalnız bir kişi yöneticilerin psikolojik danışmanlara ders boşluğunu doldurma gibi bir görev yüklediğini belirtirken bir kişi de psikolojik danışmanların düşük ücretle çalışmalarını beklediklerini ifade etmiştir.

K5: Benim adımın rehber öğretmen olarak görülmesi ama ders boşluğunu doldurmak.

K10: Yani genel olarak böyle işler. Yani oradaki psikolog arkadaşlarımdan edindiğim bilgilere göre söylüyorum. Tamamen ne kadar az ücretle çalıştığınızla alakalı bu. Haftada bir gün gelin 1600 lira para yatsın hesabınıza. 1200 lirasını geri verin, 400 liraya çalışın şeklinde mesleki bir değersizleştirme var. Hâlbuki çok etkin kullanılırsa bence öğrenci sayısının artışında psikologlar ve psikolojik danışmanlar doğrudan etkili kişiler iletişim becerilerinin gelişmiş olması sebebiyle ama maalesef sektörde biraz eğitimcilerin olmayışıyla alakalı problemler var.

Bu durum aynı zamanda psikolojik danışmanlara görev tanımlarının dışında işler verildiği bilgisini de destekler niteliktedir.

Öğretmenlerin Beklentileri

Katılımcıların ortalama bir kısmı öğretmenlerin psikolojik danışmanlardan özel gereksinimli bireylerin eğitsel, kişisel ve ailevi sorunlarına yönelik rehberlik servisine yönlendirme, uzman görüşü alma, koordineli hareket etme noktalarında beklentilere sahip olduklarını bildirmişlerdir.

> K8: Öğretmenlerin benden beklentileri bir problem durumu yaşandığında atıyorum mesela ergenlik çağında bir çocuk anne babayla, akranlarıyla iletişim konusunda sıkıntısı var. Benim onunla görüşmemi, bu konuda onlara destek olmamı, sınıf içerisinde düzeni sağlama konusunda öğrencinin tavır ve davranışları açısından söylüyorum, yani bu konuda onlara destek olmam bekleniyor. Ya da herhangi bir… Eğitsel değerlendirme formları dolduruyoruz biz burada. Öğrenci RAM'a giderken tekrar değerlendirilmesi açısından, okula devam etmeyen öğrencilerimiz için. O formlarda öğretmenlere yardımcı olmamı bekliyorlar. Eğitim sürecini daha kaliteli ve sağlıklı yürütmek açısından destek istiyorlar. Bu da oldukça doğal.

Katılımcıların bir kısmı hem kendileri de derse girdikleri için hem de gerekli durumlarda öğrencinin ders saatinde psikolojik danışma ve rehberlik etkinliğinde bulundukları için öğretmenlerin bu durumdan memnuniyet duyduklarını ve psikolojik danışmalar tarafından ders yüklerinin hafifletilmesi noktasında beklentilerinin olduğunu belirtmişlerdir.

> K3: Ama onlarda şu düşünce çok olabiliyor, ben bir öğrenciyi alacağım zaman "Aa yarım saat sana mı gelecek? Ben boş olacağım o zaman" diye düşünebiliyorlar.

Katılımcıların biri ise öğretmenlerin psikolojik danışmanlardan özel gereksinimli bireylerin eğitim ihtiyaçlarını belirlemeleri, planlamaları ve değerlendirmeleri yönünde beklentileri olduğunu ifade ederken bir katılımcı da öğretmenlerin psikolojik danışma hizmeti alma gibi bir beklentisinin olduğunu belirtmiştir.

> K12: Yani buraya has olan şudur: çocukların etkili bir şekilde değerlendirilmesi, ailelerinin değerlendirilmesi ve onlara bir perspektif çizilmesi. Buradaki işleyen süreç bu, benden beklenti de bu.

> K14: Danışmaların devam etmesi çünkü derse girdikçe ya da başka görevler verildikçe iki haftadır mesela yapamıyorum danışmalarımı. İşte hocam artık ne zaman yapacağız, anlatacağım çok şey var gibisinden diye geliyorlar.

Öğrencilerin Beklentileri

Öğrencilerin beklentilerine yönelik psikoloji danışman görüşlerine bakıldığında öğrencilerin bir kısmının kişisel/sosyal ve eğitsel anlamda destek alma beklentilerinin olduğu görülmüştür. Destek alma talebinde bulunan öğrencilerin genellikle özel öğrenme güçlüğü veya bedensel engelli olan ergen bireyler oldukları ve ergenlik sorunları, kişilerarası ilişkiler, aileyle ilişkiler gibi konular dâhilinde psikolojik danışmana başvurdukları belirtilmiştir.

> K5: Mesela iki üç tane gerçekten problemli öğrencimiz var. Çevreye veya kendine zarar vermiyor ama ciddi problemler yaşanıyor ailesel yönde. Onlar mesela bir sıkıntısı olduğunda sürekli arıyorlar ya da gelip konuşuyorlar. O yönden hani kendini açma yönünden gayet iyiler şuanda. Tabi ki en başta beni tanımadıkları için biraz içe kapalıydılar, kendilerini açmıyorlardı. Yavaş yavaş açıyorlar.

Katılımcıların bir kısmı da öğrencilerin rehberlik servisini serbest zaman etkinlikleri yaptıkları, güzel ve eğlenceli zaman geçirdikleri bir yer olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu kapsamda küçük çocukların özellikle oyun oynama yeri olarak gördükleri ifade edilmiştir.

> K3: Derse girmediğimden dolayı eğlenceli vakit geçirme, boyama yapma, resim yapma, oyun oynama amaçlı geliyorlar. Mesela oynattığım bazı oyunlar da oluyor. İşte dil gelişimine yönelik değişik oyunlar var. Onları oynuyoruz, burayı birazcık daha rahatlama yeri olarak görüyorlar.

Son olarak katılımcıların bir kısmı ise özel gereksinimli bireyin ailede ve toplumda daha az ilgi ve kabul görmeleri nedeniyle bu ihtiyaçlarını psikolojik danışmanlardan karşılama eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir.

> K4: Sadece bir öğrencim vardı, onunla da çok büyük problemler yaşadık. Aileden hiç ilgi göremiyor çocuk, buraya gelip birisi aracılığıyla kendini tatmin etmeye alışmış. Eski psikolog da bunu desteklemiş sanırım; gelecek, ben sarılacağım, işte kuzum, canım, bir tanem diyeceğim. Mesela ablasıyla kavga ediyor, benim yanıma gelip anlatıyor, benim ablasına kötü şeyler söylememi istiyor. “Sen iyisin, o kötü” dememi bekliyor. Demediğim zaman da bana şöyle dedi “Sen psikolog değil misin? Neden buradasın? Beni neden anlamıyorsun?”. Bağırdı, çıktı gitti sonra. Beklenti aslında bazı öğrencilerde o şekilde. Aile hiç ilgi göstermiyor, burada bir kapı var, bir rehberlik servisi var, beni övmesi gerekiyor düşüncesi oluyor. İyi şeyler söylesin, kendimi iyi hissedeyim şeyi var.

> K11: Aslında kurumumuzda çoğu öğrencimizde baba figürünün eksikliği var ve bundan dolayı erkek öğretmenlere meyil yaşanabiliyor. Bundan dolayı erkek olduğum için de saygı, sevgi daha fazla olabiliyor gibi görüyorum. Beklentileri de bizim kendileriyle birlikteyken onlarla olduğumuz için mutlu olduğumuzu onlara yansıtmamız çünkü sıkıcı ve ben niye buradayım der gibi bir duruşumuz olduğunda çok kötü hissediyorlar ve bunu da yansıtıyorlar. Aslında o anda orada keyif almak onlarla… Evet çalışıyoruz, evet gelişim sağlanıyor ama bu sıkıcı bir şekilde olduğunda onlar asla bunu kabul etmiyor. Orada olmamızı, çok istememizi bekliyorlar.

Özel gereksinimli bireylerin toplum tarafından dışlanma yaşantılarının olduğu düşünüldüğünde ilgi ve onay ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesi gereken bir durum olduğu söylenebilir. Bu duruma paralel olarak Demirbilek (2013) tarihsel süreçte özel gereksinimli bireylere farklı yaklaşımların geliştirildiğini ve bir hastalık olarak görüldüğünü belirtmektedir. Günümüzde yapılan çalışmalar ve çağın gerektirdiği gelişmeler sayesinde bu alanda önemli ölçüde toplumsal farkındalık ve eğitimsel düzenlemeler yapılmış olsa dahi hala istendik düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır.

Ailelerin Beklentileri

Katılımcıların bir kısmı ailelerin büyük ölçüde çocuklarının davranış ve öğrenme sorunlarına nasıl yaklaşacakları, kendilerinin neler yapabileceği ve kurumun bu konuda neler yapabileceği konusunda destek almak istediklerini belirtmişlerdir.

> K2: Ailelerin beklentileri, farklı etkinliklere çok meraklılar. Yani aile şeyi istiyor şimdi devlet okuluna da gidiyor bu çocuklar. Hem normal anaokuluna gidiyorlar hem de devletin engelli çocuklar için ayırdığı okullara devam edenler de var. Değişik bir çalışma gördükleri zaman bu çok hoşlarına gidiyor. Veliler çok istekli bu konuda. Bir de çocuklarındaki davranış problemleri çok hırpalıyor onları. Bu konuyla ilgili çok beklentileri var ama tabi biz eve yetemiyoruz. Okulun içerisinde mümkün olduğu kadar bilgi verip, model olup bunu eve transfer etmelerini sağlamaya çalışıyoruz. Bu iki alan yani farklı etkinlikler, "Çocuklarla evde ne yapabiliriz?" bunun derdindeler, bir de "Evde davranış problemlerini nasıl çözeriz? Ben çocuğumu masaya nasıl oturturum? Ben çocuğuma bu etkinliği nasıl yaptırabilirim?"

Katılımcıların bir kısmı da ailelerin gerçekçi olmayan beklentilere sahip olduklarını ve çocuklarında mucizevi bir şekilde kapasitelerinin üstünde değişim ve gelişim sergilemelerini beklediklerini belirtmişlerdir.

> K1: Veliler daha çok sihirli değnek dokunuşu bekliyor. Böyle uzun uzadıya süreçlerden hoşlanmıyorlar. Direkt bir şey söyleyeyim ve çocuk düzelsin istiyorlar.

Tuzgöl Dost ve Keklik'in (2012) araştırmasının sonuçları bu bulgu ile örtüşmektedir. Söz konusu araştırmanın sonucunda da velilerin psikolojik danışmanlardan gerçekçi olmayan beklentilerinin olduğu ve çok kısa sürede büyük değişimlerin yaşanmasını istedikleri ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar ailelerin çocuklarının sahip oldukları tanı ve özellikleri, çocuklarının gelişim durumu, kendilerinin neler yapabilecekleri ve hangi kurum ve kuruluşlara gitmeleri gerektiği gibi konularda bilgi alma beklentilerinin olduğunu ifade etmişlerdir.

> K6: Bir de onların beklentileri mümkün mertebe açıklama yapmanız. Mümkün mertebe farklı bir şey varsa bunu öğrenecekleri tek kaynak sizmişsiniz gibi geliyor bir kısmı. Yani hani her şeyi ne yapabileceğiniz, hani en son noktada ne yaparız modundalar. Onun için çok fazla soru sorabiliyorlar.

Katılımcılar ayrıca ailelerin kendi içlerinde – özellikle eşleriyle – yaşadıkları problemler ve problemlerin çözüm yolları konusunda psikolojik danışmanların uzman görüşlerine başvurma ve destek alma talebinde bulunduklarını belirtmişlerdir.

> K10: Kişisel olarak ben burada yaşadığım problemleri söyleyecek olursam kadınlar kocalarıyla problem yaşıyorlar. Bu tarz problemler oluyor yani hep onları anlatmak istiyorlar.

Katılımcılar arasından bir kişi ise ailelerin tıbbi yönlendirme talebinde bulunduklarını, psikolojik danışmana hekim rolü yüklediklerini belirtmiştir.

> K1: Bazıları ilaç soranlar bile oldu. İlaç getirdiler bana. "Bunu kullanmalı mıyım? Bunu ne zaman kullanmalıyım?" gibi sorularla bile karşılaştığım oldu.

Bu durum ailelerin büyük çoğunluğunun düşük sosyo-ekonomik düzey ve eğitim düzeyinde olmaları nedeniyle bilgiye ulaşma konusunda eksik veya yanlış becerilerinin oldukları, uzmanlık alanları arasındaki farkı bilmemenin etkisiyle psikolojik danışmanlara hekim kimliği yükledikleri şeklinde açıklanabilir.

Başka bir katılımcı ise ailelerin psikolojik danışmana aracı rolü yüklediklerini ve okul, RAM ve aile arasında köprü kurma, iletişimi ve işbirliğini sağlama görevi yüklediklerini belirtmiştir.

> K9: Ailelerin beklentisi de daha çok beni şey olarak görüyorlar aracı olarak. Hocam buradaki öğretmeniyle görüşün, hocam okuldaki öğretmeniyle görüşün, arada bir işbirliği olsun. Çocuk belli bir düzende gitsin. Onu bekliyorlar daha çok.

Son olarak bir katılımcı ailelerin kurumdan maddi destek konusunda beklentilerinin olduğunu ve bu yönde taleplerde bulunduklarını belirtmiştir.

> K10: Yani bu açıkçası çok garip bir durum ama ailelerin beklentileri daha fazla ücretsiz ders vermemiz ve verebiliyorsanız para vermeniz.

Bu durum Altınkurt'un (2008) araştırma sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir. Altınkurt'un çalışmasına katılan bireyler bazı ailelerin çocuklarını özel eğitim kurumuna göndermeleri karşılığında kurumdan maddi destek talep ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durumda ailenin çocuğu üzerinden ticari bir kazanç elde etme arzusunun çocuğun ihtiyaçlarına önem verme ve eğitimine katılma isteğinin önüne geçme tehlikesi söz konusudur ve aileyle rehberliğe dayalı bir ilişkinin kurulmasının engelleme riski bulunmaktadır.

Diğer Kurumların Beklentileri

Katılımcılar diğer kurumların kendilerinden beklentilerine yönelik konsültasyon hizmetlerinin yürütülmesi ve bilgilendirici seminerlerin yapılması konusunda taleplerinin olduğunu belirtmişlerdir.

> K8: Tabi tabi. Biz okul görüşmelerine de gidiyoruz. Genel durumun görüşülmesi ve paralel ilerlemek açısından. Bazen öğretmen talep ediyor, bazen biz talep ediyoruz. Orada toplantılar gerçekleştiriyoruz. Rehber öğretmenle çok sıkı iletişim kurduğumuz rehber öğretmenlerimiz velilerimizin şu konuda ihtiyaçları var diyorlar. Onlara da seve seve yardımcı oluyoruz.

Psikolojik Danışmanların Yaşadıkları Güçlükler

Psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışırken yaşadıkları güçlüklerin sekiz temel alan altında toplandığı ve bu temel alanların ilki olan ailelerle yaşanan güçlükler alanının dört alt kategoriye ayrıldığı görülmektedir (*Bknz.* Tablo 8). Ailelerle yaşanan güçlüklere bakıldığında, katılımcıların bir kısmı özel gereksinimli bireylerin ailelerini eğitim ve gelişim sürecine

katamadıklarını ve ailelere ulaşmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Söz konusu bu ulaşamama durumunun iki şekilde olduğu; hem gerçek anlamda ailenin kuruma gelmemesi ve çocuğu takip etmemesi, hem de aileyle somut anlamda iletişime geçilse dahi verilmek istenen mesajların alıcıya ulaşmaması olduğu ifade edilmiştir.

> K13: Aileler. Ya çocuklarla bir şekilde anlaşmayı öğreniyoruz. Çocuklarla bir şekilde yapılandırmayı öğreniyoruz. Bu işin kolay tarafı ama zor olan tarafı daha çok aileleri yapılandırmak oluyor. Yani hep zorlandığımız taraf ya çocuk çok iyi oluyor ki özellikle babalarda çok büyük problem yaşıyoruz çünkü anne 7/24 o çocukla birlikte olduğu için anne çocuğu kabul ediyor. Çünkü her yerde görüyor. Ufak farklılıkları da olsa görüyor iyi düzeydeki bir çocukta bile. Ama babalar genelde işten yorgun argın gelip çocuğuna yarım saat vakit ayırdığı için en fazla çocuğun ha konuşuyor ediyor tamam normal diye düşünüyor. Bu çatışmaları anne baba arasında çözebilmek bizim için oldukça zor oluyor.

Tablo 8

Psikolojik Danışmanların Yaşadıkları Güçlükler Temel Alanı

Kategori/Alt Kategori	Sıklık
Aileler ile ilgili yaşanan güçlükler	
Aile katılımını sağlayamama	Nadir
Ailelerin eğitim ve SED düzeylerinin düşük olması ve engellilik durumları	Nadir
Velilerin memnuniyetsiz ve aşırı talepkâr tutumları	Nadir
Ailenin çocuğunun özel gereksinimli birey olduğunu kabul etmemesi	Nadir
Özel eğitim gereksinimi olan çocuklarla çalışma güçlüğü	Değişken
Görev tanımının dışında işler verilmesi	Nadir
Maddi boyutunun yetersiz olması/maddi doyum sağlayamama	Nadir
İdari ve sekretarya işlerinin yoğunluğu	Nadir
Mesleki donanım yetersizliği ve mesleki donanımı sürdürmede yaşanan güçlükler	Nadir
İşbirliği eksikliği	Nadir
Önyargılı tutum	Nadir

Bu bulguyla benzer olarak Altınkurt (2008), özel eğitim merkezlerinin yöneticileriyle görüşmeler yaptığı yüksek lisans çalışmasında ailelerin eğitim sürecine katılmakta isteksiz olduklarını ortaya koymuştur. Ayrıca öğretmenlerin iş doyumu ve öz-yeterlik algıları üzerine yapılan bir çalışma da göstermiştir ki, ailelerin ilgisizliği meslek elemanlarının yetersizlik, doyumsuzluk ve tükenmişlik yaşamalarına neden olmaktadır (Telef, 2011).

Ailelerle ilgili yaşanan sorunların bir diğeri ise, ailelerin büyük bir çoğunluğunun düşük sosyoekonomik düzeyden gelmeleri ve bazı aile üyelerinin kendilerinin de özel gereksinimli birey olmaları sebebiyle psikolojik danışmanların ailelerle çalışamaması olduğu görülmüştür.

> K3: Genelde inkâr evresinde kalıyor aileler. Bir de genetik faktörler çok etken olduğu için mental retardasyonu olan velimiz de çok fazla ve o tür velilere laf anlatmak çok daha zor. Bir şeyleri onlara anlatmaya çalışırken çok daha zorlanıyorum. Asıl zorlandığım nokta bence zaten o. Anlatmak da kolay değil, anlamaları da kolay değil. O noktada çok sıkıntı yaşıyorum.

Katılımcıların bir kısmı ailelerin yapılan çalışmalardan memnun olmadıklarını, çocuklarının gelişim durumlarının sonucunu kuruma ve psikolojik danışmana bağladıklarını ve pek çok konuda aşırı talepkâr olduklarını belirtmişlerdir.

> K11: Bazen bir öğrenciyle çok güzel gelişiyorsunuz. Bunu kendiniz de görüyorsunuz. Çocuk da onu fark ediyor. Veli de aslında fark ediyor ama bazen veliler bunu görmezden gelebiliyorlar. Sanki çocuk yaşla birlikte bir olgunluğa kavuşmuş gibi, zaten böyle olacaktı diye düşünüyorlar. İşin normalleşmesi can sıkıcı olabiliyor. Aslında bizim yaptığımız çok da önemli değilmiş gibi hale girince bu sefer motivasyon düşebiliyor. Teşekkür beklemiyorum ben de ama yine de insan güzel bir söz, destekleyici, pekiştirici bir şeyin olması iyi de oluyor.

Ailelerle ilgili yaşanan güçlükler konusunda son olarak katılımcılar ailelerin çocuklarının özel gereksinimli olduklarını kabul etmemeleri ve bu durumun çocuğun gelişimini, eğitimi ve süreci olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Bu durumda ailelerin çocuklarını kabul etmelerine yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini ve bunun zorlayıcı bir süreç olduğunu ifade etmişlerdir.

> K13: Yine paralelinde anne baba ilişkilerinde babaya tekrar süreci kabul ettirmek ki bununla bu süreçte boşanma vesaire süreçleri de çok fazla gözlemlediğimiz süreçler.

Psikolojik danışmanların ailelerle yaşadıkları güçlüklerin geneline bakıldığında yaşanan bu güçlüklerin alanyazındaki diğer araştırma bulgularıyla tutarlı olduğu görülmektedir. Tuzgöl Dost ve Keklik'in (2012) araştırmasında psikolojik danışmanlar ilgisiz ve işbirliği yapamayan ailelerle çalışmakta güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir. Altınkurt (2008) da çalışmasında bazı ailelerin işbirliğinde bulunmadıklarını, bilinçsiz ve isteksiz olduklarını rapor etmiştir. Ayrıca araştırmacı tarafından iki farklı kategori

olan ailelerin eğitim sürecine katılmamaları ve çocuklarının özel gereksinimli olduklarını kabul etmemelerinin birbirini etkileyen durumlar olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni ise çocuğunun özel gereksinimli birey olduğunu kabul etmeyen ailelerin bu eğitim sürecine katılma ve sorumluluk alma konusunda direnç gösterme eğilimlerinin olmasıdır.

Psikolojik danışmanların yaşadıkları güçlüklere dair görüşlerine göre ailelerle yaşadıkları güçlüklerin yanı sıra yedi temel alanda daha güçlük yaşadıkları görülmüştür. Bu temel alanların ikincisi özel gereksinimli bireylerle çalışmanın normal gelişim gösteren bireylerle çalışmaya göre daha zor olması ve psikolojik danışmanların kendilerini bu konuda yetersiz gördükleri vakaların olmasıdır. Katılımcıların bu noktadaki görüşlerine aşağıda örnek verilmiştir.

> K4: Vakalar açısından çok sıkıntılar var. Davranış bozuklukları var.

> K7: Kimileri ile iletişim kurabilmek. Tabi çok küçük bir kitle bu da çocuklarda, üç beş kişi. Tepki alamadığınız için, sizin uyarılarınıza cevap vermediği için kendi dünyasında olduğu için ne istediğini anlayamadığım oluyor. Ne yapmam gerekiyor? Hani tamam şunları vermem gerekiyor, tamam bu çocukla ben göz teması kurmak zorundayım ilk önce ya da mesela asosyal olduğunu düşünüyorum diyelim, sosyalleşmesi lazım. Ben onu biliyorum, kesinlikle sosyalleşmesi lazım ama bunu vereceğim, çocuk benimle göz teması kurmuyor, benim uyarılarımı dikkate almıyor, kendi dünyasında yaşıyor. Nasıl onun dünyasına girebilirim? Zorluk yaşadığım bir öğrencim var. Onda hiç yol kat edemediğimi düşünüyorum. Nasıl iletişim kuracağım seninle? Neden bana tepki vermiyorsun? diye düşünüyorum. Bu tarz zorluklar olabiliyor. Her şey iletişimden geçtiği için iletişim kurduğunuzda her şey tık tık ilerleyecek. Benim problemim iletişim kuramadığım, daha başaramadığım kesimle.

Psikolojik danışmanların özel gereksinimli bireylerle çalışmakta zorlanmalarının bir sebebinin daha önce belirtildiği üzere repertuar eksikliği olduğu düşünülmektedir. Norm dışı gelişim, öğrenme ve davranış süreçlerine sahip olan bir kitleyle hem lisans hem de kişisel hayatlarında yeterince karşılaşmayan psikolojik danışmanların bu konuda güçlük çekmeleri beklendik bir durumdur.

Katılımcıların bir kısmı ise kurumda aldıkları eğitimle örtüşmeyen, görev tanımlarının dışında işler yapmakla yükümlü olduklarını ve bu konuda güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir.

> K1: Sadece yönetici ile karşılaşmamayı istiyorum. Bunun nedeni de işimden bağımsız işler verilmesin diye. Çünkü burada en muzdarip olduğum konu bu. Ya alanım dışında bir şeyler yapmak istemiyorum. Velinin evine gitmek, onun ne

durumda olduğunu görmek çok istemiyorum. Pazarlamacı gibi bir iş yapmak istemiyorum.

Bu bulgu aynı zamanda psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığını tercih etmeme sebeplerinden birisi olarak da karşımıza çıkmıştır. Orada da tartışıldığı üzere Tuzgöl Dost ve Keklik'in (2012) çalışmasının sonuçlarına göre de alan dışı işlerin psikolojik danışmanların güçlük çektikleri konulardan birisi olduğu görülmüştür. Katılımcılar ayrıca maddi açıdan doyum sağlayamadıklarını, çok düşük ücretler karşılığında çalıştıklarını ve bu durumdan muzdarip olduklarını ifade etmişlerdir.

K11: Bir de maaş anlamında belki daha tatmin edici olması aslında çoğu şeyi beraberinde getiriyor.

Bu bulgu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde ödeneklerin geç yatmasından kaynaklanan sebeplerle maaş ödemelerinin gecikmeli olduğunu ortaya koyan Altınkurt'un (2008) çalışmasıyla tutarlılık göstermektedir.

Katılımcıların bir kısmının ise psikolojik danışmanlığa ek olarak idari görevlerinin de olduğu ve idari işlerinin yoğunluğundan dolay PDR faaliyetlerine yeterli zamanı ayırmakta güçlük çektikleri görülmüştür. İdari görevi olmayan ve sadece psikolojik danışman görevi üstlenen katılımcılar ise bazı zamanlarda sekretarya işlerinin onlara verildiğini ve bu işlerden kendi çalışmalarına zaman ayırmadıklarını belirtmişlerdir.

K5: Yani şöyle diğerine zaman kalmıyor. Şu an bu konumdaki idari işler daha öncelikli olduğu için, böyle bir sorumluluğum olduğu için rehberlik bölümüne yer kalmıyor. Tabi ki aileler arıyor, bir sorun olduğunda görüşüyorsun ama kısa süreli kalıyor maalesef, ardını getiremiyorsun. Rehberlikte bir çocuğu ya da bir danışanı aldığında kısa süreli değil, onu izlemen de gerekiyor.

Psikolojik danışmanların bir kısmı da mesleki anlamda kendilerini yeterince yetkin hissetmediklerini, lisanstan bu alanda çalışmak konusunda donanımlı ayrılmadıklarını ve bu nedenle karşılarına çıkan vakalarda zorlandıklarını belirtmişlerdir.

K1: Yetersiz hissediyorum bazen kendimi gerçekten. Bu konuda biraz eksik hissediyorum kendimi. Öğrenme güçlüğü ile ilgili daha çok şey bilmem gerektiğini hissediyorum. Evet, bunun dersini aldık ama mesela derste öğretmenimiz bize BEP hazırlattı. Bunun burada bir anlamı yok mesela. BEP

> zaten sistemden hazır olarak geliyor buraya. Bizim daha çok çocuğa nasıl yaklaşacağımızı, ne yönde olmaları gerektiğini daha iyi bilmeliydik ki bu konuda öğretmenlere bile yardımcı olmalıydık aslında. Ama bu konuda da kendimi yetersiz hissediyorum çünkü çok sığ geçilmiş bizim öğretim dönemimizde. Mesela okula gitmiştik öğrenme güçlüğü dersinde. Ama okulda yaptığımız şey çocuğun performansını alıp BEP hazırlamaktı. Bunu bizim yapmamız gerekmiyor zaten, yanlış bir uygulama olmuş o zaman bunu anlamamıştım. Ama şuan çok iyi anlıyorum. Yetersiz hissediyorum kendimi çoğu zaman. Belki normal bir okulda olsam daha iyi hissederdim. Burada daha geride kalmış hissediyorum ve yetişmeye çalışıyorum, öğrenmeye çalışıyorum.

Bu bulgu aynı zamanda psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı tercih etmeme sebeplerinin incelendiği temel alanda da kategorileştirilen bir bulgu olarak göze çarpmaktadır. Arşit'in (2019) özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile RAM'larda çalışan psikolojik danışmanlarla yaptığı çalışmasının sonuçlarına göre psikolojik danışmanların bu alanda kendilerini yeterli görmedikleri belirtilmiştir. Arşit'in çalışmasında psikolojik danışmanların bu yetersizlik algısının en büyük sebepleri arasında tecrübesizlik, lisans eğitiminin yetersizliği ve hizmet içi eğitimin yetersizliği saymaları bu bulguyu destekler niteliktedir.

Katılımcıların bir kısmı öğrencinin devam ettiği okul ve RAM ile işbirliği eksikliği yaşadıklarını, öğrenci hakkında bilgi ve görüş alışverişinin zayıf olduğunu ve bu nedenle öğrenciyi tanıma, koordineli bir eğitim ve rehberlik hizmeti sunma konusunda güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir.

> K3: Ama mesela orada rehberlik bilgilendirme kısmı vardır. Orayı okumadıklarını biliyorum, çok okuduklarını zannetmiyorum açıkçası. Bu noktada kendileriyle de çok birebir görüşme yaptım ama bu da işbirliği noktasında çok sıkıntı. Okul da öyle mesela çocuğun okul formu oluyor normalde rehberlik ile okulun halletmesi gerekiyor. Rehberliğin mail atması gerekiyor, okulun o maile dönmesi ona göre yönlendirmesi lazım. Onu yapmıyor mesela okul genelde biz rica ediyoruz "Hocam çocuğun okul formu var, unutulmuş." diye. Kendi aralarında da çok fazla işbirliği yok bu noktada. Çok fazla bilinmiyor ve özel eğitim genelde gereksiz evrak, fazla iş yükü olarak görülüyor. Onların arasındaki sıkıntı da bize çok fazla yansıyor. Daha işbirliği içinde olunsa daha iyi olabilir.

Psikolojik danışmanların ilgili kurumlarla olan ilişkilerin zayıf olduğu hakkındaki görüşlerine benzer şekilde Altınkurt'un (2008) çalışmasında özel eğitim merkezleri kurum yöneticileri de kurumlar arası işbirliği ve iletişim eksikliğinin bir sorun olduğunu belirtmektedirler. İdeal eğitim ve rehberlik hizmetlerinin bütüncül ve disiplinler arası yürütülmesi gerektiği düşünüldüğünde koordinasyonun sağlanamaması

hem hizmeti sunan personeller hem de öğrenciler için bir dezavantaj oluşturmaktadır. Son olarak katılımcılardan biri ise yeni mezun olmanın ve yaşça küçük olmanın bir getirisi olarak aileler tarafından önyargılı tutumla karşılaştığını belirtmiştir.

> K4: Velilerin bir de küçük görme… Küçük de göstermiyorum bence ama. Hep böyle bir yaşlıya alışmışlar. Benden önceki psikolog da orta yaşlıymış. Öyle bir figürden sonra ben gelince "Sen de mi öğretmensin, seninle mi konuşacağız" düşünceleri oluyor. Bu en büyük güçlüğümdü aslında. Ya da kendi yeterliğimi ispat etmek de benim için çok büyük bir güçtü. Ne olduğunu bilmediğin bir alanla savaşıyorsun, insanlara bunu anlatmaya çalışıyorsun.

Psikolojik Danışmanların Kendilerini Yetkin Hissettiği Alanlar

Psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışırken kendilerini hangi alanlarda yetkin gördüklerine ilişkin görüşleri ele alınmıştır (*Bknz.* Tablo 9).

Tablo 9

Psikolojik Danışmanların Kendilerini Yetkin Hissettiği Alanlar Temel Alanı

Kategori/Alt Kategori	Sıklık
Öğrenciler ile etkili iletişim kurma/güçlü ilişkiler geliştirme	Değişken
Aileye destek olma ve onlarla etkili çalışabilme	Değişken
Psikolojik danışma yapma	Nadir
Özel eğitim alanına hâkim olma	Nadir
Öğrenci ihtiyaçlarını belirleme ve müdahale planı oluşturma	Nadir
Mesleki bağlılık ve sürekli gelişme	Nadir
Personel eğitimi	Nadir

Bu temel alana bakıldığında bir kısmının öğrencileriyle etkili iletişim becerilerini sahip olduklarını ve güçlü ilişkiler geliştirdiklerini düşündükleri görülmüştür.

> K11: Çocuklarla o bağı kurabildiğimi düşünüyorum. Samimi bir şekilde evet ben seninle olmaktan mutluyum mesajını ve onlarla empati yapabildiğimi ya da kendimi onların yerine koyup aslında doğal bir şekilde kendileri gibi davranabildiğimi düşünüyorum. Orada ben de senin gibi olabilirim, senin gibiyim, kötü anlamda değil yani benzeşme anlamında. Benzeşebiliyorum onlarla.

RPD lisans programlarında verilen derslere bakıldığında "İnsan İlişkileri ve İletişim" gibi doğrudan bir dersin yanı sıra verilen birçok alan dersinin temelinde

empati becerisi, terapötik ilişki ve iletişim becerilerinin gelişimine yönelik bir eğitim içeriğinin olması bu bulgunun beklendik bir sonuç olduğunu göstermektedir. Bu durumu destekler nitelikte Kaya (2018), bazı mesleklerde kişilerarası ilişkiler ve iletişim becerilerinin en yüksek düzeyde bulunması gerektiğini ve psikolojik danışmanlık alanının bu mesleklerin başında geldiğini söylemektedir.

Psikolojik danışmanları bir kısmı ailelerle etkili çalışma, onların ihtiyaçlarını belirleme ve bu yönde hizmet sunma, aileleri eğitim sürecine katma, bilgi verme ve danışmanlık yapma konularında kendilerini yetkin hissettiklerini belirtmişlerdir.

> K2: Aile katılımı. Bazı ailelerde zayıf oluyoruz, yetemiyoruz ama bazı ailelerde çok başarılı oluyoruz. Kurumdaki personel çok rahat yapabiliyor bunu. Ailenin evde ne yapması gerektiği konusunda bazı aileler çok iyi ilerliyor. O zaman çok başarılı hissediyoruz kendimizi. Birkaç velide de olmuyor, yapamıyoruz yani. Ama ısrarla devam ediyoruz, biz yine ödev ve malzeme veriyoruz. Bence en güçlü olduğumuz yön de o. Diğer konulardan farkımız dersek ya da en iyi yaptığımız şey dersek aslında o.

Katılımcıların bir kısmı da psikolojik danışma becerileri konusunda kendilerini yetkin hissettiklerini belirtmişlerdir. Engel durumu ve yaşa göre öğrencilerle, ailelerle ve kurumdaki öğretmenlerle düzenli danışma yapan katılımcıların olduğu görülmüştür.

> K13: Aile danışmanlığı.

> K14: Danışmalar. Danışma konusunda kendimi yetkin hissediyorum.

Katılımcıların küçük bir kısmı özel eğitim alanında yıllardır çalışmanın ve bu alan üzerine yoğunlaşmanın etkisiyle kendilerini bu alana hâkim hissettiklerini belirtmişlerdir. Psikolojik danışmanlar tanı grupları, eğitsel değerlendirme, öğretim yöntemleri, özel eğitimde aile rehberliği ve paydaş kurumlarla yürütülen çalışmalar noktasında kendilerini yetkin hissettiklerini ifade etmişlerdir.

> K12: Yani özel eğitim, eğitim-öğretim, öğretim yöntemleri… Çok mütevazı olmayayım burada bir özel eğitimcinin bileceği kadar özel eğitimi bilirim yani eğitim-öğretim kısmını. Anne-babalar veya normal kardeşlerle çok fazla çalıştım. Onları çok iyi tanırım. Bilimsel araştırmalar çok yaptım o grupla. Yani hem normal kardeşlerle hem anne babalarla çok fazla çalıştım. Fizyoterapi dışındaki bütün alanlara hâkim olduğumu söyleyebilirim.

Araştırmacının gözlemleri doğrultusunda özel eğitim alanında kendini yetkin hisseden az sayıdaki katılımcının öyküleri kapsamında lisans hayatlarında özel eğitim

konusunda yetkin hocalardan ders aldıkları, kendi dönemlerindeki diğer üniversiteler kıyasla daha fazla özel eğitim içerikli ders aldıkları ve özel eğitim alanında uzun süreli staj veya çalışma imkanı buldukları görülmüştür. Meslek öncesi önemli ölçüde bir hazırbulunuşluğun olduğu görülmekte ve bu durumun psikolojik danışmanların öz-yeterlik inançlarını olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir.

Katılımcıların yine küçük bir kısmı öğrencilerin ihtiyaçlarını belirlemede ve bu ihtiyaçlara yönelik müdahale planı oluşturmada kendilerini yetkin hissettiklerini belirtmişlerdir.

> K11: PDR çıkışlı olduğum için bir özel eğitimci gibi yapsam da dersimin birazını, birazını da psikolojiye veriyorum ve çocuğun o anki duygu durumu hakkında çıkarımlar yapıyorum. Niye böyle oldu gibi, bazı öğrencilerimizin travmaları hakkında çalışabiliyoruz. Bu yönde bir özel eğitimci gibi düşünüp aynı zamanda kendi kimliğimi de bırakmadan psikolojik tahlillerde de bulunuyorum. Mesela bir öğrencimizin telefonla ilgili bir travması var. Tüm alana yansıyor bu, ben şimdi o travmayı çözdüğümde çocuğun büyük anlamda mutlu olacağını bildiğim için en başta o telefonu çözmeye yer veriyorum çoğunlukla. Tabi süreçteki o rutin derslerimizi de yapıyoruz ama başlangıçta bu alana yönelik çalışıyorum. Bu kimliğimi hiçbir zaman kaybetmemeye çalışıyorum.

Katılımcılardan biri bu alanda devamlı olarak profesyonel gelişimini sürdürdüğünü ve bu noktada kendini yetkin hissettiğini belirtirken biri de personellerin eğitimi noktasında kendini yetkin hissettiğini belirtmiştir.

> K10: Devamlı kendimizi geliştirmeye çalışıyoruz zaten bu kişisel gelişim anlamında. Aynı zamanda ben özel eğitim yüksek lisansı da yaptım. Okumayı seven birisiyim. Maliye, psikoloji, klinik psikoloji, özel eğitim alanlarında… Devamlı kurs alıp kendimi geliştirmeye de çalışıyorum. Nöropsikolojik alanda kendimi geliştirmeye çalışıyorum. Yani çocukları bir birim daha ilerletebilir miyim onu düşünüyorum. Zihinsel kapasitelerini ilk başta testlerle ölçüyoruz. Sonra bir eğitim programı hazırlayıp tekrar test yöntemi deniyoruz bir yıl ya da iki yıl sonra. Tanı gruplarında değişmeler olduğunu fark ettik mental gruplarda. Yani orta mentallerin IQ düzeylerinin biraz daha yükseldiğini far ettik. Bu alanda yani kısmen başarılı olduğumuzu düşünüyorum.

> K2: Orada çok istekli öğretmenlerle hizmet içi eğitimde iyiydik. Orası büyüktü, çok kalabalıktı. Her öğretmen olmasa bile genç arkadaşlarla ya da ilgili arkadaşlarla oturup neler yapılabileceği ile ilgili konuşabiliyorduk. Onların kendini yetiştirmesine rehberlik edebiliyordum. O zaman kendimi rehber öğretmen gibi hissediyordum o alanda.

Psikolojik Danışmanların Yeterlik Sahibi Olması Gereken Alanlar

Bu temel alan kapsamında psikolojik danışmanlar rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı çalışmalarını daha etkili gerçekleştirebilmek adına hem kendilerinde hem de çevrelerinde gözlemledikleri yaşantılar sonucunda eksikliğini hissettikleri, geliştirilmesi gereken bilgi ve becerileri açıklamışlardır (*Bknz.* Tablo 10).

Tablo 10

Psikolojik Danışmanların Yeterlik Sahibi Olması Gereken Alanlar Temel Alanı

Kategori/Alt Kategori	Sıklık
Özel eğitimde aileyle etkili çalışabilme	Değişken
Özel eğitimdeki tanı gruplarının özellikleri, ihtiyaçları, eğitimi ve değerlendirilmesi	Değişken
Uygulama deneyimi kazanma	Değişken
Psikolojik danışma ve farklı beceri eğitimleri alma	Değişken
Tanı gruplarının biyolojik alt yapısı ve tıbbi tedavi yöntemleri	Nadir

Bu bağlamda psikolojik danışmanların çoğunluğu ailelerin eğitimi ve rehberliği, aile danışmanlığı gibi alanlarda uzmanlaşma gerekliliğini vurgulamışlardır.

> K4: Bence aile danışmanlığı eğitiminin şart olduğunu düşünüyorum. Çünkü ben lisanstayken aile danışmanlığı dersi almıştım. Çok istediğim bir alan ki hala almayı düşünüyorum bir eğitim. Daha sonra aile danışmanlığında çalışmak istiyorum aslında Milli Eğitim'den sonraki aşamada. Kesinlikle olması gerektiğini düşünüyorum çünkü veliler sadece çocuklarının problemleriyle gelmiyor. Ben boşanmak istiyorum diye gelen veli de var bana. Kesinlikle bilgi sahibi olunması gerektiğini düşünüyorum. Oyun terapisi bir de, çünkü otizmli çocukla başka yapabileceğiniz hiçbir şey yok. Oyun oynarken ne bildiğini, ne yapabildiğini görmemiz gerekiyor aslında. Ben bu konuda çok tecrübesizim, kendimi geliştirmeye çalışıyorum ama dokümanlar çok yeterli olmuyor.

Psikolojik danışmanların yaşadıkları güçlükler konusunda aile eğitimi ve rehberliğini vurgulamaları bu konuda eğitim alma ihtiyacı hissetmelerini açıklamaktadır. Psikolojik danışmanların çoğunluğu ayrıca özel gereksinimli bireylerin tanısal özellikleri ve eğitimleri konusunda daha yetkin olmaları ve bu yönde eğitim almaları gerektiklerini belirtmişlerdir.

> K7: Öğrencileri tekrardan tanıma eğitimi olabilir. Öğrencileri dediğim, bütün tanılara dair. Çünkü bu tanılara dair genel bilgimiz var, bir ya da iki ders aldık. Genel özelliklerini biliyoruz. Hizmet içi eğitim dendiğinde çalışmaya dair bir şeyler verilecektir orada, akademiye dair değil de çalışmaya dair. Her tanıya yönelik öğrencilerin davranış biçimleri ve ihtiyaçları olabilir. Şunlara ihtiyaç

> duyar, bu davranışları sergilerler, ihtiyaçları da şu şekilde karşılanabilir diye en azından bir yol gösterme olabilir diye düşünüyorum hizmet içi eğitimlerde bütün tanılara ait. Geri kalan görüşme kısmını kendimiz alanımızla ilgili olduğu için halledebiliriz diye düşünüyorum. Burada yetkinliği artırmak için kendi alanımızda bir eğitime gitmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Psikolojik danışmanların lisans dönemlerinde özel eğitim alanı ile ilgili yeterli ders almamaları ve yeterli uygulama deneyimine sahip olmamaları bu alanda eğitim ihtiyacı hissetmelerini açıklamaktadır. Psikolojik danışmanların bir kısmı da lisans dönemlerinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, RAM'lar veya ilgili sivil toplum kuruluşları ile daha fazla uygulama deneyimine sahip olmuş olmayı istediklerini belirtmişlerdir.

> K7: Hem bu alanda hem PDR'nin görev yapabildiği diğer alanlarda çünkü sadece PDR dediğinde okulda ve RAM'da rehber öğretmen değil. Adliyede çalışan oluyor, cezaevinde, rehabilitasyon merkezinde, her yerde… Her alana dair kesinlikle bir stajın olması gerektiğini düşünüyorum. Bu nasıl artırılabilirdi diğer derslerle, belki derslerin kredisini falan ayarlama amaçlı başka dersleri de aynı anda vereceğiz diye stajları daha kısa tutulmuş olabilir. Bir sürü problem var ne diyeyim yönetimsel mi diyeyim artık şuan o kelimeyi bulamadım o tarz problemlerden dolayı yapılamamış olabilir ama ben kesinlikle çok daha fazla stajın gerektiğini ve çok daha fazla zaman harcanması gerektiğini düşünüyorum. O zaman bu bile fazla gelmiş olabilir bize ama kesinlikle ihtiyaç vardı alanda bizzat stajyer olarak çalışmaya okurken. En azından iki ay sürekli orada olmaya ihtiyaç vardı ve bir psikolojik danışmanın yaptığı görevlerin hepsine maruz kalmaya ihtiyacımız vardı. Her alanda, hepsini görmeye ihtiyacımız vardı.

Katılımcıların bir kısmı psikolojik danışma becerileri konusunda daha yetkin ve profesyonel olmaya ihtiyaç duyduklarını ve işaret dili, oyun terapisi, aile danışmanlığı, grup rehberliği etkinlikleri konularında eğitimlere ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir.

> K12: Grup yönetmeyi, özellikle etkileşim grubu yönetmeyi öğrenmelerini mesela bunu çok önemserdim.

Psikolojik danışmanların özel gereksinimli bireylerle iletişim kurmakta normal gelişim gösteren bireylere kıyasla daha fazla güçlük çektikleri göz önünde bulundurulduğunda, iletişim kurmalarını ve güvenli ilişki geliştirmelerini kolaylaştıracak kanalları zenginleştirmelerinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Günümüzde özel gereksinimli bireylerle çalışmada ilişkisel temelli modellerin ortaya çıktığı ve oyun terapisi yaklaşımlarının uygulamada yer almaya başladığı görülmektedir (Greenspan ve Wieder, 2017).

Son olarak katılımcılar arasından bir kişi ise, psikolojik danışmanların tıbbi terminolojiye de hâkim olmalarını, tanı gruplarının biyolojik alt yapısını bilerek tıbbi tedavi planları konusunda genel bir eğitimlerinin olması gerektiğini söylemiştir.

> K10: Burada zihinsel kapasite ve genetik faktörler çok önemli, bu konuda bilginin artırılmasına yönelik temel bir eğitim programı hazırlanmalı. Konuşmayla ilgili bir örnek vereyim, genetik faktörler ve tıbbi faktörler gerçekten önemli. 15 yaşında bir çocuk geliyor, hiçbir konuşma fonksiyonu yok. Bir rehber öğretmenimiz diyor ki biz bunu burada konuştururuz ama tıbbi olarak imkânsız bir durum. Çocuk 7-8 yaşını geçtikten sonra konuşma becerisini maalesef yitirmiş oluyor. Ama arkadaş onu bilmediği için hemen umut satıyor. Velilerin zaten duymak istedikleri sözcükler bunlar, o zaman iki sene sonra, hani hocam konuşmadı oluyor. O arkadaş deneyimle bunu öğreniyor ama bence deneyimle öğrenmemeli. Bunun bir lisans eğitimi gibi düzenli bir şekilde eğitiminden geçmeli. Beyinde NMDA dediğimiz zekânın belirleyici reseptörleri var. Onlar yedi yaş civarında gül budamak gibi ortadan kaybolurlar. Bir biyolojik eğitimden geçmeleri bana kalırsa faydalı olur çünkü hem PDR hem psikoloji hem klinik psikoloji okumuş birisi olarak PDR'nin tıbbi terminolojisinin çok zayıf olduğunu düşünüyorum.

Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığının Geliştirilmesine Yönelik Öneriler

Araştırmanın son temel alanı, psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarının gelişimine yönelik getirdikleri öneriler üzerine şekillenmiştir (*Bknz.* Tablo 11).

Tablo 11

Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığının Geliştirilmesine Yönelik Öneriler Temel Alanı

Kategori/Alt Kategori	Sıklık
Destekleyici eğitimlerin verilmesi	Değişken
PDR programlarında rehabilitasyon danışmanlığının daha fazla tanınmasına yönelik çalışmaların yapılması	Değişken
Yetkinlik ve uzmanlık temelli istihdamın yapılması ve çalışmaların buna göre şekillendirilmesi	Değişken
Ücretlerde iyileştirme yapılması – alt limit belirlenmesi	Nadir
Özel eğitim ve rehabilitasyon sisteminin denetlenmesi ve yeniden yapılandırılması	Nadir

Bu kapsamda psikolojik danışmanların çoğunluğu destekleyici eğitimlerin verilmesi ya da artırılması yönünde önerilerde bulunmuşlardır.

K7: Artık geldik, biz bunu hizmet içi eğitimde alabiliriz bu verilirse. Bu kesinlikle lazım olan bir şey ve yok. Yani ben rastlamadım hizmet içi eğitime rehabilitasyon psikolojik danışmanlarına yönelik.

K9: Ekstra eğitimler sağlayabilir bakanlıklar. Katılması zorunlu olması gerekir hani ben gönüllü olarak katılırım ama herkes katılır mı bilmem. Onun için herkesin gönüllü olarak bir ay bile olsa o çok fayda sağlar.

Psikolojik danışmanların bir kısmı rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına RPD programlarında daha fazla yer verilmesi, bu alanın psikolojik danışman adaylarına daha iyi tanıtılması ve bu konuda bilgilendirilmeleri konusunda önerilerde bulunmuşlardır.

K3: Ama şu da bir gerçek rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı çok fazla bilinen bir alan değil. Çok çalışan yok. Biraz daha tanınması gerekiyor. Dersler biraz daha fazlalaştırılabilir. Çünkü özel eğitim artık eskisi gibi değil, biraz daha önemseniyor. Her ilde bir şeyler yapılmaya çalışılıyor. Bunların duyurulması, dersler fazlalaştırılabilir. Deneyim ve gözlem. Ben mesela dört sene boyunca hiç özel eğitim merkezine gitmedim. Ya da RAM'ın ne olduğunu çok fazla bilmiyordum. Nasıl biz kurum deneyimi ve okullarda gözlem yapıyorsak buna yönelik de bir ders konulabilir.

Psikolojik danışmanların bir kısmı bu alanda çalışacak personelin bu doğrultuda bir eğitim sürecinden geçmesi ve bu alanda yetkinlik ve uzmanlık temelli istihdamların yapılmasını önermişlerdir.

K2: Bence var ya ayrılmalı ya, branşlaşılmalı. PDR çok geniş. PDR deyip geçiliyor ama beş alan var. Bunların her biri ayrı bir lisans eğitimi olmalı. Hepsi bambaşka şeyler çünkü. Özel eğitimde PDR çalışmaları farklı bir şey olmalı en azından. Aile de öyle, okul da öyle. Hepsi bambaşka.

Psikolojik danışmanların bir kısmı da çok düşük ücretler karşılığında çalıştıklarını ve bu ücretlerde iyileştirme yapılması/alt limit belirlenmesi yönünde öneride bulunmuşlardır.

K8: Mesela devlette çalışan bir okul psikolojik danışmanı ile rehabilitasyonda çalışan ya da kolejlerde de gerçekten çok güzel ücretler alanlar var. Rehabilitasyon merkezlerinde de bu fiyat biraz hani o geniş yelpaze biraz azaltılmış olsa gerçekten bir yeni mezun olmaya hazırlanan bir öğrenci için evet alternatifler halinde olur yani mecbur kaldığı için gitmek zorunda olduğu bir kurum olmaz. Alternatif ve ilgi duyduğu için olur ve bu gerçekten çalışma aşkını, çalışma şevkini çok artırır. Çünkü böyle değil mi? Takdir edileceksin, yaptığın işin karşılığını alacaksın maddi manevi. Bu senin çalışmaya olan şevkini daha da artırıyor. İster istemez bütün hayatımız böyle yani fıtrat olarak

insan yaptığının karşılığını almayı bekler. Bu konuda yapılacak çalışmalar ücretten başlamalı bence.

K14: Onun dışında bence rehber öğretmenlerin alması gereken ücret için alt limit belki belli olabilir.

Son olarak psikolojik danışmanların ufak bir kısmı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin denetleme mekanizmalarının formalitede kaldığını, bu durumun düzeltilmesi, özel eğitim ve rehabilitasyon çalışmalarının daha iyi denetlenmesi ve bu alanda köklü yapısal değişiklerin olması gerektiğini belirtmişlerdir.

K3: Yani okuldaki idareciler bilgilendirilmeli, bir de bunun denetiminin de çok fazla yapıldığını düşünmüyorum. Yani mesela RAM'lar sadece şey gibi değil de yani ne yapılıyor ne yapılmıyor çok belli değil. Karambole gidiyormuş gibi sanki. Çocuklar da çok fazla farkında değil. Ya da sınıf öğretmenleri bildiği halde özel eğitime yönlendirmeyebiliyor ya da kendi başından atmak için yönlendiren öğretmenler oluyor. Yani şey gibi dışlanmış, aman görmeyeyim gibi.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin yeterli düzeyde ve nitelikli bir şekilde denetlenmediği Altınkurt'un (2008) çalışmasının da bir bulgusu olarak ortaya çıkmıştır. Her iki çalışmada da katılımcılar özel eğitim ve rehabilitasyon merkez müdürlerinin çoğunlukla eğitimci olmadığını, ticari kaygılarla kurum yöneticiliği yaptıklarını ve yapılan işlerin de etkili değerlendirilmemesinin etkisiyle ciddi oranda kalite düşüklüğünün olduğunu belirtmişlerdir.

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlarından elde edilen bulgular ışığında Türkiye'deki rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarının gelişmeye açık bir durumda olduğu görülmektedir. Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarının daha ileri seviyede olduğu ABD'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanındaki akreditasyon çalışmalarını gerçekleştiren CORE isimli bir kuruluşun olması (Leahy ve Szymanski, 1995), rehabilitasyon psikolojik danışmanlarından oluşan ve bu alanda aktif çalışmalar yürüten ARCA isimli bir dernek olması ve bu derneği ACA'da temsil eden bir yönetim konseyi üyesinin yer alması ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çok sayıda kuruluş ve bu kuruluşları kapsayan çatı bir kurum olması (Maki ve Tarvydas, 2011) ülkemizde de örnek alınabilecek uygulamalar olarak görülebilir. ABD'de bu şekilde yerleşmiş bir sistemin olması rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışan kişilerin haklarını korumada, alan dışı istihdamların önüne geçmede, dernekler aracılığıyla meslek

elemanlarının birbirlerinden haberdar olmalarında ve birlikte hareket etmelerinde kolaylaştırıcı ve teşvik edici bir unsur olarak yorumlanabilir. Ülkemizde de böyle girişimlerin olması hem bu konularda hem de araştırmaya katılan psikolojik danışmanların önerilerini gerçekleştirmede önemli bir gelişme olacaktır.

ABD'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının bir alt uzmanlık alanı olarak mesleki rehabilitasyon danışmanlığı alanının olduğu; bu alanda verilen hizmetlerden alınan verimi ve hizmetlerin kalitesini artırmak amacıyla dinamik bir şekilde geliştirici çalışmalarda bulunulduğu göz önüne alındığında (Dutta ve diğerleri, 2016) ülkemizde de bu konuda yapılacak çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların görüşleri incelendiğinde özel gereksinimli öğrencilerin mesleki gelişimlerine ve yönlendirmelerine yönelik neredeyse hiçbir ifadenin olmaması bu alanda sınırlı sayıda uygulama yapıldığını düşündürmektedir. Psikolojik danışmanlar ağırlıklı olarak eğitsel ve kişisel çalışmalar yaptıklarından söz etmiş fakat mesleki rehberlik hizmetlerinden bahsetmemişlerdir. Bu konuda yetersiz bilgilerinin giderilmesi, özel gereksinimli bireylerin istihdam olanaklarından daha etkili yararlanabilmeleri ve kendilerine uygun mesleki tercihlerde bulunabilmeleri amacıyla ülkemizde de mesleki rehabilitasyon danışmanlığı alanında donanımlı psikolojik danışmanların yetişmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

BÖLÜM 5

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma sürecinde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışan psikolojik danışmanların görüşlerinden elde edilen bulgular doğrultusunda ortaya çıkan sonuçlar sunulmuş ve uygulayıcılar ile araştırmacılara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Sonuçlar

Bu araştırmanın amacı, özel eğitim ve rehabilitasyon alanında çalışan psikolojik danışmanların alan uygulamalarına ilişkin yaşantı ve deneyimlerini, bu alana yönelme ya da alandan uzaklaşma sebeplerini, hangi alanlarda güçlük yaşayıp hangi alanlarda yetkin hissettiklerini, bu alanın yönetimsel, yasal ve pratikteki eksikliklerinin neler olduğunu, söz konusu eksikliklerin nasıl düzeltilebileceği ve alanın nasıl geliştirilebileceğini incelemektir. Bu amaçlar doğrultusunda elde edilen sonuçlara aşağıda maddeler halinde yer verilmiştir.

1. Psikolojik danışmanlar mezuniyetten sonra istedikleri işe girememe, rehabilitasyon alanına duydukları ilgi, lisans dönemlerinde bu alanda aldıkları donanımlı eğitim ve gördükleri zengin uygulama deneyimleri, aile ve arkadaşlarının etkisi, çalıştıkları kurumun lokasyon açısından uygunluğu, kendi kurumlarını açmak istemeleri ve kendilerine iş teklifi gelmesi ya da tesadüfi gelişmeler sonucu bu alanda çalışmayı tercih etmektedirler.
2. Psikolojik danışmanlar genellikle rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışmayı tercih etmemektedirler. Bu durumun sebepleri; düşük ücret, dezavantajlı gruplarla çalışmakta zorlanmak, alan dışı işler, yetersiz hissetme ve bu alanın geri planda kalmış olmasıdır.
3. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri finans konusunda ciddi sıkıntılara sahip olan kurumlar olmaları sebebiyle düşük ücretle personel çalıştırmak durumunda kalmaktadırlar.

4. Psikolojik danışmanlar özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışma koşullarının yıpratıcı ve zor olduğunu düşünmektedirler.
5. Psikolojik danışmanlar derse girdikleri için psikolojik danışma ve rehberlik faaliyetlerine yeterli zamanı ayıramamaktadırlar.
6. Psikolojik danışmanlar rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında kendilerini yetersiz hissetmekte ve yetkinlik kaygısı yaşamaktadırlar.
7. Psikolojik danışmanlar rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının güncel gelişmeler, maaş ve statü, çalışma koşulları, alınan eğitime uygunluk gibi konularda PDR'nin diğer alt dallarına göre geri planda kaldığını düşünmektedirler.
8. Psikolojik danışmanların özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde en sık yaptıkları çalışmalar; konsültasyon, personel ve aile eğitimi, kişisel/sosyal rehberlik hizmetleri ve derse girmedir.
9. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde öğretmenler ile psikolojik danışmanlar arasında işbirlikçi bir çalışma ortamı mevcuttur.
10. Kurum yöneticilerinin psikolojik danışmanlardan en büyük beklentileri veli memnuniyetini ve devamlılığını sağlamalarıdır.
11. Kurumdaki öğretmenlerin psikolojik danışmanlardan en büyük beklentileri öğrencilerin davranışsal ve eğitsel problemlerine yönelik destek almaktır.
12. Ailelerin psikolojik danışmanlardan en büyük beklentileri öğrencilerin davranışsal ve eğitsel problemlerine yönelik destek almaktır.
13. Psikolojik danışmanlar aileler kendilerinden mucizevi değişimler gerçekleştirmelerini bekledikleri için baskı altında hissetmektedirler.
14. Psikolojik danışmanlar aileleri eğitim sürecine katmakta zorlanmaktadır.
15. Psikolojik danışmanlar çocuklarının özel gereksinimli birey olduğunu kabul etmeyen ailelerle çalışmakta zorlanmaktadır.
16. Ailelerin ağırlıklı olarak düşük eğitim ve sosyo-ekonomik düzeyine sahip olmaları öğrencinin ihtiyaçlarına yönelik rehberlik faaliyetlerini zorlaştırmaktadır.
17. Bazı aileler çocuklarını kuruma getirdikleri için maddi taleplerde bulunmaktadırlar.
18. Psikolojik danışmanların bazıları aynı zamanda yönetimsel görevlere sahiptir ve bu durum rehberlik faaliyetlerini aksatmaktadır.

19. Okul, RAM ve özel eğitim kurumları işbirliği içinde hareket etmekte zorlanmakta ve iletişim eksikliği yaşamaktadırlar.
20. Psikolojik danışmanlar kendilerini en çok iletişim becerileri sayesinde aile ve öğrenciler ile güçlü ilişkiler kurma konusunda yetkin görmektedirler.
21. Psikolojik danışmanlar kendilerini özel eğitim alanına hâkim hissetmemektedirler.
22. Psikolojik danışmanlar en çok aile rehberliği ve danışmanlığı konusunda donanım ve eğitime ihtiyaç duymaktadırlar.

Öneriler

Bu bölümde; araştırmanın sonuçlarından hareketle psikolojik danışman eğitimcilerine ve uygulayıcılara, araştırmacılara ve eğitim politikacılarına yönelik öneriler sunulmuştur.

Psikolojik Danışman Eğitimcileri ve Uygulayıcılar İçin Öneriler

1. PDR lisans ve lisansüstü programlarında özel eğitim ve rehabilitasyon ile ilgili kuramsal ve uygulama derslerine daha fazla yer verilmelidir.
2. PDR programlarında, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı yüksek lisans programlarının açılması bu alanın Türkiye'de gelişimine önemi bir katkı sağlayacaktır.
3. Üniversitelerin kariyer merkezlerinde üniversite öğrencilerine verilen kariyer psikolojik danışmanlığı süreçlerinde PDR öğrencilerinin mezuniyet sonrasındaki tüm istihdam seçenekleri ve alt uzmanlık alanları konusunda detaylı bilgilendirilmeleri sağlanmalıdır.
4. Okul, RAM ve diğer kurumlar ile işbirlikçi ve koordineli çalışmaya daha fazla önem verilmelidir.

Araştırmacılara Öneriler

1. Bu çalışmada yalnızca psikolojik danışmanların bakış açıları incelenmiştir. rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarına ilişkin kurum

yöneticilerinin, öğretmenlerin ve ailelerin görüşlerinin incelendiği bir araştırmanın yürütülmesi önerilmektedir.

2. Bu çalışma Ankara, Denizli, İzmir, Aydın ve Muğla illerindeki 14 psikolojik danışmanla sınırlıdır. Benzer bir çalışma farklı illerden daha geniş gruplarla tekrarlanabilir.

Eğitim Politikacıları İçin Öneriler

1. Hızlı gelişen ve değişen eğitim uygulamaları nedeniyle güncel psikolojik danışman becerilerine sahip olmak amacıyla sürekli gelişimi destekleyen eğitimler verilmelidir.
2. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yalnızca psikolog veya psikolojik danışmanlar istihdam edilmeli, alan dışı personel alımı yapılmamalıdır.
3. Ücretlerde iyileştirmeler yapılmalı ve bu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan öğretmen ve psikolojik danışmanlar için bir alt limit belirlenmelidir.
4. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yönetici olabilmek için eğitim fakültelerinden mezun olma şartı getirilmelidir.
5. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yürütülen eğitim ve rehberlik çalışmaları daha etkili denetlenmeli, çalışanların özlük hakları iyileştirilmeli ve korunmalıdır.

KAYNAKLAR

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2005). *5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun*. Resmi Gazete, Sayı 25868.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2010). *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik,* Sayı 27691.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2012). *Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği,* Sayı: 28401.

Aksoy, V. ve Diken, İ. H. (2009). Rehber Öğretmen Özel Eğitim Öz Yeterlik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 10*(1), 29-37. Erişim adresi: http://dergiler.ankara.edu.tr

Altınkurt, N. (2008). *Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye.

American Counseling Association. (2014). *2014 ACA code of ethics.* American Counseling Association. Retrieved from https://www.counseling.org

American Counseling Association. (2019). *What is counseling?* Retrieved from https://www.counseling.org/

American Rehabilitation Counseling. (2018). *Understanding rehabilitation counseling*. Retrieved from http://www.arcaweb.org/

American School Counseling Association. (2019) *ASCA national model.* Retrieved from https://www.schoolcounselor.org/

Arşit, M. H. (2019). *Özel Eğitim Okulları İle Rehberlik Ve Araştırma Merkezlerinde Görev Yapan Rehberlik Öğretmenlerinin Özel Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetlerine İlişkin Özyeterliliklerinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Biruni Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Ataman, A. (2012). Özel Eğitime Muhtaç Olmanın Nedenleri, Anlamı ve Amaçları. A. Ataman (Ed.), *Temel Eğitim Öğretmenleri İçin Kaynaştırma Uygulamaları ve Özel Eğitim*. (ss. 3-54). Ankara: Vize Yayıncılık.

Bakırcıoğlu, R. (2002). *Çocuk Ruh Sağlığı ve Uyum Bozuklukları.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Bakırcıoğlu, R. (2005). *Rehberlik ve Psikolojik Danışma.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Bakırcıoğlu, R. (2006). Türkiye'de Ruh Sağlığı. M. Hesapçıoğlu ve A. Durmuş (Editörler), *Türkiye'de Eğitim Bilimleri: Bir Bilanço Denemesi.* (ss. 240-254). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Batu, E. S. (2013). Kaynaştırma ve Destek Özel Eğitim Hizmetleri. İ. H. Diken (Ed.), *Özel Gereksinimli Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim.* (ss. 91-107). Ankara: Pegem Akademi.

Bernaud, J., Cohen-Scali, V., & Guichard, J. (2007). Counseling psychology in France: A paradoxical situation. *Applied Psychology, 56*(1), 131-151. doi: 10.1111/j.1464-0597.2007.00281.x

Bilgin, M. (2000). Psikolojik Danışma ve Rehberlik Eğitiminde Çağdaşlaşma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6*(6), 21-36. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr

CACREP. (2019). *What is CACREP?* Retrieved from https://www.cacrep.org/

Chan, F., Chronister, J., Catalano, D., Chase, A., & Lee, E. J. (2004). Foundations of rehabilitation counseling. *Directions of Rehabilitation Counseling, 15*, 1-11. Erişim adresi: https://counseling.sfsu.edu

Commission on Rehabilitation Counselor Certification. (2010). *Code of professional ethics for rehabilitation counselors.* Retrieved from https://www.crccertification.com/

Creswell, J. W. (2013). Nitel Çalışma Tasarımı (A. Budak ve İ. Budak, Çev.). M. Bütün ve S. B. Demir (Editörler), *Nitel Araştırma Yöntemleri - Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (ss. 42-67). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Deniz, S. (2016). Rehber Öğretmen Adaylarının Özel Eğitime Yönelik Özyeterlik Algılarının İncelenmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 17*(38), 154-175. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr

Doğan, S. (1995). Türkiye'de Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Alanında Meslek Kimliğinin Gelişimi ve Bazı Sorunlar. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2*(7), 32-44. Erişim adresi: http://pdrdergisi.org/

Doğan, S. (2000a). Psikolojik Danışman Eğitiminde Akreditasyonun Gereği ve Bir Model Önerisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2*(4), 31-38. Erişim adresi: http://pdrdergisi.org/

Doğan, S. (2000b). Türkiye'de Psikolojik Danışma ve Rehberliğin Durumu ve Geleceğe İlişkin Yönelimler. *Eğitim ve Bilim, 25*(118), 3-8. Erişim adresi: http://egitimvebilim.ted.org.tr/

Dörnyei, Z. (2007). *Research methods in applied linguistics.* New York: Oxford University Press.

Dutta, A., Chan, F., Kundu, M. M., Kaya, C., Brooks, J., Sánchez, J., & Tansey, T. N. (2016). Assessing vocational rehabilitation engagement of people with disabilities. *Rehabilitation Counseling Bulletin, 60*(3), 145–154. doi:10.1177/0034355215626698

Ekiz, D. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Eripek, S. (2004). Türkiye'de Zihin Engelli Çocukların Kaynaştırılmalarına İlişkin Olarak Yapılan Araştırmaların Gözden Geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 5*(2), 25-32. Erişim adresi: http://dergiler.ankara.edu.tr

Eripek, S. (2005). Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Özel Eğitim. S. Eripek (Ed.), *Özel Eğitim.* (ss. 1-14). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.

Eripek, S. (2006). Özel Eğitim: Cumhuriyetten Günümüze. M. Hesapçıoğlu ve A. Durmuş (Editörler), *Türkiye'de Eğitim Bilimleri: Bir Bilanço Denemesi*. (ss. 313-326). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Girgin, G. (2019). Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğrenci Kişilik Hizmetleri ve Rehberlik. A. Kaya (Ed.), *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* (ss.1-33). Ankara: Anı Yayıncılık.

Gladding, S. T. (2012). *Aile Terapisi, Tarihi, Kuram ve Uygulamaları,* (İ. Keklik ve İ. Yıldırım, Çev. Editörleri). Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği.

Greenspan, S. I. ve Wieder, S. (2017). *Otizmde Derinlemesine Oyunla Tedavi* (M. I. Koç, Çev.) İstanbul: Özgür Yayınları. (2015).

Güven, M. (2019). Okullarda Rehberlik Servisleri-Hizmetler. A. Kaya (Ed.), *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* (ss. 55-81). Ankara: Anı Yayıncılık.

Hanley-Maxwell, C., Al Hano, İ., & Skivington, M. (2007). Qualitative research in rehabilitation counseling. *Rehabilitation Counseling Bulletin, 50* (2), 99-110. doi: 10.1177/00343552070500020801

Hill, C. (2012). *Consensual qualitative research: A practical resource for investigating social science phenomena.* Washington: American Psychological Association.

Hill, C. E., Thompson, B. J., & Williams, E. N. (1997). A guide to conducting consensual qualitative research. *The Counseling Psychologist, 25*(4), 517-572. doi: 10.1177/0011000097254001

Hill, C. E., Thompson, B. J., Hess, S. A., Knox, S., Williams, E. N., & Ladany, N. (2005). Consensual qualitative research: an update. *Journal of Counseling Psychology, 52*(2), 196-205. Retrieved from https://epublications.marquette.edu/

Jones, L. K. (1994). Frank Parsons' contribution to career counseling. *Journal of Career Development, 20*(4), 287-294. doi: 10.1177/089484539402000403

Kargın, T. (2013). BEP Hazırlama ve Öğretimin Bireyselleştirilmesi. İ. H. Diken (Ed.), *Özel Gereksinime İhtiyacı Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* (ss. 61-90). Ankara: Pegem Akademi.

Kaya, A. (2018). *İnsan İlişkileri ve İletişim.* Ankara: Pegem Akademi.

Kaya, C. (2018). Rehabilitation counseling: The stage of change and disability acceptance models. C. Şahin (Ed.), *20. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi* (ss. 704-707). Erişim adresi: http://www.pdrkongre2019.org

Kaya, C. ve Sarı, E. (2018a). Rehabilitation counseling in Turkey: A literature review. C. Şahin (Ed.), *20. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi* (ss. 696-699). Erişim adresi: http://www.pdrkongre2019.org

Kaya, C. ve Sarı, E. (2018b). Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığına Giriş: Türkiye Uygulamalarının Temelleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 8*(51), 247-265. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr

Kaygusuz, C. (2019). Özel Eğitim ve Rehberlik. A. Kaya (Ed.), *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* (ss.303-334). Ankara: Anı Yayıncılık.

Kessler, R.C., Aguilar-Gaxiola, S., Alonso, J., Chatterji, S., Lee, S., & Üstün, T. B. (2009). The WHO world mental health (WMH) surveys. *National Institutes of Health, 6*(1), 5-9. Erişim adresi: https://www.ncbi.nlm.nih.gov

Korkut Owen, F. ve Owen, D. W. (2008). Okul Psikolojik Danışmanlarının Rol ve İşlevleri: Yöneticiler ve Psikolojik Danışmanların Görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 41*(1), 207-221. Erişim adresi: http://dergiler.ankara.edu.tr

Korkut Owen, F., Acar, T., Haskan Avcı, Ö. ve Kızıldağ, S. (2013). Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programlarının Mezunlar Tarafından Değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(2), 354-372. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr

Korkut, F. (2007). Psikolojik Danışmanların Mesleki Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık İle İlgili Düşünceleri ve Uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32,* 187-197. Erişim adresi: http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr

Korkut-Owen, F., Sadri Damirchi, E., & Molaei, B. (2013). İki Orta Doğu Ülkesinde Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanı: Türkiye ve İran. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26*(1), 81-103. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr

Kuzgun, Y. (2016). *Rehberlik ve Psikolojik Danışma.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Leahy, M. J., & Szymanski, E. M. (1995). Rehabilitation counseling: Evolution and current status. *Journal of Counseling & Development, 74,* 163–166. doi: 10.1002/j.1556-6676.1995.tb01843.x

Leahy, M. J., Muenzen P., Saunders, J. L., & Strauser, D. (2009). Essential knowledge domains underlying effective rehabilitation counseling practice. *Rehabilitation Counseling Bulletin, 52*(2), 95-106. doi: 10.1177/0034355208323646

Maiden, R. J. (2014). *Vocational rehabilitation counselors' perceptions and experiences of career theory usage with people with a disability and a criminal record* (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Iowa, Iowa, United States.

Maki, D. R., & Tarvydas, V. M. (2011). *The professional practice of rehabilitation counseling.* New York: Springer Publishing Company.

Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2018). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim.* Erişim adresi: https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2017_2018.pdf

Milli Eğitim Bakanlığı. (1997). *573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.* Resmi Gazete, Sayı 23011.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2001). *Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmi Gazete, Sayı 24376.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2006). *Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmi Gazete, Sayı 26184.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). *Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği.* Resmi Gazete, Sayı 28296.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmi Gazete, Sayı 30236.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.* Resmi Gazete, Sayı 30471.

Nazlı, S. (2016a). *Aile Danışmanlığı.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Nazlı, S. (2016b). *Kapsamlı Gelişimsel Rehberlik Programı.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Ocaktan, M. E., Özdemir, O. ve Akdur, R. (2004). Birinci Basamakta Ruh Sağlığı Hizmetleri. *Kriz Dergisi, 12*(2), 63-73. doi: 10.1501/Kriz_0000000206

Özgüven, İ. E. (1990). Ülkemizde Psikolojik Danışma ve Rehberlik Faaliyetlerinin Dünü ve Bugünü. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 1*(1), 4-15.

Özgüven, İ. E. (2007). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ankara: PDREM Yayınları.

Özyürek, R. (2013). *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Kuramları: Çocuk ve Ergenler İçin Kariyer Rehberliği Uygulamaları.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Patton, M. Q. (2014). Nitel Mülakat Yapma (M. Çakır ve S. İrez, Çev.) M. Bütün ve S.B. Demir (Ed.), *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (ss. 339-422). Ankara: Pegem Akademi.

Pişkin, M. (2006). Türkiye'de Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını. M. Hesapçıoğlu ve A. Durmuş (Editörler), *Türkiye'de Eğitim Bilimleri: Bir Bilanço Denemesi.* (ss. 457-501). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sağlık Bakanlığı. (1998). *Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu.* Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü. Erişim adresi: https://www.tuseb.gov.tr

Sağlık Bakanlığı. (2019). *Türkiye Ruh Sağlığı Profili-2.* Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Ar-Ge ve Sağlık Sistemleri Geliştirme Dairesi Başkanlığı. Erişim adresi: https://shgmarge.saglik.gov.tr

Saki, V. ve Yazıcı, H. (2018). Psikolojik Danışman Adaylarının Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Mesleğine ve Lisans Eğitimi Sonrasına Yönelik Görüşleri. C. Şahin (Editör), *20. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi* (ss. 396-402). Erişim adresi: http://www.pdrkongre2019.org

Sarı, E. (2017). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Saunders, J. L., Barros-Bailey, M., Rudman, R., Daw, D. W., & Garcia, J. (2007). Ethical complaints and violations in rehabilitation counseling: An analysis of commission on rehabilitation counselor certification data. *Rehabilitation Counseling Bulletin, 51*(1), 7-13. doi: 10.1177/00343552070510010301

Shen-Miller, D. S., McWhirter, E. H., & Bartone, A. S. (2012). Historical influences on the evolution of vocational counseling. D. Capuzzi & M. D. Stauffer (Eds.), *Career counseling: foundations, perspectives and applications* (pp. 3-42). New York, NY: Taylor & Francis Group.

Smith, H. B., & Robinson, G. P. (1995). Mental health counseling: past, present and future. *Journal of Counseling & Development, 74*(2), 158-162. doi: 10.1002/j.1556-6676.1995.tb01842.x

Smith, H. L. (2012). The historical development of community and clinical mental health counseling in the United States. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 4*(37), 1-10. Retrieved from http://eds.b.ebscohost.com/

Telef, B. B. (2011). Öğretmenlerin Öz-yeterlikleri, İş Doyumları, Yaşam Doyumları ve Tükenmişliklerinin İncelenmesi. *İlköğretim Online, 10*(1), 91-108. Erişim adresi: http://ilkogretim-online.org.tr

Tuzgöl Dost, M. ve Keklik, İ. (2012). Alanda Çalışanların Gözünden Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanının Sorunları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(23), 389-407. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr

Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği (2017). *Ruh Sağlığı Yasası Taslağı*. Erişim adresi: http://www.pdr.org.tr

Watts, A. G. (1994). Occupational profiles of vocational counselors in Europe. *Journal of Counseling & Development, 73*(1), 44–50. doi: 10.1002/j.1556-6676.1994.tb01708.x

World Health Organization. (2006). *Constitution of the world health organization.* Retrieved from www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf

Wright, G. N. (1980). *Total rehabilitation.* Boston, MA: Little Brown.

Yavuzer, Y. (2018). Psikolojik Danışma ve Rehberlik: Temel Kavramları, İlkeleri ve Tarihçesi. M. E. Deniz ve A. Erözkan (Editörler), *Psikolojik Danışma ve Rehberlik.* (ss. 3-42). Ankara: Pegem Akademi.

Yeşilyaprak, B. (2009). Türkiye'de Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanının Geleceği: Yeni Açılımlar ve Öngörüler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 42*(1), 193-213. Erişim adresi: http://dergiler.ankara.edu.tr/

Yeşilyaprak, B. (2016). Mesleki Rehberlik ve Kariyer Danışmanlığına Giriş. B. Yeşilyaprak (Editör), *Mesleki Rehberlik ve Kariyer Danışmanlığı: Kuramdan Uygulamaya.* (ss. 2-41). Ankara: Pegem Akademi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin.

Yurtal, F. D. (2019). Psikolojik Danışma ve Rehberlikte Hizmet Türleri. A. Kaya (Editör), *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* (ss. 35-53). Ankara: Anı Yayıncılık.

Yükseköğretim Kurulu. (2018). *Yeni Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları*. Erişim adresi: https://www.yok.gov.tr

Yüksel, K., Diken, İ. H., Aksoy, V. ve Karaaslan, Ö. (2012). Rehber Öğretmen Adaylarının Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberliğe İlişkin Öz Yeterlik Algıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31,* 137-148. Erişim adresi: http://pauegitimdergi.pau.edu.tr

EKLER

EK 1. Görüşme Formu

Kurum **:** ……

Tarih **:** ……

Görüşülen Kişi **:** ……

A. Giriş

Merhaba, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programı yüksek lisans öğrencisiyim. Aynı zamanda Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi PDR anabilim dalında araştırma görevlisi olarak görev yapmaktayım. Bu çalışmada, yüksek lisans tezim kapsamında Türkiye'deki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı konusundaki görüşlerini ortaya koymayı planlıyor, konu ile ilgili düşüncelerinizi ve beklentilerinizi öğrenmeyi amaçlıyorum.

Görüşmemiz yaklaşık bir saat sürecektir. Görüşmede sürecindeki tüm konuşmalar ve kişisel bilgileriniz gizli kalacaktır. Bu bilgileri araştırma ekibinin dışında herhangi bir kimse görmeyecektir. İzin verirseniz görüşmeyi kayıt altına almak istiyorum. Ses kaydı almamın sizin için bir sakıncası var mı? Sizin süreçle ilgili sormak istediğiniz bir şey var mı?

İlginiz ve anlayışınız için teşekkürler.

Betül Orman

B. Hazırlayıcı Sorular

1. Kendinizden biraz bahsedebilir misiniz?
2. Kaç yaşındasınız?
3. Hangi üniversiteden mezun oldunuz?
4. Eğitim seviyeniz nedir? (Lisans, Yüksek Lisans, Doktora)
5. Daha önce bölümünüzle ilgili hangi alanlarda çalıştınız?
6. Meslekteki çalışma süreniz nedir?
7. Ne kadar süredir bu kurumda çalışmaktasınız?

C. Görüşme Soruları

1. Bu kurumda çalışmaya nasıl karar verdiniz? Karar verme süreci nasıl oldu anlatır mısınız?
2. Özel eğitim ve rehabilitasyon alanındaki ilk iş gününüzü hatırlıyor musunuz? Hatırlıyorsanız eğer, o günde neler yaşamış ve hissetmiştiniz?
3. İş yerinizdeki sıradan/rutin bir iş gününüzü anlatabilir misiniz? Sabah işe gelip akşam çıkana kadar neler yapıyorsunuz anlatabilir misiniz?
    a. Kurumdaki personele yönelik ne tür çalışmalar yapıyorsunuz?
    b. Engelli bireylere yönelik ne tür çalışmalar yapıyorsunuz?
    c. Engelli bireylerin ailelerine yönelik ne tür çalışmalar yapıyorsunuz?
    d. Diğer kurumlara yönelik ne tür çalışmalar yapıyorsunuz?
    e. Düzenli olarak yaptığınız toplantılar var mı? Toplantılar nasıl geçer (İletişim, konuşulan konular vb.)?
4. Çalıştığınız kurumda size ayrılan fiziksel mekân/ortamı tarif edebilir misiniz? Ayrı bir odanız var mı? Odada birlikte kaldığınız meslektaşlarınız var mı? Size ayrılan fiziksel ortam hakkında ne düşünüyorsunuz?
5. Çalıştığınız kurumda farklı uzmanlık alanlarından kişiler var mı? İş arkadaşlarınızın size yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz? Yaptığınız iş konusunda anlaşmazlık yaşadığınız zamanlar oluyor mu?
6. Çalıştığınız kurumda sizden beklenenler nelerdir?
    a. Kurumdaki yöneticilerin sizden beklentileri nelerdir?
    b. Kurumdaki öğretmenlerin sizden beklentileri nelerdir?
    c. Engelli bireylerin sizden beklentileri nelerdir?
    d. Engelli bireylerin ailelerinin sizden beklentileri nelerdir?
    e. Diğer kurumların sizden beklentileri nelerdir?
7. Çalıştığınız kurumda yaşadığınız güçlükler nelerdir?
8. Sabah işe giderken neler düşünüyorsunuz? Neler hissediyorsunuz?
9. Akşam işten ayrılırken neler hissediyorsunuz? Neler düşünüyorsunuz?
10. Çalıştığınız kurumda kendinizi yetkin ve güçlü hissettiğiniz alanlar nelerdir?
11. Hizmet öncesi zamanınıza (lisans, lisansüstü) geri dönme gibi bir imkânınız olsaydı, çalıştığınız alanda daha iyi hizmet sunmak için hangi konularda eğitim almak isterdiniz?

12. Bakanlıkta çalışan bir yetkili olsaydınız, rehabilitasyon danışmanlığı alanında çalışan psikolojik danışmanların hangi eğitimleri almasını sağlardınız?
13. PDR'nin diğer alt dalları (okul psikolojik danışmanlığı, kariyer psikolojik danışmanlığı, evlilik ve aile psikolojik danışmanlığı, ruh sağlığı psikolojik danışmanlığı) ile karşılaştırdığınızda, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının durumu hakkında neler söylemek istersiniz?
14. Daha önceki kurumlardaki deneyimlerinizi değerlendirdiğinizde ne gibi farklılıklar olduğunu düşünüyorsunuz? (iş yükü, yapılan işler, iş arkadaşları ve yönetici ile ilişkiler vb.)
15. Sizce rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının ülkemizdeki gelişimi için ne gibi eğitsel ve yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır?

EK 2. Etik Kurul Onayı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : **04/02/2019**

Toplantı Sayısı : **02**

Karar Sayısı : **44**

44- Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Betül Orman**'ın "Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Uygulamalarına İlişkin Alanda Çalışan Psikolojik Danışmanların Görüşleri" başlıklı tezi ile ilgili 03/12/2018 tarih ve 14/195 sayılı karar doğrultusunda yaptığı düzeltmeler Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Betül Orman**'ın "Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Uygulamalarına İlişkin Alanda Çalışan Psikolojik Danışmanların Görüşleri" başlıklı tezinin, araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
04/02/2019

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

EK 3. Aydınlatılmış Onam Formu

Araştırmanın Adı: Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Uygulamalarına İlişkin Alanda Çalışan Psikolojik Danışmanların Görüşleri

A. Giriş Bölümü

Sayın Gönüllü,

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı kapsamında yürütülen ve yukarıda adı yazan tez çalışmasına katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce, araştırmanın ne amaçla ve nasıl yapılacağını anlamanız ve kararınızı bu doğrultuda vermeniz gerekmektedir. Lütfen aşağıdaki bilgileri dikkatlice okuyunuz, sorularınız olduğu takdirde sorunuz ve açık yanıtlar isteyiniz.

B. Bilgilendirme Bölümü

1) Bu çalışmada; ülkemizdeki rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı uygulamalarına ilişkin alanda çalışan PDR mezunlarının görüşlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.
2) Bu çalışmaya katılacak olan bireylerin üniversitelerin Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans bölümlerinden mezun olup rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışıyor olmaları gerekmektedir.
3) Bu çalışma kapsamında katılımcılarla rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına ilişkin 15 sorudan oluşan bir görüşme gerçekleştirilecektir. Görüşmeler katılımcının çalıştığı kurumda gerçekleştirilecek olup görüşme sürecinde ses kaydı alınacaktır. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgiler gizli tutulacaktır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan içtenlikle cevaplamanızdır.
4) Araştırmaya 20 gönüllü dâhil edilecektir.
5) Araştırma sürecinde her bir gönüllüden bir defa olmak üzere yaklaşık bir saat zaman ayırmaları beklenmektedir.

6) Gönüllülerin araştırmaya katılmaları durumunda herhangi bir risk bulunmamaktadır.
7) Gönüllülerin, araştırmaya katılmayı kabul etmemeleri ya da araştırmadan ayrılmaları durumunda herhangi bir olumsuz sonuçla karşı karşıya kalmaları söz konusu değildir.

C. Güvence Bölümü

Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Bu araştırmanın sonuçları bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Sizden elde edilen tüm bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayınlandığında da varsa kimlik bilgilerinizin gizliliği korunacaktır.

D. Onay Bölümü

Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllülere verilmesi gereken bilgileri içeren metni okudum (ya da sözlü olarak dinledim). Eksik kaldığını düşündüğüm konularda sorularımı araştırmacılara sordum ve doyurucu yanıtlar aldım. Yazılı ve sözlü olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anladığım kanısındayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanındı.

Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim.

İmza/Tarih: İmza/Tarih:

Katılımcının Adı/Soyadı: Araştırmacının Adı/Soyadı:

BENZERLİK BİLDİRİMİ

"Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Uygulamalarına İlişkin Alanda Çalışan Psikolojik Danışmanların Görüşleri" başlıklı tezimin ana bölümü (ön bölüm, kaynaklar ve ekler hariç) Turnitin İntihali Engelleme Programı aracılığıyla incelenmiş ve ilgili rapor danışmanım tarafından da kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında (1) "Beş sözcükten daha az olan benzeşmeler" (2) "Kaynaklar" (3) "Doğrudan Alıntılar" dışarıda tutulmuştur. Benzerlik kontrolüne ilişkin rapordan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Rapor Tarihi	: 16/07/2019
Gönderim Numarası	: 1152340301
Sayfa Sayısı	: 88
Sözcük Sayısı	: 24.773
Karakter Sayısı	: 180.383
Benzerlik Oranı	: %8
Savunma Tarihi	: 12/07/2019

Yukarıda belirtilen sonuçları gösteren Turnitin İntihali Engelleme Programı'na ilişkin orijinal raporu, sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu beyanım ekinde Enstitüye teslim ettiğimi, tezimin %10'dan fazla benzerlik oranı içerdiğinin belirlenmesi durumunda, bundan doğabilecek tüm yasal sorumluluğu kabul ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.

Öğrencinin Adı Soyadı: Betül ORMAN

Tarih: 16/07/2019

İmza:

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Betül ORMAN

E-Posta Adresi : betulorman12@gmail.com

İş Deneyimi :

Unvan	**Görev Yeri**	**Yıl**
Araştırma Görevlisi	Pamukkale Üniversitesi	2018 - devam ediyor
Psikolojik Danışman	Artı Kalite Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	2017-2018

Akademik Bilgiler

Öğrenim Durumu:

Derece	**Bölüm/Program**	**Üniversite**	**Yıl**
Lisans	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı	Hacettepe Üniversitesi	2012-2016

Yayınlar:

Orman, B., Cansu Sönmez, A., Özer, B., Öselenmiş, E., & Özgüngör, S. (2019, Haziran). *Üniversite öğrencilerinde sosyal medya kullanımı, kendini sevme ve empatik eğilim arasındaki ilişkinin incelenmesi*. VI. International Eurasian Educational Research Congress'de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.